

esély

2012/3

Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TARTALOM

Kulcskérdések a mai magyar szociálpolitikában és a változtatás lehetőségei

*Zárókonferencia az ELTE Társadalomtudományi Kar,
a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, a Gyere Egyesület
és a CARE Europe szervezésében*

- 3 Előszó

- 5 **1. szekció: Átmenet az intézményi alapú modellekből
a felépülés orientált közösségi alapú szolgáltatásokig
a mentális problémák kezelése területén**
- 5 **Bugarszki Zsolt:** Bevezető
- 7 **Jan Pfeiffer:** A nagy létszámú intézményeken alapuló ellátási
formák átalakítása Közép- Kelet-Európában
- 13 **Robert van Voren:** A mentális egészség előmozdítását
szolgáló ellátórendszer reformja Kelet-Európában és a volt
szovjet tagköztársaságokban
- 17 **Jean-Pierre Wilken:** Az ellátórendszer átalakítása
Nyugat-Európában. Átmenet az intézményi alapú klinikai
ellátásoktól a felépülés-orientált megközelítésekbe
- 21 **Dirk den Hollander:** A hatalom elismerése, az elismerés
hatalma

- 27 **2. szekció: Elszabotált reformok. Miért vallanak kudarcot
az átfogó hazai szociálpolitikai reformkezdeményezések?**
- 27 **Győri Péter** bevezető előadása és a kerekasztal-beszélgetés
- 50 **König Éva:** A gondolattól a megvalósításig, avagy
a csordogáló reformok

A projektek az Európai Unió
támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósultak meg.

- 63 **3. szekció: Beszélgetések a gyerekesélyekről**
- 68 1. kerekasztal: Gyerekesély programok – hasonlóságok és különbségek
- 87 2. kerekasztal: Koragyerekkori szolgáltatások – szükségességük, eredményességük, elfogadottságuk
- 102 **4. szekció: Új eszközök, módszerek és megközelítések a segítő szakmákban.**
- 102 Hegyesi Gábor összefoglalója a szekció munkájáról
- 108 Barcy Magdolna – Kenderfi Miklós – Hegyi-Halmos Nóra workshopja
- 115 Contents

1. SZEKCIÓ

Átmenet az intézményi alapú modellekből a felépülés-orientált közösségi alapú szolgáltatásokig a mentális problémák kezelése területén

BUGARSZKI ZSOLT

Bevezető

Az alábbi írás az ELTE Társadalomtudományi Kara, a Hilscher Rezső Egyesület és a CARE Europe kezdeményezés által szervezett nemzetközi konferencia négy plenáris előadásának szerkesztett és magyar nyelvre fordított változata.

Az előadások 2012. március 31-én hangoztak el Budapesten, az ELTE Társadalomtudományi Karának épületében a TAMOP-5.4.4-es program zárókonferenciáján. A program keretében számos területen curriculum-fejlesztésre került sor, többek között a sérülékeny célcsoportoknak nyújtott közösségi alapú szolgáltatások oktatása terén. Ebben a fejlesztésben az ELTE Társadalomtudományi és Gyógypedagógiai Kara működött együtt, s az alábbi előadások a fejlesztők meghívására hazánkba érkezett nemzetközi hírű szakemberek gondolatait tükrözik.

Elsőként **Jan Pfeiffer** felszólalását olvashatjuk, aki Csehországból érkezett Budapestre.

Dr. Pfeiffer pszichiáterként az elmeegészségügyi és az ehhez kapcsolódó szociális ellátórendszer reformjának elkötelezett képviselője, immár évtizedek óta. Prágában több nemzetközi elismerést is elért civil kezdeményezés köthető a nevéhez, valamint az ottani ellátórendszer reformjának kidolgozásában volt oroszlánrésze. Az utóbbi években nemzetközi szinten tevékenykedik, s az EU korábbi főbiztosa, Vladimir Spidla által az intézménytelenítés témájában életre hívott nemzetközi ad hoc munkacsoport vezetését látja el. A munkacsoport által készített jelentések, ajánlások és szakmapolitikai dokumentumok mára az EU hivatalos szakpolitikai dokumentumainak alapját képezik.

Jan Pfeiffer előadásában rendszerszinten foglalja össze a szolgáltatások reformjának főbb elemeit, különös tekintettel a nagy létszámú intézmények kitagolásának, az intézménytelenítésnek a folyamatára. Felhívja a figyelmet a térségünkben jellemző hibákra, félreértésekre és egyértelműen állást foglal a kitagolás folyamatának szükségessége mellett.

Őt **prof. Robert van Voren** előadása követi, aki a Global Initiative on Psychiatry (GIP) igazgatója, és immár három évtizedes tapasztalattal rendelkezik a kelet-európai országok és a volt szovjet tagköztársaságok pszichiátriai reformfolyamatainak támogatásában. Lendületes, szókimondó

előadása röviden összefoglalja az eltelt harminc év reformerőfeszítéseinek történetét, majd jellemző és érzékletes példákon keresztül mutatja be számunkra egy nyugat-európai donor szervezet szemszögéből, hogy miért oly kétségbeejtően és kínosan lassúak a térség intézményi reformjai. Előadása bevezet bennünket annak a szakmapolitikai folyamatnak a részleteibe, ahogy egy éledező reformmozgalom lassanként próbál rendszer-szintű változásokat elérni.

Dr. Jean-Pierre Wilken az Utrechti Alkalmazott Tudományok Egyetemének kutatási igazgatója, a Hollandiában széles körben ismert CARE rehabilitációs megközelítés egyik kidolgozója, a CARE Europe kezdeményezés alapítója. Az első két előadáshoz csatlakozva, de azokkal mégis éles kontrasztot képezve elsősorban nyugat-európai szemszögből tekinti át napjaink legfontosabb szakmai átalakulását, a hagyományos klinikai gondolkodás irányváltását a felépülés orientáltóságú szakmai megközelítések felé.

Az angol nyelvterületen recovery model néven ismert megközelítést a hazai gyakorlatnak megfelelően következetesen „felépülés modell” néven fordítottam, felismerve és elismerve ennek a fordításnak az összes hátulütőjét. A hazai szakirodalomban meglehetősen gyéren tárgyalt megközelítés rövid definícióját és értelmezését is tartalmazza az előadás, valamint olvashatunk arról a nagyon izgalmas kihívásról, amelyet a területen tevékenykedő szakemberek klinikai gondolkodásmódja és a felépülés megközelítés, elsősorban a felhasználókat középpontba helyező gondolkodásmódja közötti kapcsolat megteremtése jelent.

Dirk den Hollander, a CARE módszerének másik kidolgozója immár több mint két évtizede trénerként dolgozik Hollandiában. Elsősorban szakemberek továbbképzésével, új rehabilitációs módszerek fejlesztésével és oktatásával foglalkozik. Előadásában a felépülés modell sajátosságaira tér ki, a területen dolgozó szakemberek szemszögéből nézve. Röviden bepillantást nyerhetünk az általuk kidolgozott rehabilitációs módszer alapelveibe és annak oktatásának részleteibe.

E sorok szerzője számára az elhangzott előadások személyes történeti ívét is adják azoknak az erőfeszítéseknek, kezdeményezéseknek és gondolatoknak, amelyek körül az eltelt húsz évben a mentális egészség előmozdítását célzó rendszerek eseményei forogtak. Számomra rendkívül érdekes volt felidézni a kilencvenes évek elejétől, közepétől zajló akkor lelkes, később inkább konzolidálódott időszak eseményeit, amelyet jómagam akkoriban fiatal szakemberként az itt említett képzési programok, tréningek tanulójaként, majd később oktatójaként és az induló reform-orientált szolgáltatások, illetve azok nemzetközi hálózatának résztvevőjeként éltem át.

Jan Pfeiffer és Robert van Voren előadásai kiválóan érzékeltetik a szféra jellemző mozgásait, azokat az erőfeszítéseket, amelyek mentén egy meghatározott társadalmi és történelmi múlttal bíró térség viszonyai átalakulnak. Láthatjuk, ahogy egy alapelv, érték, alapgondolat csírájában megjelenik ebben a térségben, ahogy az egyedi kezdeményezések lassan összeállnak és húsz év alatt létrehozzák azokat a fundamentumokat, amelyeknek egyik instrumentális eredménye, hogy 2012-re Budapesten kerülhetett sor erre a rendezvényre, egy olyan felsőoktatási képzőhely

keretei között, amelyik teljes mértékben a magáévá tette a reformelképzések szellemiségét és alapelveit.

Jean-Pierre Wilken és Dirk den Hollander előadásai mellett, hogy a szakpolitikai magaslatookról először a szakmai módszertan, majd konkrétan a hétköznapi gyakorlat szintjén is beágyazták a témát, képet adnak számunkra arról, miképpen zajlik egy szakmai építkezés egy olyan közegben, amelyben már nem egy múltbéli, ám még évtizedes távlatból is fojtogató ideológia szorításától kell megszabadulni.

Ahol a szakpolitikai viszonyokat a problémák és kezelésükre kidolgozott eszközök folyamatos mérése és monitorozása, a szakma és az érintettek tartalmi visszacsatolása alakítja, ott az energiák döntő része üdítő hatékonysággal tud hasznosulni, ott az intelligens tervezés keretei között tudatos fejlesztés zajlik az egyértelműen rögzített értékek és elvek alapján.

Egy szakma, és azon belül egy paradigmaticus megközelítés instrumentumait a szolgáltatásainak jelenléte, a benne dolgozó szakemberek szemlélete, az azt továbbörökíteni képes képzésekben való jelenlét, az állandó szakmai és szakmaközi eszmecsere és diskurzus terei, a szféra jelenségeit és fejleményeit feltárni képes kutatói kapacitások, illetve az ezeknek nyilvánosságot adó szakfolyóiratok és az adott szakma érintettjei körében elért elfogadottsága, a közvélemény előtti elismertsége és támogatottsága jelentik. Az eltelt húsz évben a mentális egészség előmozdításáért életre hívott szervezetek és szolgáltatások ezeknek a fundamentumoknak némelyikével már rendelkeznek. Látható azonban, hogy rendszerszintű változásról még most sem beszélhetünk, az előadásokban könnyed természetességgel ismertetett modellek és alapelvek térségünkben inkább kuriózumoknak vagy maroknyi szakember és aktivista naivnak tartott elképzeléseinek számítanak.

JAN PFEIFFER

A nagy létszámú intézményeken alapuló ellátási formák átalakítása Közép-Kelet-Európában

Nagyon örülök, hogy itt lehetek, és szeretném megköszönni Zsoltnak, hogy sor kerülhetett erre a rendezvényre.

Engem Jan Pfeiffernek hívnak és körülbelül harminc éve tevékenykedem a mentális problémák kezelése területén. Közép-európai vagyok. A Cseh Köztársaságból érkeztem, ahol évek óta próbálok elősegíteni az ellátórendszer reformját, és újabban egyre aktívabban dolgozom nemzetközi szintereken is. Mostani előadásomban kísérletet teszek arra, hogy összefoglaljam azokat a gondolatokat, amelyek a nagy intézmények kiváltásának szükségességét, az intézménytelenítés folyamatát hangsúlyozzák.

Az utóbbi tizenöt évben valóban komoly erőfeszítéseket tettünk arra, hogy előmozdítsuk a nagy létszámú intézmények kitagolásának ügyét, átalakítsuk az ellátórendszert Európa szerte és az intézményi alapú megoldásokat a közösségi alapú szolgáltatások váltsák fel.

A jelenlévők többsége tisztában van azzal, hogy száz-százötven évvel ezelőtt a különböző fogyatékossgal élő emberek többnyire még a közösségekben éltek, annak tagjai voltak. Azután, valamikor a 19. század elején, de volt, ahol már korábban, az ipari forradalom és a városiasodás hatására a helyi közösségek megváltoztak, funkcióikat számos esetben szociális intézmények vették át. Sok ember számára ez valójában a nagy, zárt intézményekben való elhelyezést jelentette. Ez az irány szinte töretlenül érvényesült a második világháborút követő évekig, onnantól kezdve azonban egyre erőteljesebben érvényesültek azok a kritikák, amelyek elsősorban emberi jogi és szakmai szempontból kifogásolták ezeket az intézményeket. A legtöbb nyugat-európai országban lezárult az intézmények bezárásának folyamata, és más típusú lakhatási programok kerültek előtérbe.

Az Európai Unió nemrégiben egy átfogó tanulmányt rendelt meg a tagországok intézményrendszerének vizsgálatára. Az adatok, amelyeket ismertetni fogok, amolyan minimum számoknak tekinthetők, ennél valószínűleg jóval több ember él valamilyen intézményben, Európa-szerte. Csak egy célcsoport tagjai között, a mentális problémával élő emberek között több mint 300 000 embert találunk, akik intézményben kényszerülnek élni. Az ő helyzetük sok esetben rosszabb, mint a börtönlakóké.

Az is kiderült a felmérésből, hogy huszonegy európai országban több fejlesztési forrást használtak fel az intézmények felújítására, mint azok bezárására és kiváltására.

Sok országban a kitagolás alatt azt értik, hogy a korábbi nagy intézmények helyett valamivel kisebbeket hoznak létre. Pedig a kisebb, de működésmódjukat tekintve ugyanolyan intézmények bizonyos tekintetben még több kockázatot jelentenek.

Szóval, mint arra már utaltam a nyugat-európai országokban már mindenütt elindult valamiféle kitagolási folyamat. Néhány országban már be is fejezték azt. Az új tagállamokban, elsősorban Közép- és Kelet-Európában néhány helyen a folyamat már elindult, de messze nem beszélhetünk még rendszerszintű változásokról, és főleg nem jól koordinált rendszerszintű változásokról.

Ami nagy problémát jelent, hogy sok tagállamban, mint ahogy arra fentebb utaltam, bezárják ugyan a nagy intézményeket, de azok kisebb formában újjászületnek. Általában szép, kicsi házakban, de még mindig tizenöt ember lakik együtt, és ilyenkor már sokkal nehezebb érvelni, hogy ez megint nem a megfelelő módja annak, ahogy a fogyatékos emberekkel bännünk kellene. A valódi közösségi integrációt kell elérni.

Amikor egy ilyen átalakításra sor kerül, az értelemszerűen tizenöt, húsz, harminc évre meghatározza a viszonyokat. Az intézménytelenítés keretében létrehozott szolgáltatásokat, ha azok nem megfelelőek, már nagyon nehéz ismét átalakítani.

Ez megtörtént több helyen, és éppen ezért nagyon fontos, hogy a kitagolásra szánt forrásokat – például az Európai Unió strukturális alapjainak forrásait – megfelelően használják fel a konvergencia régiókban. Ennek a szférának a jövője azon fog múlni, hogy miképpen bännak ezekkel a forrásokkal.

Vannak országok – például Olaszország –, ahol véghezvitték a kitagolást. De amikor megvizsgáljuk a részleteket, kiderül, hogy az csak bizo-

nyos csoportokra vonatkoztatva ment végbe. Lehet, hogy a nagy elmekórházakat bezárták, de az értelmi fogyatékosok még mindig nagy, zárt intézményekben élnek. Teljesen egyértelmű, hogy ez egy nagyon nehézkes folyamat, amelyet rengeteg ellenállás kísér.

Közép- és Kelet-Európában a kitagolás el sem kezdődhetett annak idején, a vasfüggöny miatt, történelmi okokból. Ezeknek az országoknak a nagy része közvetlenül vagy közvetve a Szovjetunióhoz tartozott, ahová nem értek el azok a humanisztikus és demokratikus mozgalmak, amelyek az intézménytelenítés alapját képezték. Csak a kilencvenes évek politikai változásai után kerültek felszínre azok a gondolatok, amelyek elősegítették a változásokat ezen a területen is. És azt gondolom, hogy ennek a mozgalomnak az energiája mára már sokkal nehezkesebb, mint a hatvanas, hetvenes években, amikor az intézménytelenítés Nyugat-Európában elkezdődött.

De mi a baj a nagy intézményekkel? Tanulmányok sora bizonyítja, hogy azok a jellegzetes tünetek, amelyeket az intézményben élőkön látunk, valójában nem az ő betegségük tünetei, hanem az intézményi lété. Ez egy igazi paradoxon, amikor a problémát maga a kezelés okozza. Teljesen abszurd.

És ha megnézzük, a meglévő forrásaink legnagyobb részét mi ezekre az intézményekre fordítjuk. Az olyan országokban, mint a Cseh Köztársaság, a mentális problémában érintett emberek szolgáltatásaira jutó források többsége a nagy intézményekbe áramlik. Ezeknek az intézményeknek általában igen erős lobbijük van, és számos szállal kötődnek a helyi és központi politikához.

Ha változást akarunk elérni, akkor nagyon fontos tudatában lennünk annak, hogy egyértelmű jogi szabályozást kell alkotnunk, amely alapjában kérdőjelezi meg ezeknek az intézményeknek a legitimitását. Szerintem ezt fogalmazza meg az ENSZ Fogyatékosügyi Egyezmény 19. cikke. Rengetegszer hallani olyan érvelést, amely felpuhítja a kitagolás érveit. A 19. cikk azonban kérdőjelek nélkül egyértelművé teszi, hogy ezeknek az embereknek joguk van a közösségben élni. És ez nagyon fontos.

Joguk van a teljes részvételre, a szolgáltatásokhoz való hozzáférésre, azokhoz a szolgáltatásokhoz, amelyeket a lakosság bármely más tagja használ. Nem mesterséges közegeket kell teremteni, hanem az általános szolgáltatásokat kell olyanná alakítani, hogy ők is hozzáférjenek. Azzal, hogy ezt az egyezményt az Európai Unió is ratifikálta, ez a dokumentum vált a szféra első számú európai egyezményévé.

Mit kell megváltoztatnunk? Jean-Pierre beszélni fog arról, nálam sokkal részletesebben, hogy miképp alakítsuk át az intézményközpontú szolgáltatásainkat közösségi alapúvá. Az a szervezeti kultúra, amely egy nagy intézményben jelen van, az izolál a közösségtől. A lakókat összerelték erre a helyre, ahol többé nincs kontrolljuk saját életük felett. A rigid napi rutin, amelynek segítségével több száz ember életét irányítják, teljesen felülírja az egyéni szükségleteket. Egy paternalisztikus kapcsolat jön létre, ahol a személyzet a szakértő, ők döntenek mindenben és érzékelhető szakadék van a személyzet és a lakók világa között, valamint a dolgozók és a menedzsment világa között.

Meg kell szabadulnunk ettől a szemlélettől, és meg kell tanulnunk azt is, hogy miképpen segítsük ezeket az embereket a közösségi integ-

rációját. Olyan körülményeket kell teremtenünk, amelyekben a kliensek döntik el, mit akarnak valójában, kivel és hol szeretnének élni, támogatást pedig abban kell kapniuk, hogy miképpen vegyék át az ellenőrzést a saját életük felett. Ez sokkal, de sokkal nagyobb rugalmasságot kíván.

Az intézmények ehhez képest száz éve ugyanabban a rendszerben működnek. A közösség rugalmasan alakul, mindig újra és újra szervezi magát, a helyzettől függően, a benne élő emberek helyzetétől függően.

Nagyon különböző módjai vannak annak, ahogy az egyes országok végrehajtják a kitagolást. Az egyik jellemző modell, amelynek jegyében lelkes civil szervezetek elkezdnek közösségi alapú szolgáltatásokat fejleszteni, de ezt nem kíséri országos szakpolitikai döntés a nagy létszámú intézmények bezárásáról. Gyakran azt gondoljuk, hogy ha elkezdjük létrehozni a közösségi alapú szolgáltatásokat, akkor az intézmények majd automatikusan megszűnnek. Ez nem igaz. Ha nem koncentrálnak kifejezetten a nagy intézmények bezárására, azok soha nem fognak megszűnni. Ahány ágyuk csak marad, az mind be lesz töltve, mert ezek az intézmények így működnek. Ha ezeket az intézményeket és nagy elmekórházakat nem kezdik el tudatosan bezárni, akkor egy párhuzamos rendszer jön létre, amely rengeteg pénzbe kerül majd, és később, amikor kiderül, hogy ez a rendszer nem fenntartható, valószínűleg éppen a közösségi alapú szolgáltatásokat zárják be és fejlesztik vissza.

Azok a civil szervezetek, amelyek közösségi alapú szolgáltatásokat működtetnek, rendszerint erős kritikával illetik a nagy intézményeket. A rossz körülmények miatt, például. És paradox módon ilyenkor sok helyen az történik, hogy – egyebek közt ezeknek a kritikáknak a hatására – a strukturális alapok forrásai az intézmények felé áramlanak, úgymond korszerűsítve, modernizálva azokat, míg a közösségi alapú szolgáltatásokra nem marad forrás.

Az is oka ennek, hogy sokkal kevesebb gondolkodást, kreativitást igényel egyszerűen odaadni ezeket a forrásokat a nagy intézményeknek. Szébb fürdőszobákat, akár úszómedencét építeni.

Lefolytattunk egy vizsgálatot Szlovákiában, ahol euró százmilliókat költöttek a nagy létszámú intézményekre, hogy azok szebbek, jobbak legyenek, de valójában semmiféle változás nem következett be a lakók alapviszonyaiban. Ugyanez történt Bulgáriában, ahol maga az EU fejtett ki erős nyomást, hogy ne használjanak közösségi forrásokat az ottani gyermekintézmények fejlesztésére, hanem inkább zárják be azokat. Hasonló fejlemények zajlanak Magyarországon is. Ezek példák arra, hogy euró milliókat használtak és használnak fel az eredeti célokkal ellentétes módon.

Máskor az történik, hogy ugyan egyetértenek a rendszer megreformálásának fontosságában, de azután, mondjuk egy gazdasági krízis hatására, a politikusok reflexszerűen ahhoz a területhez nyúlnak, ahol közvetlenül pénzt tudnak spórolni. Bezárják a nagy intézményeket, de ezek helyébe semmilyen fejlesztést nem végeznek a közösségben.

Előfordul az is, hogy bezárnak intézményeket, még közösségi alapú fejlesztés is folyik, ám ezt a kettőt nem hangolják össze, és az új szolgáltatásokat a megszűnt intézmény lakói nem érik el. A két fenti esetben katasztrofális következményei vannak az ilyen döntéseknek. Ellátatlan emberek jelennek meg az utcákon, növelve ezzel az a hajléktalanok

tömegét. Ez történt a hatvanas évek második felében az USA-ban vagy Olaszország déli tartományaiban.

Egy másik jellegzetes metódus, hogy az eredeti nagy intézmény körül amolyan mini intézmények jönnek létre. Megtartják a nagy intézményt is, amelyet most már lakóotthonok sora vesz körül. Az intézményt valamelyest tehermentesítik, láthatóak az előrelépések a kitagolás terén, de végül ez valójában inkább az intézmények túléléséhez járult hozzá, mintsem az érintettek valódi társadalmi integrációjához.

Minek kéne történnie? Azt hiszem, nagyon fontos, hogy a kitagolás folyamatának egy átfogó, országos programnak kell lennie. A reformfolyamat nem függhet egy tisztviselő jó szándékaitól, hogy amikor majd ő meghal, az egész folyamat vele haljon, és hogy száz évet kelljen várni egy újabb haladó gondolkodású tisztviselőre. Egy hivatalos struktúrát kell létrehozni, amely rendszerként létezik, és amelyet nem személyes karizmák tartanak életben.

Szintén nagyon fontos, hogy minden érintett szereplőt, különösen a felhasználókat, lakókat, be kell vonni ebbe a folyamatba. Nélkülük ennek az egésznek semmi értelme. Végso soron a klienseknek kell a főszerepet játszaniuk, nekik kell az őket érintő folyamatokat irányítaniuk, és azt, hogy miképpen menjen végbe a kitagolás. Az ő beleegyezésük és jelenlétük nélkül ez nem megy.

Pontos helyzetelemzésre van szükség. Kell egy erős jövőkép, amely felépülés- és befogadás-orientált, és amelyre azután egy kitagolási stratégia épül. Egy országos stratégia, amelyen belül teljesen világos, hogy kinek, mit, milyen forrásból kell elvégeznie. Ehhez technikai segítséget kell nyújtani, képzéseket, oktatási programokat kell szervezni, ami sok helyen megvan, de csak papíron, sajnos.

Modellprogramokat, pilot programokat kell kidolgozni és lebonyolítani a folyamat modellezésére. Ezernyi ilyen program létezik, de én azt is fontosnak tartom, hogy ezek kormányzati, helyi önkormányzati programok legyenek, vagy legalábbis ezeknek a szereplőknek a részvételével menjenek végbe.

Stabil elhatározás kell abban, hogy nem végeznek több fejlesztést az intézményeknél, és természetesen le kell állítani az újabb lakók felvételét.

Mindennek a lebonyolításához előre rögzített minőségi standardokat kell felállítani a menedzsment szintjén.

A konkrét intézmények szintjén szintén pontos helyzetfelmérésre van szükség. Nem lehet egy intézményt csak úgy bezárni, fel kell mérni a szükségleteket. Ismerni kell az ott lakók konkrét szükségleteit, a meglévő forrásokat, és ezek alapján készülhet el egy kitagolási terv. Elő kell készíteni a lakók és a stáb együttműködését, és monitorozni kell a teljes folyamatot. Gondoskodni kell a megüresedő ingatlan értékesítéséről, vagy legalábbis arról, hogy ezt az épületet a jövőben ne lehessen hasonló célokra felhasználni. Sok épület egyáltalán nem alkalmas arra, hogy bármiféle humán ellátás folyjék bennük.

Amikor megnéztük, az újonnan létrejövő szolgáltatások közül mi jellemzi a jól működőket, akkor azt kaptuk, hogy ebben a régióban a közösségi alapú szolgáltatások messze nem olyan jól finanszírozottak, mint mondjuk Franciaországban vagy az Egyesült Királyságban, de a siker

záloga valójában a felépülés és befogadás iránti, erős elköteleződés. Ez az a szemléletmód, amely képes biztosítani az egyéni szükségletek érvényesülését.

A közösségben fel kell állítani az ellátások elosztásának mechanizmusát. Ha mindenkinek minden szolgáltatásból próbálunk nyújtani – ahogyan az egy nagy intézményben természetes volt –, akkor arra rá fog menni a teljes költségvetésünk. Ráadásul anélkül, hogy erre igazán szükség lenne. A nagy intézmények rendszerint úgy nyújtottak elégtelen szolgáltatásokat a végkimenetelt illetően, hogy valójában túlgondozás jellemezte őket azokban a dimenziókban, amelyekben az egyes érintettek maguk is megállták volna a helyüket, ám a tömegintézmények logikája nem tette lehetővé ezeknek az egyéni igényeknek, és képességeknek a figyelembe vételét.

A közösség keretei között azt a szolgáltatást kell nyújtani, amire valóban szükség van, és a forrásoknak oda kell vándorolniuk, ahol a szükségletek vannak. Egy másik sajátossága a közösségi alapú ellátási formáknak, hogy azok magát a közösséget támogatják, és nem pusztán ellátást nyújtanak az érintetteknek a közösségben.

El kell választani ráadásul ezt az ellátást a lakhatástól, mert ha ezek együtt vannak, akkor itt szinte biztos, hogy ismét egy intézmény fog létrejönni, vagy legalábbis annak viszonyai kelnek életre.

Rendszerszintű alapelv az is, hogy nekünk kell a szolgáltatásokat a kliensekhez eljuttatnunk, nem pedig az érintetteket kell kiemelniük, hogy nekik szolgáltatást tudjunk nyújtani. A kliensek helyben maradnak, az általuk választott helyen, és meglévő szükségleteik, igényeik kielégítésében kell támogatnunk őket, az ő iránymutatásaik szerint. Még egy akut fázisban is, amennyiben megfelelő közösségi alapú szolgáltatásaink vannak, nincs szükségünk túl sok akut ágyra elmekegyszobákban, vagy azokat nagyon rövid ideig veszik igénybe.

Mindez akkor biztosítható a leginkább, ha a források azokba az irányokba vándorolnak, amelyeket a kliensek szükségletei határoznak meg. Ennek általában számos akadálya van. Sokan ezernyi kérdést szegeznek nekem, amikor erről beszélek. Mi van, ha a lakók nem akarják elhagyni az intézményt? Vagy ha a közösség nem fogadja be őket? Ám amikor valójában megnézzük, hogyan zajlottak a már sikeres kitagolási folyamatok, akkor azt látjuk, hogy ezek a félelmek alaptalanok. A siker záloga az, hogy miképpen viszik véghez ezt a folyamatot. Ha valóban komoly elhatározás és folyamatos odafigyelés kíséri, ha a fentebb említett alapelvek érvényesülnek és van egy vezérfonal, akkor a kitagolás végrehajtható.

A költségek. Alapvetően tudjuk, hogy amikor az intézeti ellátás költségeit összehasonlítjuk a közösségi alapú szolgáltatások költségeivel, akkor ez utóbbiak egyáltalán nem drágábbak. Sőt, akár olcsóbbak is lehetnek, de az átalakítás költségei hatalmasak.

Újabban számos dolog történik az Európai Bizottság szintjén. Az általam vezetett ad hoc szakértői csoport számos erőfeszítést tett annak érdekében, hogy alakuljon az Unió tisztviselőinek kitagolással kapcsolatos gondolkodása. Ez a folyamat részben sikeresen lezajlott.

Elkészült a kitagolás európai stratégiája, az Emberi Jogok Főbiztosa számos konferenciát és projektet szervez a témában, a strukturális alapok forrásokat különítették el az átalakítás finanszírozására, amely felhasz-

nálásával kapcsolatban a korábbiaknál szigorúbb szabályozások készülnek. Azt hiszem fontos, hogy az egyes tagállamok létrehozzák a maguk kitagolással foglalkozó hálózatát, amelyek a fenti alapelvek mentén működnek. Egy ilyen jól felépített struktúrába tudnak úgy érkezni az európai uniós források, hogy azok a céloknak megfelelően hasznosuljanak.

ROBERT VAN VOREN

**A mentális egészség előmozdítását szolgáló
ellátórendszer reformja Kelet-Európában és a volt szovjet
tagköztársaságokban**

Mielőtt elkezdem az előadásomat, talán egy pár szó a Global Initiative on Psychiatry (GIP) kezdeményezéséről. A szervezetet 1980-ban alapították. Az első tíz év fontos küzdelmekkel telt. Azért küzdöttünk, hogy a pszichiátria ne legyen politikai visszaélések területe a kommunista országokban. A kilencvenes évek elejétől a körülmények megváltoztak, és tevékenységünk egyre inkább arra fókuszált, hogy a közép-kelet-európai országok és a volt szovjet tagköztársaságok pszichiátriai reformját előmozdítsuk.

Mostanra a kezdeményezésünk globálissá vált és Európán kívül is, Afrikában nyolc országban, Srí Lankán, Indonéziában, Laoszban és Vietnámban is dolgozunk. A szervezet mostanra egy átfogó szövetséggé nőtte ki magát, irodákat működtetünk Hollandiában, Litvániában, Bulgáriában, Grúziában. Van képviselőnk az Egyesült Királyságban és az USA-ban is.

A továbbiakban azokról a tapasztalatokról beszélek, amelyeket az eltelt húsz évben szereztünk a térség pszichiátriai reformjának előmozdítása terén.

Amikor 1990-ben az ellátórendszer reformjával kezdtünk el foglalkozni, elsősorban a korábbi Szovjetunióra koncentráltunk. Mindenhol nagy zárt intézményeket találtunk, amelyekben szörnyű viszonyok uralkodtak. Az emberi jogok folyamatosan sérültek, rég meghaladott szemlélettel zajlott a kezelés, és olyan szituációkat találtunk, amelyek érzelmileg még így visszatekintve is nagyon megindítóak. Fontos megjegyezni, hogy az Orosz Föderáció területén, minél keletebbre megyünk, máig számos intézményt találunk hasonló kondíciókkal. Nemcsak a lakhatási körülmények iszonyúak, de a kezelés alapelvei is a korabeli intézményes pszichiátria viszonyait örökítik tovább. Szó sincs közösségi alapú ellátásokról, ismeretlen az önsegítés fogalma, nincsenek felhasználói mozgalmak, de még pszichoterápia sincs, amit annak idején burzsoá tudományként bélyegeztek meg.

Azt mondhatjuk, hogy ezeken a helyeken akkoriban nem volt semmi kapocs a kórházak, intézmények és a társadalom között. Nem létezett civil szektor. A terület egyetlen társadalmi szervezete a kilencvenes évek elején a Szovjetunióban a pszichiáterek és neurológusok országos egyesülete volt, amely ezer szállal kötődött az akkori Egészségügyi Miniszté-

riumhoz. El lehet képzelni, mennyiben volt ez nem-kormányzati szervezet.

Tevékenységünket azzal kezdtük a régióban, hogy humanitárius küldeményeket juttattunk el a térségbe. Ez amolyan pszichológiai gesztus volt, azt akarjuk üzenni ezzel, hogy létezik egy világ a falakon kívül is, amelyiket érdeklí, hogy mi folyik ezeken a helyeken.

Kamionok indultak, sőt, az ukrán légiertől egy repülőgépet is kaptunk, amelyen Hollandiából kórházi eszközöket szállítottunk a régióba, hogy javítsuk a szolgáltatások körülményeit.

Persze az történt, hogy az adományaink nagy része eltűnt kézen-közön. Eladták a feketepiacon. Amit csináltunk, az egyáltalán nem segített a körülmények átalakításán, de pszichológiailag talán annyit jelentett, hogy sokan érzékelték, itt lassan ajtók és ablakok nyílnak meg.

A nagy áttörésre 1993-ban került sor. Mindenki segítséget várt a Nyugattól anélkül, hogy érzékelték volna, hogy talán a szomszédos országokban is vannak már olyan szakemberek, akiknek lett volna mit megosztaniuk. Szerettük volna ezeket a lakatokat is leverní, és létrehoztuk az ún. reformerek hálózatát, amelynek keretén belül számos térségbeli szakembert hoztunk össze. Rendezvényeket szerveztünk, nemzetközi konferenciáink voltak.

Nem sokkal később többek között Jean-Pierrel gondolkodtunk azon, hogyan lehetne oktatási programokat is szervezni a térség reformfolyamatainak előmozdítására. Jan Pfeiffer is része volt ennek már annak idején.

Volt egy nagy első találkozója ennek a hálózatnak Pozsonyban, egy nagy színházban. Talán dupla akkora teremben, mint ez a konferencia terem. Egy hatalmas, kerek asztalt ültünk körbe, mert az alapötlet az volt, hogy legyen ez majd egy kerekasztal-megbeszélés. Annyian voltunk, és akkora volt ez az asztal, hogy alig láttunk el az egyik végéből a másikig. Rengeteg dolog indult útjára akkoriban. Pilot projektek különböző országokban, kórházak és szolgáltatások átalakítása, civil szervezetek jöttek létre, szolgáltatásokat kezdtek fejleszteni, szakmai szervezetek jelentek meg, megerősödtek az olyan modern segítő szakmák, mint a szociális munka, megjelentek a korszerű foglalkoztatási programok, az önszorgító csoportok és a hozzájuk tartozó szerveződések. A felhasználói kezdeményezések előretörése az egyik legnehezebb feladat ezekben az országokban. A mentális problémákat hatalmas stigmatizáció kíséri.

Sor került szakmapolitikai fejlesztésekre, számos emberi jogi szemléletű szakmai riport és jelentés látott napvilágot, stigmatizáció ellenes kampányok indultak, de mindezek együtt sem vezettek a valódi strukturális változásokhoz.

Még tíz évvel később is azt tapasztaltuk, hogy a megnyitott pilot projektjeink megrekedtek ezen a szinten. Át kellett értékelnünk ezeket, és később már csak akkor indítottunk ilyen projekteket, ha azokat a kormányzat átvette és tovább működtette a saját erejéből. Mert magától ez soha nem történt meg.

Számos program indult a pszicho-szociális rehabilitáció területén, támogatott foglalkoztatás, védett lakhatás, és ami a mi specialitásunk volt, az a forenzikus pszichátria és a börtönpszichiátria. Ez a kérdés minden

országban a legbonyolultabb kérdések egyike, ami egy zárt szektor, és általában sajátos embereket találunk itt. Mindkét oldalon.

Vilniusban indítottunk például egy projektet. Volt ott egy geriátriai osztály, amelyet leromboltak. Egy fából készült épületben volt a régi hely, az új épületet a Litván Kormány és a Holland Külügyminisztérium finanszírozta. Számos új kezdeményezést vezetünk be ebben az új intézményben, hogy új szemléletet honosítsunk meg az országban.

Kísérletet tettünk például az ACT (Assertive Community Treatment) meghonosítására, de elbukott, mert ütközött a módszer a helyi jogi szabályozással. De a geriátriai osztály és a pszicho-szociális rehabilitációs osztály egészen kinőtte magát, már oktatási központként is működött, ahova az ország minden szegletéből jöttek. Betegönkormányzat alakult, az egész kezdeményezés nagyon betegközpontú volt. De mindez azonnal bezárt, amint a mi projektünk véget ért.

Rá kellett jönnünk, hogy ha a rendszert meg akarjuk változtatni a minisztereket, döntéshozókat kell lecserélni, vagy legalábbis megváltoztatni.

Litvániában készült egy stratégiai terv a mentális egészség előmozdítására 2006-ban, amelyet ugyan mára sok elemében felhígítottak, de főbb vonásai megmaradtak. Grúziában még érvényben van az a szakmapolitikai koncepció, amelynek kidolgozásában mi is részt vettünk. Tehát az ezen a szinten alkalmazott beavatkozások inkább hatnak a teljes ellátórendszer megváltoztatására. Tapasztaljuk ugyanakkor, hogy amint egy új adminisztráció kerül hatalomra, ahogy ez nemrég Grúziában is történt, akár egyes tisztviselők, miniszterek is felülírhatnak, átírhatnak teljes szakmapolitikai folyamatokat. Nincsenek szilárd rendszerek, rögzített alapelvek, a dolgok hirtelen akár az ellenkező irányba tudnak változni, örökké résen kell lenni.

Az évek során az is látható azonban, hogy a mentális egészség kérdése egyre inkább nemzetközi szintekre emelkedik. 1990-ben nem sokat érdekelt ez a terület. Donorok, politikusok nem sok figyelmet szenteltek a szférának, források soha nem jutottak ide. Valamikor a kilencvenes évek végén változott ez meg, amikor az Európai Unió bevonódott a területen. Ma már az ENSZ Fogymunkaügyi Egyezménye tekinthető a leginkább befolyásoló nemzetközi tényezőnek. Ezenkívül aktív szereplő a WHO, amelyik mára kitüntetett figyelemmel viseltetik a szféra iránt. Ez a nemzetközi aktivitás általában érzékelhető nyomást fejt ki a helyi kormányok irányába.

Már akár optimisták is lehetnénk, de éppen ebben az időszakban következett be a pénzügyi krízis, ami katasztrofálisan érintette a szolgáltatási szektort és annak finanszírozását. Ennek a krízisnek a most zajló második hulláma még rosszabb. Már nemcsak az olyan, nem-kormányzati szervezetek érintettek, mint a miénk, hanem például a WHO genfi központjából is elbocsátottak 1000 embert, ami azt jelenti, hogy minden harmadik embernek felmondtak a cégnél.

Ha megnézzük a jelenlegi helyzetet, az egykor a volt Szovjetunió befolyása alá tartozó országokban azt látjuk, hogy a reformfolyamatok megakadtak. Ennek oka részben a krízis, de az is, hogy tíz ország csatlakozott az Unióhoz és áramlanak a jól képzett szakemberek Norvégiába, Dániába, Angliába, Írországra, Hollandiába. Ennek katasztrofális a

hatása. Éppen azok az emberek mennek el, akikre a reformoknak nagy szüksége lenne. Számos olyan, korábbi tréning programunk volt, amelynek résztvevői mára egytől egyig külföldön dolgoznak. Teljes kórházi személyzet. És nem lehet otthon tartani őket, a fizetések tízszer akkorák, és a kereslet nagy.

Az egyetlen, fizetőképes szereplő a gyógyszeripar maradt a területen. Már rég ők finanszíroznak minden képzést, tankönyveket, szakmai utakat. A gyógyszerkísérletekért olykor 100 eurót fizetnek a térség orvosainak bevont páciensekként. Egy orvos, akinek akár csak öt páciense van a kísérletre, így havonta 500 eurót is megkap, ami sok helyen duplája annak, amelyet eredetileg fizetésként keres.

Oroszországban idén január elsejétől megtiltották a gyógyszerkísérleteket a pszichiátriai kórházakban. Az ott dolgozó orvosok elveszítették bevételi forrásaikat, most pánikban vannak, mert nem tudnak megélni az alapfizetésükből. Akármilyen is történik majd megoldásként ez az egész a kórház központú, biológiai pszichiátriát erősíti.

A stigmatizáció máig hatalmas probléma a térségben. Az emberek nem akarnak mentális problémával élő ember közelében élni. Pár éve készült egy felmérés Litvániában, aminek az lett az eredménye, hogy a lakosság 95 százaléka intézetbe zárva a városon kívül akarta látni az ilyen embereket. Nem találni olyan politikai pártot, amely belevenné a mentális problémával élő embereket a programjába, mert attól félnek, hogy ezzel szavazatokat veszítenének. A kormányon lévő szereplők hasonló okokból nem cselekszenek és a szektor lobbijereje hagyományosan nagyon rossz.

Ha a jövőbe tekintünk, azt hiszem a legnagyobb kihívás, amivel szemben kell néznünk, az az attitűd. Nagyon szép tervek vannak, még szép törvényeket is találni. De ha az emberek gondolkodása a jelenségről ugyanaz marad, semmi sem fog változni.

Az oktatás nagyon fontos, de nem a gyógyszergyárak oktatása. Nagyon fontos a generációváltás is. Az idősebb szakmai generáció nem érdekelt semmiféle változásban, mert fenyegetve érzi a pozícióját. Mindent meg fognak tenni azért, hogy pozíciójukban maradjanak. Fontosak lennének a publikációk is, de nem azok a publikációk, amelyek egekbe dicsérnek egy készítményt, és ugyanannak a folyóiratnak a következő oldalán a gyártó hirdetése olvasható. Ki lenne hajlandó befektetni tisztességes szakmai folyóiratokba a térségben?

A bérek kérdése is nagyon fontos. Ha a szférában dolgozó szakemberek nem kapnak normális béreket, el fognak menni és soha többé nem jönnek vissza. Számos kutatás készült a témában, amelyekben külföldre távozott kelet-európai szakembereket kérdeztek meg. 80 százalékuk úgy nyilatkozott, hogy nem tervezi a hazatérést. Ezek az emberek elveszték a térség számára, és most nagyon hiányoznak onnan.

A másik terület, amely rendszeresen alulértékelt a térségben az a kutatás, az empirikus vizsgálatok területe a szociális és egészségügyi szférában. Itt is voltak erőfeszítések, amelyek azonban rendszerint projektek szintjén maradtak, nem épültek be a térség országainak szakmapolitikai tervező folyamatába. Eredmények, számok, adatok nélkül nem lehet érvelni sem, és ha nem gyűjtjük össze a szféra tapasztalatait, akkor valójában minnek az alapján alakulnak annak viszonyai?

Vannak helyek, ahol a teljes közösségi alapú szférát nemzetközi pro-

jektek működtetik. Épülnek szép szolgáltató központok, lakóotthonok, folynak rövid kutatások, oktatási programok. 2 évig. Aztán amikor a projekt véget ér, a program automatikusan megszűnik, senki nem veszi át azokat.

Talán sok negatív dolgot mondtam. Azért érzékelhető az eltelt húsz évben nagyon sok pozitív változás. Mégis arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy sokkal több is történhetett volna; az ellátórendszer reformja a fenti akadályok, korlátok mentén nagyon lassan halad, időről időre megáll, majd kicsit nekilendül.

JEAN-PIERRE WILKEN

**Az ellátórendszer átalakítása Nyugat-Európában.
Átmenet az intézményi alapú klinikai ellátásoktól
a felépülés orientált megközelítésekbe**

Ma új kifejezést tanultam Jantól. DI a deinstitutionalizáció kifejezés rövidítésére. Ha megfordítjuk a betűket, úgy is lehet érteni ID, azaz ideák, ötletek. Hát erre nagy szükségünk van az intézménytelenítés során. De az ID jelenti azt is, hogy „Identity Documents”, ami sok országban van, és azt hiszem az identity (identitás) számunkra is egy fontos szó. Ami most történik, az az, hogy megpróbálunk új identitást adni az ellátórendszerünknek, éppen úgy, ahogy a felépülés folyamatában a kliensek is új identitást keresnek maguknak. Szóval érdekes játszani ezekkel a szavakkal.

Előadásomban szeretném néhány elemét kiemelni azoknak az irányoknak, amelyek felé az ellátórendszerünk – Nyugat-Európában is – elmozdulni látszanak. A tradicionális ellátási keretektől a felépülés-orientált modellek felé.

Először beszélnék a tradicionális ellátási formákról, majd az új megközelítésekre fókuszálok, amelyeket a felépülés modell, a részvétel és a társadalmi befogadás gondolata jellemez. Ahogy Jan előadásában is hallhattuk, a hagyományos ellátórendszerekben a hangsúlyok a medikális ellátásra kerülnek. Ezek a rendszerek az intézményi megoldásokon keresztül az érintettek kirekesztéséhez vezetnek, és alapvetően a szakembereket helyezik középpontba.

Ehhez képest az új szolgáltatói formák a társas közegre, a közösségi integrációra fektetik a hangsúlyt, azokra a közösségekre, amelyekben az érintettek élnek, és amelyeket meg kell erősíteni ahhoz, hogy ez a közösségi lét fenntartható legyen. Azt hiszem, az eltelt évtized egyik leginkább ígéretes fejleménye az, hogy az ellátásban a hangsúlyok a szakemberekről átkerülnek az érintettek saját tapasztalataira.

Azt gondolom, hogy mindezek nem pusztán szavak, hanem az új szolgáltatók alapvetései. Annak megállapítása, hogy milyen egy jó szolgáltató, az nem lehet máshol, mint annak igénybevevőinél. Amelyet a felhasználók valóban segítségnek és hasznosnak találnak, csak az lehet segítség. És nemcsak az eredmények számítanak, hanem magának a segítség szubjektív megélésének a folyamata is számít, például a segítő

szakemberekkel kiépített kapcsolat minősége. És ez a kapcsolat akkor jó, ha az érintettek azt számukra gyümölcsözőként élik meg.

Tehát a felhasználók azok, akik végsősoron meg tudják mondani, mi a számukra jó, hasznos szolgáltatás és azt, hogy amelyet mi szakemberek nyújtunk – és én 35 éve vagyok ebben a szakmában –, az vajon bármilyen módon a segítségükre van-e.

Látok ebben pozitív fejleményeket és Hollandiában a saját megközelítésünkben megpróbáltuk ötvözni a szakmai segítségnyújtást a felépülés modell szemléletével.

A WHO meghatározásai az egészségről teljes mértékben átalakultak az utóbbi húsz évben. Ma már a pusztán biológiai definíció átadta a helyét egy komplex fogalomnak, aminek számos különböző dimenziója van. Ennek a biológiai faktorok továbbra is részei, de az olyan emberi és társas viszonyok is a részévé váltak, mint az életminőség, a társas kapcsolatok, a társadalmi befogadás dimenziói.

Ezek az új dimenziók az egyéni, individuális faktorok mellett a társas összefüggéseket, a közösség, sőt, a társadalom szerepét is hangsúlyozzák a problémák kialakulásában. Ha az elmeegógyintézetekre vagy a nagy létszámú szociális intézményekre úgy tekintünk, mint amelyek a társadalmunk részei, sőt termékei, akkor Jan előadásának ismeretében azonnal életre kelnek ezek a társadalmi dimenziók.

Mindezek alapján azt gondolom, hogy a korszerű szolgáltatásoknak és rehabilitációs megközelítéseknek ezeket a társas és társadalmi viszonyokat is meg kell célozniuk. Elő kell segíteniük az érintettek saját felépülését, lehetővé kell tenni, hogy teljes, értelmes életük legyen, aktív társadalmi szerepekben találjuk őket, a közösség tagjaiként. Ehhez sok esetben nem is a kliensekkel kell dolgoznunk, hanem a közgondolkodást kell átalakítanunk, értékeket kell közvetítenünk.

Szomorú módon sok helyen inkább egyfajta kirekesztés zajlik, mintsem társadalmi befogadásról beszélhetnénk. Kirekesztés, és nemcsak mentális problémák vagy értelmi fogyatékosok miatt, hanem etnikai, kulturális alapon is. Ez hatalmas kihívás számunkra, azok számára, akik mindközben olyan átfogó megközelítésekben gondolkodunk és dolgozunk, amelyek mindegyik dimenzióban igyekeznek előmozdítani mindnyájunk jó(l)létét.

Ha nyugat-európai perspektívából tekintem, hogy melyek a felépülés támogatásának az akadályai, akkor számos gátló tényezőt találok. Itt is jelen vannak azok az intézményi ellenállások, amelyekről Jan beszélt az előadásában. Talán annyival könnyebb a helyzet a nyugati, azon belül is inkább az északi országokban, hogy nálunk már megszilárdulni látszódnak azok a rendszerek, amelyek valamifajta hatékonyságon, kiszámíthatóságon alapulnak. Az ilyen rendszerekben dolgozó szakemberek persze általában nem túl boldogak attól, hogy minden elköltött fillérrel el kell számolni, hogy számos adminisztratív és dokumentációs kötelezettség kíséri a munkájukat.

Ezzel együtt még mindig nagy különbségeket találunk Nyugat-Európán belül is. Jelen vannak ebben a térségben is a tradicionális intézményi alapú megoldási formák, hiányoznak azok a korszerű ismeretek, amelyeket mondjuk a felépülés modellben találunk, a hangsúly még mindig elsősorban a kizárólagos döntéshozó helyzetben lévő szakembereken

van, a szolgáltatások igénybevevőit valójában nem veszik komolyan, nemhogy még a felépülési folyamat középpontjába helyeznék őket.

Fontosak a politikai és gazdasági faktorok is. A gazdasági krízis a jómódú országokat is érinti. Hollandiában 90 milliárd eurós megszorító csomagot jelentett be a kormány, ami jelentős mértékben érinti az elmeegészségügyi szférát és a szociális ellátásokat.

Ezek az intézkedések lassan a jóléti modell lebontásához vezetnek. Érzékelhető, hogy több forrás áramol a biztonsági intézkedésekre, a kontrollra és ellenőrzésre. Börtönök épülnek, fejlesztik a rendőrséget, miközben lefaragnak a szociális kiadásokból.

Ugyanakkor, öröndetes módon, láthatóan jelen vannak olyan mozgalmak egész Európában, amelyek a felépülés és társadalmi befogadás modellje alapján gondolkodnak. Együttműködések születnek, konferenciák szerveződnek. 2005-ben tartottuk első nagy konferenciánkat Prágában, vagy azt megelőzően 2001 szeptemberében volt az egyik első nagyon fontos konferencia Londonban a felépülés modellről, amely mára rendszeressé vált. A legutóbbi rendezvényre 2012 márciusában került sor. Tavaly hasonló rendezvényen vehettem részt Olaszországban is. Ezek nagyon fontosak, láthatóan megállíthatatlanul terjed ez az új szolgáltatási szemlélet.

Számos új publikáció jelenik meg a felépülés modell témájában. Judy Chamerlain klasszikus publikációja a kilencvenes évek közepéről, Daniel Fisher munkái, a Bostoni pszichiátriai rehabilitációs központ kutatásai. Jőmagam nemrég publikáltam egy könyvet a modellről, amelyben a szolgáltatások igénybevevőinek megnyilatkozásaiból igyekeztem rekonstruálni a felépülés modell alapelveit.

Azok számára, akiknek újdonság ez a modell, pár szót róla. A mai napig leggyakrabban Bill Antony 1993-as definícióját használjuk:

„A felépülés egy mélyen személyes, egyedi folyama, amelynek során átalakulnak az egyén attitűdjei, értékei, érzései, céljai, készségei és/vagy szerepei. A felépülés annak módja, hogy éljünk kielégítő, reményteli és teljes életet mindazon körülmények ellenére, amelyet a mentális problémák jelenléte jelent. A folyamat magában foglalja új életcélok keresését, új jelentéseket keres, melyek messze túlmutatnak a mentális probléma katasztrofális következményein.”¹

Ha megnézzük, hogy ezeket a szavakat mennyiben igazolják vissza a kutatási eredmények, akkor három fő dimenziót emelhetünk ki, melyek hozzájárulnak a sikeres felépüléshez:

– Egy új én-identitás keresése, amelynek során a korábbi traumákat új nézőpontból lehet feldolgozni, és amelyben kiemelődhetnek az újra felismert erősségek.

– Az a tanulási folyamat, amelynek során az egyén számára világossá válik, melyek az ő érzékenységei, milyen területen sérülékeny.

– A harmadik lépcsőfok pedig annak folyamata, ahogyan sor kerül a társas kapcsolatok újjáépítésére, a közösségi (re)integrációra.

¹ http://thecareeurope.com/care_europe_news/28/Developments+in+Western+Europe+with+regard+to+transition+from+traditional+to+recovery-oriented+care

Két ága, két különböző megközelítése látszik kibontakozni a felépülés modellnek. Az egyik amolyan klinikai koncepció, a szó szakmai, hagyományos értelmezéséhez áll közelebb. A fogalom maga azonban a felhasználói mozgalmak keretei között született, és ez az eredeti megközelítés inkább azt a személyes utat hangsúlyozza, ami az érintettek saját tapasztalataira épít leginkább.

Azt hiszem, a szakmai programok, a szakemberek által működtetett segítő szolgáltatások többsége a klinikai felépülés alapján építkezik. Érezhető, hogy ezekben a modellekben a hangsúly a gondozáson, az ellátáson van, amolyan védő-óvó jelleggel. Pedig a felépülés modell eredeti jelentése inkább a részvételre utal, az állampolgárság, a közösségi tagság koncepciójára. Az egyik nagy kihívás az, hogy miképpen tudjuk a szolgáltatásaink hangsúlyait ebbe az irányba átalakítani.

A különbséget a két megközelítés között úgy tudnám érzékeltetni, hogy egy kliens esetében, aki mentális problémákban érintett, a felépülésnek az a célja, hogy minden klinikai ismeretünket bevessük annak érdekében, hogy az megszabaduljon zavaró tüneteitől. Pszichiáterek, terapeuták, esetenedzserék vizsgálják, hogy mi is a probléma, megállapítanak egy diagnózist, és ehhez megtalálják a szükséges kezelési módokat, felállítanak egy kezelési tervet és így tovább.

Mindez a felépülés modell a felhasználó szemszögéből nézve úgy néz ki, hogy az érintettek saját tapasztalataira építve abból indul ki, hogy lehet élni normális életet a tüneteken túl, vagy azok ellenére. Ez a koncepció szorosan kötődik a történetek jelentéssel való felruházásához és azoknak az erősségeknek a megkereséséhez, ahonnan tovább lehet lépni. Ebben a megközelítésben is megjelenik minden, ami a klinikai megközelítésekben jelen van, lehet szerepe a gyógyszereknek, a kezelésnek, a terápiának, de sokkal tágabb horizontra tekint. A folyamat középpontjában maga az érintett áll, az ő fejlődése, tanulása, azoknak a dolgoknak a megtalálása fontos, amelyek birtokában tovább alakíthatja életét vagy új életet kezdhet. Sokkal inkább öngyógyítás ez, mintsem a szakemberek sikere. Inkább szól az újjáépített önképről és önbizalomról, új szerepek találásáról, új identitásról.

Olyan ez, mint két külön világ, és számunkra a kihívás az, miképpen tudjuk ezt a két világot közelíteni egymáshoz. Mert nem arról van szó, hogy a klinikai tudás rossz tudás lenne. Szükségünk van a szakmai ismeretekre és a tudományos eredményekre. A kihívás az, hogy miképpen kössük össze ezeket az elsődleges, legfontosabb forrással, azzal a tudással és tapasztalattal, amely a felhasználóktól érkezik, és amely az érintettek saját élményeiből táplálkozik.

A kettő közötti határokat át kell lépni, de ez még várat magára. Sok párbeszédre van szükség az érintettek, a szakemberek, vagy nagyobb léptékben teamek, szervezetek, egész szolgáltatások, ellátórendszerek között. És mindeközben meg kell változtatnunk azokat a módokat, ahogyan most dolgozunk a területen.

DIRK DEN HOLLANDER

A hatalom elismerése, az elismerés hatalma

Pár szót talán a címről: a hatalom elismerése, az elismerés hatalma. Ha van valami, amit megtanultunk az elmúlt években az az, hogy a legjobb kérdés, amelyet feltehetsz a kliensednek, így hangzik: „Hogy voltál képes megbirkózni azzal a sok nehézséggel és szörnyűséggel, amin keresztül mentél?”

A klienseink számára nagyon jó érzés azt hallani, hogy az emberek körülöttük felismerik, mekkora nehézségeik voltak, és mégis milyen erősek voltak, hogy túl tudtak lendülni mindezen. Ennek felismerése vezetett bennünket arra a következtetésre, hogy nemcsak a kliensek saját életük feletti hatalmának elismerése fontos, hanem önmagában már az elismerés is nagyon sokat jelent.

Újabbban ebben az irányban fejlesztjük a módszereinket. Valóban az erősségekre, a meglévő képességekre koncentrálnunk, és az elismerés, úgy általában, egy nagyon fontos eleme ennek.

Megpróbálom összefoglalni tehát, hogy amit egy tréning alkalmával megtanulhatunk, az nem pusztán egy módszertan, hanem egyben egy szemléletmód is. A szakemberek tipikusnak nevezhető szemléletmódja ezen a területen, legalábbis ahogyan például engem képeztek, az az, hogy a kliensemnek minden, számomra érthetetlen cselekedetét, amilyen gyorsan csak lehet, kapcsoljuk össze a diagnózisával.

Szóval, ha én valami furcsa dolgot csinállok, te azt fogod mondani:

„Nézd, ez itt Dirk den Hollander. Személyiségzavara van, és azért csinálja ezt. Ilyen dolgokat szoktak a személyiségzavarral küzdő emberek csinálni.”

Talán nem a leggyakoribb módja ennek érzékeltetéséhez, de elmondok egy történetet, amelyet talán már hallottatok, a híres Watzlawicktól. Ő egyszer bement egy hotelbe, és bemutatkozott a recepciósnak: „A nevem Watzlawick (*my name is Watzlawick*)”. De a recepció félreértette őt, mintha ezt mondta volna: „A nevem nem szláv (*my name is not Slavic*)”. A recepció azonnal magyarázkodni kezdett, hogy ő nem is állított ilyet. Erre Watzlawick kicsit felemelve a hangját, meg akarta erősíteni, hogy de bizony, az ő neve Watzlawick, mire a recepció, ragaszkodva a félreértéséhez, szintén felemelte a hangját, hogy ő nem mondott ilyet.

Watzlawick rendszerint azt szokta érzékeltetni ezzel az anekdotával, hogy minden ember, nemcsak szakemberek, két, jellegzetes módon magyarázza meg, ha valamilyen, a számára érthetetlen viselkedéssel találkozik. Az egyik magyarázat az, hogy ez az ember őrült. Tehát amit csinál, vagyis a viselkedése az elmeállapotával áll összefüggésben. A másik lehetséges magyarázat, hogy szórakozik velem, ugrat vagy egyszerűen pimasz, gonosz személyiség.

Ilyen magyarázatok kreálására azután nekünk a pszichiátria eszköztárában számos kategória áll rendelkezésünkre. A képzésünk során arra tanítanak bennünket, hogy az összes ilyen különös viselkedésre megtaláljuk a megfelelő diagnosztikus kategóriát. Rátaláljunk a betegség logikájára. Ennek eredménye lesz az, hogy másképpen kezdünk nézni ezekre az emberekre és a viselkedésükre, mert amikor valami nagyon másnak

tekintesz embereket, akkor értelemszerűen valami nagyon mást is fogsz látni.

A korábbi előadások egyikében Jean-Pierre már említette, hogy az általunk kidolgozott CARE módszer a felépülés modell támogató megközelítését veszi alapul. Most ennek pár speciális aspektusáról szeretnék beszélni.

Először is a felépülés modellről. Ez nem pusztán azt fejezi ki, hogy megszabadulunk az összes tünetünktől. Sokkal inkább arról van szó, hogy akár a tüneteink ellenére, hogyan élhetünk teljes életet, hogyan lehet annak új értelmet és célt adni. Ez sokszor évekbe telik. Olykor évtizedekbe, amikor az ember új célokat és értelmet talál, új identitásra lel, amelyben ismét kompetens ember lehet, annak minden negatív aspektusával akár. A legtöbben ezt képtelenek egyedül, magukban véghezvinni. Ha valami oknál fogva, mi szakemberek is bekerülünk a képbe, a mi dolgunk az, hogy segítsük, támogassuk ezt a folyamatot, hogy a kliensünk rátaláljon a saját útjára, arra az új identitásra, amelyben kidomborodnak az erősségei, és új célokat, s általában új értelmet talál az életének.

Az életminőségről szoktunk beszélni, de ezt mindig úgy kell érteni, hogy a kliens nézőpontjából, az ő preferenciái szerint értelmezett életminőségről van szó.

Sok szakember azt gondolja, hogy neki fel kell ruháznia mindenféle készségekkel a kliensét. Ezek persze fontosak lehetnek. Néha azok, néha nem. Mert a készségek csak annyiban fontosak, amennyiben azok fontosak a kliensünk számára. A szakember számára annak a nézőpontnak kell fontosnak lennie, amely felől a kliense tekint a saját életére, és ami a számára örömet, megelégedést okoz. Ennek felismeréséhez és megismeréséhez van szükségünk arra, hogy kapcsolat legyen közöttünk, és ennek a kapcsolatnak keretében támogatjuk a kliensünket.

Ennek megfelelően három alapelve van a CARE megközelítésnek. A módszer egyrészt a jelenlétet alapul. Ez olyan dolgokat jelent, hogy például nagyon hétköznapi nyelvet használunk, az egyszerű, hétköznapi holland nyelvet. Azért vagyunk itt, hogy megértsük egymást, és ez akkor fog sikerülni, ha egy nyelvet beszélünk. A jelenlét alapelve ugyanakkor feltételez valamifajta kölcsönös normalitást is. Mi, szakemberek is éppen olyanok vagyunk, mint a klienseink. Vannak erősségeink, gyengeségeink, emberek vagyunk mi is. Elbukunk sokszor, aztán újra felállunk. Megint csak nagyon jó dolog azt látni a klienseink részéről, hogy mi, szakemberek, egyáltalán nem vagyunk tökéletesek, mi is tanulhatunk még valamit az élettől, mi is boldogságra, vagy mondjuk egy állásra vágyunk, amikor éppen nincs. És amikor van, azt annak köszönhetem, hogy engem is sokan támogatnak az életben.

Szóval ez a jelenlét, ez a támogatás nagyon fontos a kliensek felépülésében, és az a nyitottság, amely képes arra, hogy mindennek középpontjába a klienst és az ő világát, az ő nézőpontját tegyük.

A szünet előtt az egyik workshopon nagyon érdekes beszélgetés kerekedett. Arról volt szó, hogy amikor a kliensünk mondjuk egy hajléktalanszállón él és azt mondja: „én boldog vagyok itt”, akkor vajon mi, szakemberek is elégedettek lehetünk-e. Vagy azt mondjuk, hogy ez egy amolyan megküzdési stratégia, a kliensünk valószínűleg nagyon nehéz időszakon

ment keresztül, hogy egy ilyen környezetet már kielégítőnek talál. Lehet ez boldogság? Jelentheti ez azt, hogy nekünk akkor már semmi dolgunk nincs? Vagy még rengeteg dolgunk van, hogy újabb perspektívákat mutassunk kliensünknek?

Ezek olyan kérdések, amelyekre senki nem tud jó válaszokat adni, mert nincs egy objektív vezérfonal arra, mit is jelent az életminőség. Nyitva kell tartanunk tehát az elménket, kíváncsinnak kell lennünk, hogy minden eshetőséget meg tudjunk vizsgálni, és azt akár el is tudjuk fogadni. Szóval ez inkább egy folyamatos párbeszéd során derül ki.

Néhányan azt mondták nekem, hogy talán nem a boldogság a legjobb szó, amit itt használni kéne. De én azt gondolom, hogy felépülés modell igenis nagyon összekötődik a boldogsággal. Hogy mi tesz egy embert boldoggá, azt én igenis tudni akarom, ha valóban az a dolgom, hogy támogassam az ő felépülését. És az is a dolgom, hogy az erősségekre koncentráljak.

Az erősségekre való koncentráció a másik alapelve ennek a módszernek. Számos kutatás világított rá, hogy a felépülés egyik kulcskérdése, hogy a kliensek felismerjék ismét, hogy vannak dolgok, amelyekben jók, vannak, amelyek az ő erősségeik. Ha csak képtelen emberként tudsz magadra tekinteni, akinek az élete kizárólag kudarcból áll, minden szétesett, akkor a kivezető út ott kezdődik, ahol felismered, hogy vannak még erősségeid. Hogy te is jó vagy valamiben.

A klienseinknek gyakran szükségük van másokra, hogy segítsenek felismerni mindezt, és ez a megközelítés nagyon fontos része a mi módszerünknek, amelyet szisztematikusan alkalmazunk is.

Az egyik legfontosabb ilyen erősség, amelyről ma itt beszélni akarok, az érintettek saját tapasztalata. Mindaz, amit a kliens magáról, az életéről gondol és tud. Azok a megoldási módjai, amelyek korábban működtek, és amelyek nem. Ezeknek a korábbi tapasztalatoknak a meghallgatása az elsődleges feladatunk, amikor segíteni próbálunk valakinek.

Több típusa van az erősségeknél. Például az alaptulajdonságaimból áll össze az, aki én valójában vagyok. Ezekkel az alaptulajdonságokkal születtem. Mindenki, aki ismer, az tud az én alaptulajdonságaimról, az ismeri végső soron a személyemet. Szóval ezeknek a velünk született tulajdonságoknak a megléte nagyon alapvető erősségünk. Ezek nagyon egyszerű dolgok lehetnek, nem kell mindig bonyolult sémákban gondolkodni. Például ha látunk valakit, aki mindig előzékenyen kávéval tölt egy beszélgetés alkalmával a másikkal, akkor elmondhatom: „te egy segítőkész ember vagy”. Olykor, akinek ezt mondd, meglepődik, hogy erre felhívtad a figyelmét, mert valahogy a mi klienseink már rég elfelejtették, melyek is valójában az ő saját tulajdonságaik, saját erősségeik.

Amikor megkérdezzük valakit, hogy mit gondol, hogy melyek ezek az alaperősségeink, a legtöbb ember olyanokat válaszol, hogy a tehetség vagy a készségek. És ezek persze nagyon fontosak. De számos alkalommal rejtve maradnak a tehetségek és a készségek, és bár léteznek, az emberek mégis csupa kudarcként élik át, ami történik velük. Szóval az a képesség is nélkülözhetetlen, hogy tudjunk észrevenni dolgokat a klienseinkben, hogy más nézőpontokat keressünk, ha aztán már mást is akarunk látni bennük.

Az is érdekes, hogy erősségként foghatunk fel meglévő vágyakat,

kívánságokat, aspirációkat. Mert ha valakinek már legalább vágyai, kíválmái vannak, az már önmagában egy előrelépés. Erre sosem szabad azzal válaszolni, hogy „és ez reális?“, „ez tényleg elérhető a számodra?“. Az első válaszuk talán inkább egy megerősítés lehetne, hogy „nagyszerű, hogy vannak vágyaid“. És még ha ezek a vágyak olyan kockázatosnak is tűnnek, mondjuk ha valaki azt mondja, hogy ő Budapest főpolgármestere szeretne lenni, akkor sem érdemes azzal reagálni, hogy kétségbe vonjuk a teljesítése lehetőségét, vagy felhívjuk a figyelmét az állás már foglalt mivoltára. Jobban tesszük, ha inkább megpróbáljuk megragadni a meglévő motivációt, és azt az energiát, ami ebben a kívánságban megjelenik.

Egy másik, alapvető erőssége valakinek az a támogatás, amelyet a környezetétől kap. Ez eleinte a legbelsőbb kört jelenti. A családot, a barátokat. Ez a legalapvetőbb támogatás körülöttünk. De erősség lehet az is, ha már van valamilyen szélesebb támogatói kör körülöttem, mondjuk szakmai támogatás, szakemberek támogatása.

Szóval, amikor a CARE modellben felmérjük az erősségeket, akkor ezeket mind figyelembe vesszük. Ha szerencsénk van, már egy csomó, akár szakmai támogatás körbeveszi a kliensünket, ami segítséget jelent számára a felépülésben. De a magam részéről az érintett saját tapasztalatát tartom a leginkább releváns erősségnek, olyannak, amelyből kiindulva nekünk haladnunk kell a munkánkban.

Néhány általános megjegyzés a módszerről. Egy ismert holland filozófus azt mondja: „az egyszerű nem ugyanaz, mint a könnyű“. Ezt nagyon fontos felismerni, mert úgy tűnik, ez egy paradoxon. Rendszerint könnyen el lehet magyarázni valakinek az erősség modell vagy a felépülés modell alapelveit, de annak megvalósítása inkább bonyolult. Hollandiában számos olyan szakembert találni, aki a sajátjaként emleget bizonyos normákat és értékeket, amelyekről elmondhatjuk, hogy nagyon felépülés-orientáltak, de ugyanakkor számos olyan szokása és munkamódszere van, ami ennek teljesen ellentmond.

Szóval, amikor azt mondják, hogy „igen Mr. den Hollander, én teljesen egyetértek veled“, akkor, amikor konkrét helyzetbe kerülnek, akkor valójában nehezen tudják alkalmazni mindazt, amivel pedig állítólag egyetértenek.

Amikor a CARE módszereit tanítjuk, mivel magát a módszert is nagymértékben befolyásolta az erősség modell, egy nagyon egyszerű, könnyen kezelhető tool-kít segítségével adjuk át. Általában arra fektetjük a hangsúlyt, hogy egy segítő kapcsolat elején az a megközelítés érvényesüljön, amit az erősségek felmérésén és a jelenlét hangsúlyozásán keresztül az előbbieken elmondtam.

És ha ez sikerül, akkor általában nagyon pozitív visszajelzéseket szoktunk kapni arról, hogy jól működött, a kliensek azonnal megértik, miről van szó. Ez, azt hiszem, nagyon fontos. Ennek én nagyon örülök, mert habár szakmailag ezek bonyolult modellek, de ha az alapelveik viszonylag hamar érvényesíthetőek és akár gyors sikerélménnyel járnak, akkor a szakemberek is szeretni fogják.

Szóval a munka kezdetében az erősségekre, a lehetőségekre és a kliensek saját tapasztalataira építünk. És itt a kezdeten van a hangsúly, mert

később persze más dimenziók is előkerülnek, amelyekről később fogok beszélni.

Ha valami oknál fogva az erősségek nem működnek, akkor más dolgokat is előtérbe helyezhetünk. Ez egy közös út tulajdonképpen, amelyen együtt haladunk, és hamarosan ezen az úton mégiscsak meglévő erősségekkel vagy felbukkanó lehetőségekkel fogunk találkozni. Mintha rőzsét gyűjtenénk az erdei úton.

A CARE módszere nagyon sok helyzetben alkalmazható. Különböző szituációkban vannak tapasztalataink, különböző kliensekkel, az odaforulás különböző intenzitásai mellett.

Még egy megjegyzést szeretnék tenni arról, hogy ebben a kapcsolatban nincs folyamatos cselekvéskényszer. Olykor az a dolgunk, hogy ne tegyünk semmit, vagy éppen egyszerűen nem tudunk mit tenni. Egy dolog biztos, semmi sem marad változatlan örökké. Többször elmondom a tréningek alatt, hogy „ha nem teszel semmit, tedd azt a legjobb tudásod szerint – mert nem tenni semmit, az nem semmittevés”. Ez az én tanácsom.

A módszer kidolgozása során számos eszközt fejlesztettünk ki, amelyeket ebben az előadásban nem tudok részleteiben ismertetni, de amelyek egy metaforával talán leírhatóak. Olyan ez, mint egy fiókos szekrény. A felső fiókban két-három nagyon fontos dolog van – mint a kliens személyes profilja (az általa fontosnak tartott dolgok összessége) és az általa választott út. És van egy vezérfonal is, hogy melyik fiókban mit találsz. De nem szabad erre a tool-kitre úgy tekinteni, mintha ez lenne maga a módszer. Velünk is megtörténik néha, hogy annyira büszkék vagyunk, amiért van egy ilyen, jól kidolgozott eszközünk, de valójában nem ezen dolgozunk, hanem elővesszük, amikor úgy tűnik, szükségünk van rá.

Azt hiszem, maga a CARE szó egy jó kifejezés. Hollandra fordítva nem hangzik ilyen jól, beletellett egy időbe, míg a szakemberek között meghonosodott a nyolcvanas évek közepén, a kilencvenes években.

Kezdetektől fogva hangsúlyoztunk más irányokat is. A környezet, a szociális és fizikai környezet jelentőségét. Vagy a kliensek érzékenységének, vulnerabilitásának figyelembe vételét. A kliens érzékenységének figyelembevétele nem automatikusan része a kezelésnek, nem egyenlő azzal. Amikor valakinek az érzékenységgel dolgozunk, akkor abban nyújtunk segítséget, hogy miképpen kezelje ezt az érzékenységet. A legújabb kutatások és többek között a CARE módszerének kutatása is azt mutatja, hogy az érintettek kifejezetten igénylik a saját felépülésük elősegítéséhez az egészséges, támogató környezetet és támogatást abban, miképpen birkózzanak meg a saját érzékenységükkel, sérülékenységükkel.

A tapasztalatunk azt mutatja, hogy a CARE módszer jól kombinálható más megközelítésekkel is. A világszerte ismert ACT (assertive community treatment) modell létezik Hollandiában is, egy rugalmasabb formában. Ez egy alapvetően team munkára épülő módszer, aminek az elemeit egészen jól lehet kombinálni a CARE megközelítéssel.

Összességében, az én megítélésem szerint a kliens játssza a fő szerepet a felépülésben és a szakemberek ennek a szerepnek a támogatásában játszanak főszerpet. Szóval a kérdés nem az, „miképpen kapcsolódik a felépülés a kezeléshez?”, hanem sokkal inkább az „miképpen segíti elő

a kezelés a felépülés folyamatát?” Pontosan így tekintünk a CARE módszerre is a magunk részéről; a megközelítés támogatni igyekszik a felépülés folyamatát, olyan meglévő vagy megszerzhető erősségekre kíván építeni, amelyek lehetővé teszik azt.

A módszert sikerrel alkalmaztuk a legkülönbözőbb szakmai közegekben. Pszichiátriai osztályokon, védett lakhatási programokban, tartós bentlakást nyújtó intézményekben, vagy sok tapasztalatunk van hajléktalan emberekkel is, vagy a szenvedélybeteg ellátásban, illetve idősekkel. Mindegyik kicsit más, de az alapelvek ugyanazok.

Amikor tréningeket tartunk, akkor az igazi tanulás nem a tanteremben történik. A részt vevő szakemberek többsége a saját praxisában tanul, s a tréning csak hozzájárul ahhoz, hogy ez a tanulás bekövetkezzen. Ez egy sajátos kör, amikor a megszerzett ismereteket alkalmazni próbálsz a gyakorlatban, a megszerzett tapasztalatokra pedig mondjuk egy coaching vagy szupervízió keretében tudsz reflektálni, a saját személyes fejlődési céljaidnak megfelelően. Ilyen körök létrehozása mindig a célunk, ahol a valódi tanulás nem az ehhez hasonló tantermekben történik.

A mi tréningjeink úgy néznek ki, hogy a tréning és coaching elemek folyamatosan váltakoznak. Először egy formális tréninggel kezdünk, amelynek gyakorlati alkalmazása után három coaching alkalom következik a tapasztalatok feldolgozására. Ezt ismét egy tréning követi, amelyet megint három coaching alkalom követ. Mint látható, ebből a tréning inkább a kisebb rész a folyamatban, a gyakorlati alkalmazás és annak coaching keretében zajló feldolgozása a hangsúlyosabb.

2. SZEKCIÓ

Elszabotált reformok. Miért vallanak kudarcot az átfogó hazai szociálpolitikai reformkezdeményezések?

Győri Péter bevezető előadása és a kerekasztal-beszélgetés

Nyilas Mihály: Köszöntöm a szekció résztvevőit. Néhány mondatot szeretnék mondani a szekció címéről. Alapvetően arról fogunk beszélgetni, elsősorban a szociális törvény kapcsán, hogy vajon miért nem sikerült az elmúlt húsz év alatt kimunkálni egy konszenzuson alapuló, hosszabb távon működő megoldást. Ezt próbálnánk majd körüljárni ebben a szekcióban. A kiindulópontot az *Esély* pár hónappal ezelőtti, azon terve jelentette, hogy megjelentet egy tematikus számot a szociális törvény legújabb reformkísérletét, vagyis a Nemzeti Szociálpolitikai Konceptiót, elemző-értékelő tanulmányokkal. A tematikus számot időközben elfújta a szél, aminek több oka van, nem utolsósorban az, hogy az NSZK-ból nem lett semmi. Néhány tanulmány azért született a témában, ezek közül kettő már megjelent, az egyiket a szekció kerekasztal-beszélgetésében résztvevő Mózer Péter jegyzi, aki egy szélesebb megközelítésben boncolgatta az elvetélt reformkísérletek okait. Megjelent egy másik tanulmány is Varga Attilától, amely az NSZK néhány konkrét javaslatát elemzi és bírálja, és egy harmadik tanulmány is meg fog jelenni a következő, áprilisi *Esély* számban, ennek szerzője az itt jelen levő Győri Péter.¹ A szekció címe – Elszabotált reformok – az ő tanulmányának címére rímel.

Néhány szó a szekció menetéről. Két felvezető előadásunk lesz: az egyik Győri Péteré, a másik pedig Kónig Éváé, aki ismerheti Péter mondanivalóját, ugyanis megkapta ezt a bizonyos *Esély*-ben megjelenő írását, így egyfajta korreferátumot fog tartani. A fél-fél órára tervezett előadások után tartunk egy rövid szünetet, utána egy kerekasztal-beszélgetést fogunk meghallgatni. A beszélgetés résztvevői szélesebb szakmai spektrumot képviselnek – van köztük kutató, terepen dolgozó szociális munkás szakember, politikus is. Arra kértük őket, hogy az adott problémáról fejtsék ki a véleményüket. A beszélgetés résztvevői: *Czibere Károly*, *Mózer Péter*, *Nyitrai Imre* és *Sziszik Erika*, akiknek ezúton is köszönöm, hogy elvállalták ezt a felkérést. A beszélgetést egyik kollégám, *Sziklai István* fogja moderálni.

¹ – Mózer Péter: Szociálpolitikai jövő időben, *Esély* 2011/6.

– Varga Attila: Új receptek régi hozzávalókkal. A Nemzeti Szociálpolitikai Konceptió segélyezési rendszerei, *Esély* 2012/1.

– Győri Péter: Elszabotált reformok – „Tékozló koldus ruháját szagatja”. Mózer Péter virtuális beszélgetése Győri Péterrel, *Esély* 2012/2.

A kerekasztal-beszélgetést körülbelül egy órára tervezzük, amely után a jelenlevőknek lehetőségük lesz arra, hogy kérdezzenek, hozzá-
szóljanak, kritizáljanak, egyetértsenek, bármilyen módon véleményt nyil-
vánítsanak. Mindenkinek jó konferenciázást kívánok. És akkor megké-
rem Győri Pétert, hogy tartsa meg az előadását.

Győri Péter: E néhány gondolat várhatóan meg fog jelenni az Esély áprilisi számában, ezért most csak egy-két elemet emelnék ki előadásom-
ban. A megjelenő írásra utalva, úgy próbáltam kifejtetni az eddig elhalt
vagy elszabotált szociális reformokról néhány gondolatot, hogy tulajdon-
képpen egy virtuális interjút adtam szerzőtársamnak, Mózer Péternek.
Míntha Péter kérdezne engem, én meg válaszolnék. Azért választottam
ezt a dialógus formát, mert úgy éreztem, hogy legfeljebb kérdések, vála-
szok, diskurzus formájában tudok erről együtt gondolkodni. Itt most
körülnézve is inkább leülnek egy körbe azokkal, akik e reformkísérletek-
ben az elmúlt, most már tizenöt-húsz évben mélyen, bensőleg érintettek,
és egy nagyon érdekes megbeszélést tarthatnánk e tárgykörben a nálunk
sokkal fiatalabbak karjától övezve, miközben ők kérdezhetnének.

Szándékaim szerint nem fogom érinteni azt a kérdés, hogy egyáltalán
miért vetjük fel most már hosszú évek óta: a szociális szolgáltatások és
pénzbeli ellátások területén reformra lenne szükség. Nem erről szól az
előadásom, hanem arról, hogy itt most már nagyon sok év óta minden
kísérlet elvetél, és ideje együtt elgondolkodnunk arról, mi is lehet az
oka e folyamatos megakadásnak. Hivatkozott írásom akkor keletkezett,
amikor a Nemzeti Szociálpolitikai Konceptió még nem bukott meg, de
az írás végén már jelzem, hogy szerintem erre is ez a sors vár, ugyanazon
rendszeres okok miatt. Nekem valahogy már rendszeresűnek tűnik,
hogy ezek a reformkísérletek rendre megbuknak. De vajon melyek azok
a rendszeresű okok, amelyek miatt elvéreznek?

Előljáróban egy teljesen „ősi momentumra” hivatkoznék. Ha jól látom,
talán öten vagyunk összesen itt a teremben, akik még a nyolcvanas évek
elején részt vettünk az első nagyobb szociálpolitikai intézményrendszer-
reform fölvezetésében. Ez még az MTA Szociológiai Kutató Intézetében
működő, Ferge Zsuzsa vezette munkacsoport produktuma volt, amely-
nek összefoglaló anyaga egy nagyon jelentős szociálpolitikai reformkon-
ceptiót dolgozott ki. Még mélyen benne vagyunk a Kádár-szocializmus
korszakában. Az intézményi, szervezeti, finanszírozási reformjavaslatok
mögött ott sorakoztak a fantasztikus megalapozó tanulmányok, amelyek
megjelentek külön kötetekben, a Szociálpolitikai Értesítő elnevezésű
sorozatban. És amiért most ezt felidézem: e javaslat elkészítésére anno
az egypártrendszerben az egy párt, tehát az MSZMP Központi Bizottsága
kérte föl a Magyar Tudományos Akadémiát, és mi a Magyar Tudományos
Akadémia nevében készítettük el ezt a koncepciót, javaslatot. Ami közös
már ebben az ősi reformkonceptióban is, és a későbbiekben is, hogy a
ténylegesen működő végrehajtó hatalmon kívül készült.

Ha ugorhatok egyet, volt itt egy úgynevezett SZOLID projekt is, és ez
a SZOLID projekt nagyrészt szintén a szűkebben vett végrehajtó hatal-
mon, a minisztériumi bürokrácián kívül készült. Később jelentős munká-
latok folytak e tárgykörben az úgynevezett Államreform Bizottság keretei
között is. Ez ugyan kormányzati bürokráciának számít, de az ágazati

bürokráciától teljesen elkülönülten működött, bár látszólag azzal összevegyülten. És akkor itt volt a „Tékozló koldus” javaslat-sorozat, amely teljesen „privátim” készült, de aztán érdekes módon mégis némileg összefolyt a bürokráciával, bár a végrehajtó, a szűkebben vett miniszteriális rendszeren kívül dolgoztak rajta. Ezért volt sajnós az NSZK-ra vonatkozó prognózisom is az, ami, mert egészen furcsa módon az NSZK-t sem a szűkebben vett végrehajtó bürokrácia, tehát a miniszteriális bürokrácia készítette. Lehet, hogy rossz az elemzésem, vállalom, de én az egyik okát e reformkísérletek bukásának abban látom, hogy mind bizonyos értelemben kívül, vagy ha úgy tetszik, fél lábbal kívül, fél lábbal belül készültek. A saját, gyakorlati tapasztalataim szerint – hiszen e kísérletek nem kevés részében magam is ott voltam – a belső, miniszteriális bürokrácia és a külső emberek között a legkülönbözőbb konfliktusok feszültek, amelyeknek, azt hiszem, strukturális okai voltak.

Soha nem értettem – tulajdonképpen most már nem is tudom hány évtizede nem értem –, hogy ezeket a koncepcionális anyagokat miért nem a kormányzati bürokrácia, a belső bürokrácia készíti. Lehet, hogy naiv a kérdés, de tulajdonképpen sokkal egyszerűbb lett volna, ha maga a bürokrácia megalkotja célokat, koncepcionálja, operacionalizálja azokat, és akkor tulajdonképpen bőven elég is egy bürokráciával dolgozni. Én dolgoztam folyamatosan bürokráciával, tehát ráadásul még azt is megérttem, hogy ez létező, tehát hogy ez is egy működési mód. De miért nem ez történt? Ennek számos oka lehet, amiről itt közösen tudunk. Az egyik ok, amit én megemlítenék, még ha teljesen szubjektívnek is tűnik az értékelés, hogy szerintem itt az elmúlt húsz évben a kormányzati bürokráciának egy folyamatos eróziós, leépülési folyamata zajlott. Akár nő a létszám, akár csökken, akár ide csoportosítják, akár oda csoportosítják. Nekem az a szubjektív megfigyelésem, hogy az a kormányzati, kormányzati rendszer, amivel ez az ágazat találkozik közelebből, húsz éve nap mint nap vergődik, és fél is.

Ennek a bürokráciának folyamatosan legitimációs problémái vannak. Gondoljunk vissza arra – és ezek szerintem nagyon fontos dolgok –, hogy volt egy rendszerváltás: elképesztő félelmek voltak a bürokráciában. Régi emberek, új rendszer stb., de aztán kiderült, hogy ez nem egy ilyen egyszerű krízis, ehhez át kell állni, és ez hihetetlenül megakasztja a munkákat. A „székeknek a fogdosása”, ide-oda rakosgatása természetesen hihetetlenül megakasztja a koncepcionálást is, a gyakorlati munkát is, illetve torzulásokat visz be a munkába. „Be akarom bizonyítani hogy én mégiscsak vagyok, ott vagyok”, tehát elkezdek gyártani mindenféle érdekes dolgokat, amelyek nem olyan veszélyesek. A helyzet különböző pótcselekvésekre is ösztönöz. Ez a szakszervezeteknek nem egy egyszerű, a rendszerváltáshoz kötődő problémája, hiszen minden bürokrácia minden választás előtt tizenegy hónappal lefagy, és a választások után megint legalább fél évig szinten. Várakozás, kinek hol lesz a helye, mi az irány. Ráadásul a mi ágazatunkat érintően egy-egy kormányzati perióduson belül is volt egy-két felső vezetői váltás, volt olyan, hogy egy perióduson belül három miniszter is volt. Itt nemcsak arról van szó, hogy az ágazat irányítója változik, és ez önmagában rengeteg energiát visz el, hanem ez az egyik oka is lehet annak, hogy miért nem kerül sor stratégiák kialakítására, végigvitelére.

Persze annak is meglehet az oka, hogy miért olyan ez a minisztérium, vagy ez az ágazat, hogy ide csapják, oda csapják egy perióduson belül, hol politikai okból tesznek oda egy minisztert, hol maradékelven. Ez, ugye, egy olyan minisztérium, amely volt már önálló, mint Népjóléti Minisztérium, volt már együtt az egészségügyi ágazattal, amikor azt lehetett remélni – erre mutató munkálatok is elindultak –, hogy rengeteg átfedő terület van, rengeteg érintkező terület van. És hogy itt az alkalom, hogy megoldjuk a nyolcvanas évek eleje óta meg nem oldott kérdéseket, miközben az ágazatközi árkokat is be lehet temetni. Gondoljunk csak a tartós bentlakásos elhelyezés és az ápolás-gondozás közötti felületek kezelésére. Hát semmi ebből nem jött össze. Elég hamar meg is szűnt ez a minisztériumi „kompozíció” az egészségüggyel. Aztán volt már ez az ágazat az ifjúságüggyel és az esélyegyenlőséggel együtt. Ott is lehetett reménykedni, hogy legalább ezek között valami harmónia létrejön. És ugye volt ez a szociális ágazat már a munkaüggyel, a foglalkoztatásüggyel közös minisztériumi fedél alatt, amelyet én nagyon fontosnak tartok. Ekkor kifejezetten tudatos és szinte dübörgő munkálatok indultak – amelyek már nagyon hiányoztak –, hogy valahogy a foglalkoztatáspolitikát, a munkaerő-politikát, az egész intézményrendszert, szabályozási rendszert, pénzügyi rendszert összemadzagolják a szociális ellátó rendszerrel. Annyi persze messze nem valósult meg ebből a kompozícióból sem, mint amennyire aktuális szükség lett volna: teljesen elmaradt a foglalkoztatási és a szociális szolgáltató rendszernek és a pénzügyi ellátási rendszernek a megnyugtató összehangolása. Ezek mind csak afféle látszat egyesítések voltak. Holott a szociális ágazat szolgáltatásai, pénzügyi ellátásai, problémakezelési eszközei nagyon szorosan összefüggnek az egészségügy, a foglalkoztatás, a lakásügy, a gyerekvédelem működésével. Tehát a probléma az ágazatközi szakadékok problémája, ami sokkal fejletlenebb intézményi viszonyok között már a nyolcvanas években is, az akkori javaslatok fókuszában szerepelt.

Említenék egy másik kérdéskört is, amely szintén a bürokrácia működéséhez vezet bennünket. Ha csupán magát az ún. Szociális törvényt nézzük: azon belül is a pénzbeli ellátások és a szociális szolgáltatások szabályozása – híven a szóhasználatához – egyáltalán nincs összehangolva. Ez a probléma végignyúlik az Államreform Bizottsági javaslatokon, a „Tékozló koldus” javaslatokon, és aztán az NSZK javaslatain keresztül, a Szociális törvény által szabályozott pénzbeli ellátások és szociális szolgáltatások összehangolásának a kísérlete. És erre azért folyamatosan rá lehet csodálkozni, hogy van egy szociális bürokrácia, az ágazati, minisztériális bürokrácia, és azon belül is a „szobák közötti” kommunikáció zéró. A nap mint nap a pénzbeli ellátásokkal, szabályozókkal foglalkozó albürokrácia, és a szociális szolgáltatásokkal foglalatostkodó hölgyek és urak között a koordináció nyomokban sem fedezhető föl. „Kívülről” rendkívül nehezen értelmezhető, hogy mi lehet ennek az oka.

A minimális koordináció hiányának például lehet az is az oka, hogy ezek mögött az albürokráciák mögött ellátó szervezetek vannak, erős lobbik, differenciált érdekcsoportok állnak, és ezek az érdekcsoportok egyáltalán nem érdekeltek a koordinációban. Ezek az érdekcsoportok – most nem is tudom, szabad-e így kifejeznem magam – abban érdekeltek, hogy ki-ki „kikaparja magának a gesztenyét”. Mindenki nézze el nekem

ezt, de még a legjobb indulat mellett is lehet „gesztenyét kikaparni”: én szeretnék egy jó szolgáltatást, én meg egy másik jó szolgáltatást szeretnék, én meg egy ilyen pénzbeli szabályozást szeretnék stb. Ezek a lobbik ahhoz eléggé erősek, még a szociális területen is, hogy az elmúlt húsz év során bizonyos témakörökben meg tudják környékezni a kormányzati vezetést, befolyásolni tudják, ha úgy tetszik, szét tudják cincálni a kormányzati döntéseket. Ebből nem egy összefüggő rendszer jön létre. Ebből létrejöhetnek különböző szolgáltatások, támogatások, lehet örülni is, jóságok is történnek, de ez nem szolgálja a koncepcionális vagy koordinált működést.

Meglátásom szerint ennek a másik oldala az, hogy a kormányzat – nem is tudom hány kormány az elmúlt húsz évben – gyenge volt az előző időszakban. Szerintem Magyarországon húsz éve egy tétova, szétzilált, célt tévesztett, nem célra tartó kormányzás zajlik. És ez rávetült a mi ágazatunkra is. Itt most sok kormányról beszélek, a mairól is, amelyek szerintem csak látszólag izmozik, de igazából fogalma nincs, lövése nincs, hogy mit akar, és azt hogy akarja. Ha nem a napi felszíni eseményeket nézzük, én ezt egy zaklatott és zavart történetnek látom. Itt azért többen vagyunk, akik nemcsak turistaként, hanem szakemberként is sok országban jártunk, sok külföldi kollégával, minisztériumokkal, önkormányzati emberekkel. Volt alkalmunk megismerkedni az elmúlt évek alatt, és tudjuk, hogy más országokban is folyamatosan vannak viták, folyamatosan változtatnak a rendszereken, rendkívül nagy változtatások vannak, szó sincs arról hogy valami nagyon stabil harmóniában zakatolnának más országokban, de nekem az a tapasztalatom, hogy sokkal célra tartóbban, koncepcionálisabban próbálják meg elérni az adott helyzetben kitűzött gazdasági, társadalmi céljaikat. Nem akarom én ezt most ilyen nagyon összemosni, de én nem bírom fölfedezni azt, hogy itt valami hosszú távú célokat bármikor, bárki végiggondolt volna, akár öt-tíz-tizenöt-húsz évvel ezelőtt. Mondjuk hogy valamilyen konszenzuális értékeket összehoztak volna, és valahogy az értékeket megpróbálták volna valamilyen kormányzati munkába lefordítani. Tulajdonképpen ha valamilyen jó kormányzás gyakorlatát, instrumentumát, működési módját, tehát az értékek, elvek, célok operacionalizálásának eszközét, technikáját ki tudták volna bármikor alakítani. Szerintem nem tudták, szerintem ez mind hiányzott.

Mindehhez képest voltak itt tanácsadók (az Államreform Bizottságban, meg a „Tékozlók”, meg az NSZK-sok, meg az Akadémián...), akik valahogy – leírom a hivatkozott írásomban – meg lettek vezetve, valamilyen szemfényvesztés áldozataivá lettek. Fölkérték őket, és utólag vagy közben soha nem lehetett tudni, hogy most azért kérték-e fel őket, hogy az időt húzzák, vagy netán a transzparencia miatt? Hogy elmondhasák: „mi azért törekszünk a reformokra”, a változtatásokra? Akár pénzt, paripát, fegyvert is rászánnak arra, hogy kapcsolatot tartsanak a szakmával, hogy valamilyen legitimitást felmutassanak, valami cselekvőképességet, valami koncepcionális irányba mozgást fölmutassanak? Aztán ebből soha, semmi még a közelébe sem kerül a megvalósulásnak. Lehet, hogy ez egy ilyen nagy szemfényvesztés, amibe itt egyesek – magamat is nyugodtan beleértve –, egy kicsit az életünket és vérünket is beletettük. Ugy tettek, mintha erre szükség lett volna, de igazából nem volt szükség.

Befejezésként csatlakozom szerzőtársamhoz. Mózer Péter nemrég írt egy tanulmányt az *Esély*ben, a pénzbeli transferek alakulásáról, s ennek végén néhány zárógondolatot is megoszt az olvasókkal – legalább tudjuk, a szerző mit gondolt, miközben azt a rengeteg sok számot és grafikont és rendkívül sok elemzést végezte. Péter zárómondata – nem szó szerint idézve – az, hogy addig itt nem lesz változás, amíg a szociálpolitika nem kerül jelen időbe.

Ennek a mondatnak számomra az az értelme, hogy itt húsz éven keresztül volt egy olyan gondolkodás – és hát persze van ma is –, hogy ez egy maradékelven működő, korrekciós ágazat, majd a jövőben többet tudunk rá szólni, majd a jövőben jobban megoldjuk... És amíg azt nem érti meg egy kormányzat, hogy tulajdonképpen ez az egész, amit csinálunk a szociális ágazaton belül – mind a szolgáltatások, mind a pénzbeli ellátások formájában – jelenleg arra való, hogy egy integrált társadalomban tudjunk működni ma és holnap, addig itt előrelépés nem lesz. Azok közé tartozom – amúgy közgazdászként –, akik úgy gondolják, hogy a szociális ágazat egy igen fontos termelő erő. A szociális ágazatnak számomra alapvetően az a lényege, hogy az itt élő emberek minél inkább tudjanak dolgozni, minél felkészültebbek legyenek, képzetek legyenek, adófizető képesek legyenek, egyáltalán hasznosak tudjanak lenni önmaguknak, a családjuknak, az országnak. Ez nem egy korrektív, ez egy termelő ágazat.

Ha ilyen szempontból kérdezzük rá arra, hogy miért is nem mentek végbe a reformkísérletek, mi is volt az oka annak a sok zűrzavarnak és elvetélt ségnek, akkor válaszként azt is mondhatjuk, hogy egyáltalán nem volt felfedezhető az a közös felismerés, szándék és akarat – a tanácsadók, az ellátásban dolgozók, az ágazati bürokrácia különböző székein ülők, és különböző hierarchikus pontjain ülők között, a kormányzat, a tágabb kormányzati szereplők között –, hogy rendkívül fontos cél lenne a jelenben beruházni az itt élő emberekbe. És mivel ez nem volt meg, ezért ez az egész szétesett.

Köszönöm szépen a figyelmeteket.

Nyilas Mihály: Köszönöm Péternek a gondolatébresztő előadást, és megkérem Kónig Évát, hogy tartsa meg a referátumát.²

Nyilas Mihály: Köszönöm szépen Éva előadását is, és külön köszönöm a rendkívül pozitív üzenetet a végén. A szünet után Sziklai István veszi át a moderálást.

Sziklai István: Szeretettel köszöntelek benneteket, és köszöntöm meghívott vendégeinket, beszélgetőtársainkat. Akik mindannyian részt vettek a különféle reformokban, többféle minőségben. Azt javaslom, hogy mindenki mutatkozzon be, mondja el magáról, hogy miképpen kapcsolódott az elmúlt időszakban a szociális törvényhez, a szociálpolitika reformtörvényekéhez. Azután pedig arra kérem őket, hogy öt-öt percben fejtsék ki röviden, mit gondolnak, vajon elszabotáltak-e a reformok, és ha igen,

² Kónig Éva írásban is megküldött referátuma az összefoglaló után, különállóan olvasható, ld. 50. oldal.

akkor ennek kik és miért lehetnek az okai. Talán haladjunk sorban, kezdetünk innen, Péter?

Mózer Péter: Mózer Péter vagyok, és hogy miért vagyok itt, erre azt válaszolnám, hogy az elmúlt húsz évben, mint parlamenti szakértő mindenféle ilyen munkálatokban, a reformokon belül a SZOLID programban vettem részt, illetve az Államreform Bizottságnál is dolgoztam egy rövid időn keresztül, kb. kilenc hónapig.

Ha arra a kérdésre kell válaszolnom, hogy milyen közöm van az elmúlt húsz év reformjaihoz, akkor három dolgot emelnék ki. Az egyik: parlamenti frakcióban dolgoztam mint szociálpolitikai szakértő, és akkor ott próbáltam valamiket csinálni, kevés sikerrel. A következő ilyen két nagy blokk mondjuk az, hogy a SZOLID programban vettem részt, az inkább sikeresebb volt, vagy lehet, hogy csak így akarom értékelni. Illetve az államreform bizottságban dolgoztam egy nagyon rövid ideig, igaz, az nem is volt igazi reform, de ez egy más kérdés, erről majd biztos beszélünk. És akkor a végére marad, hogy a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézetnek voltam az igazgatója kb. két és fél-három évig, ahol nem reform munkát végeztem, de mégiscsak a területnek valamilyen mozgásában, átalakításában vettem részt. A „Tékozló koldus”-ban, amelynek neve itt többször elhangzott, Győri Péterrel együtt dolgoztunk, és annak elég sok ága-boga lett azután, az igazgatásban, amelyben részt vettem, illetve inkább írtam, mint részt vettem volna. Próbáltam továbbírni a Tékozló Koldus gondolatait egy-két tanulmányban.

Czibere Károly: Czibere Károly vagyok, a református egyház szeretet-szolgálatát vezetem 2005 óta, és azt megelőzően az NCSSZI-nek voltam a főigazgatója. Azt megelőzően a miniszterelnöki kabinetben dolgoztam, miután a minisztériumban kezdtem dolgozni az Éva kezei alatt. A témához úgy kapcsolódom, hogy az NSZK csapatát vezethettem, miközben a Szociális Klaszternek vagyok alelnöke, amelyben csinálunk egy-két projektet, mint például a HGCS-t és egyéb, nagyon izgalmas dolgokat, szakmafejlesztési kezdeményezéseket, innovációkat.

Sziszik Erika: Sziszik Erika vagyok, a Zuglói Családsegítő és Gyermejjóléti Központot vezetem, '97 óta. A kilencvenes években az első négy éves ciklusban Szolnok megyei jogú város önkormányzatánál dolgoztam mint művelődési és népjóléti irodavezető – akkor volt módom ezeket az új, helyi önkormányzati rendeleteket megalkotni. Ez egy nagy kaland volt. Azóta a terepen dolgozom, részt vettem a SZOLID munkacsoportban, aztán kis szünet, és most részt veszek az NSZK-nak abban a típusú munkacsoportjában, amelyet az NCSSZI szervezésében működtetnek, és ahol konkrét dolgokról lenne szó, hogy annak a megvalósítása érdekében segítjük a minisztériumot.

Nyitrai Imre: Nyitrai Imre vagyok, a szociológiát is az ELTE-n végeztem, és azon kevesek közé tartozom, akik utána még tizenkilencre ráhúztak egyet, mondván, hogy a szociálpolitika is egy szakma, és akkor tanuljuk azt is, úgyhogy elvégeztem a szociálpolitika szakot is. A tapasztalatakról: itt ül körülünk Szabó János barátom, ő szokta mondani, hogy

valaki vagy volt, vagy lesz családsegítő, nos, én családgondozóként is dolgoztam húsz éve. Sok mindent csináltam utána, önkormányzatoknál, civil és egyházi szervezeteknél, jelenleg tanítok, tartunk tréningeket, néha vannak szakértői feladataim, s dolgozom a kormányzat tanácsadójaként is.

A reformok közül – így felidézve – a SZOLID programhoz úgy volt közöm, hogy egyszer felhívtam Krémer Balázst, és kérdeztem tőle, hogy a SZOLID-ban meglévő tanulmányokat miért titkosították, mert egyébként igazán jó lenne bekapcsolódní, meg olyan jó lenne, ha nemcsak a – valamiképpen – baloldalhoz köthető szakértők nyilvánulnának meg benne, hanem lehetne végre egy vonal, amelyik esetleg hordoz olyan értékeket, amelyek hosszabb távon vállalhatóak. Esetleg olyan változásokat jeleznek, amelyek végighúzódhatnak, kormányokon keresztül. Ez gyenge gondolat volt, s akkor így ennyiben is maradt. A „Tékozló”-val úgy találkoztam, hogy a BMSZKI pincéjében, az alagsori termében voltak mindenféle izgalmas egyeztetések. Egy ilyen alkalommal láttam először olyat, hogy egy parlamenti képviselő lesétált, beült érdeklődőként, és akkor ez igen érdekes dolog volt. (Megjegyzem, ma is az lenne.) Ennek a próbálkozásnak a folyamatait megint csak izgalommal és szurkolással követtem végig. Az imént Mózer Péter nem mondta el magáról, de azért az ő neve is ott van egy nyertes pártprogram szakmai fejezete alatt, a 2002-es MSZP programban. Én is elmondhatom ugyanezt magamról, hogy volt szerencsém két kormányprogram elkészítésében részt venni, a vonatkozó fejezetét, részben vagy egészben megírni, vagy éppen a szakértői csapatot vezettem. Végül az NSZK-t volt módom „megrendelni” a „hét mesterlövésztől”.

Sziklai István: Köszönöm szépen, a körkérdés adódik. Mit gondoltok? Eلسabotáltak-e a reformok, és ha igen, akkor kik és miért teszik ezt?

Nyitrai Imre: Akkor menjünk visszafelé, talán úgy az igazságos, addig tudnak gondolkodni a többiek. Felírtam magamnak az alapkérdést, és egyből utána felírtam azt is, hogy a szabotázsról Matuska Szilveszter híres esete jut eszembe. Csakhogy ott a szabotázs során be lehetett pontosan azonosítani egy Matuska Szilvesztert, egy viaduktot, meg egy vonatot. Ezt a kérdést akkor tudnám tehát jól megválaszolni, hogyha valamelyikkötökkel, akár a címadó Gyóri Péterrel, vagy most veled, aki föltette ezt a kérdést, egy kicsit definiálnánk, hogy akkor mi volt a viadukt, ki robbantotta fel, és mi is pottyant le arról valójában.

Ezzel szemben inkább egyetértek azzal a felfogással, hogy jelenleg is csak csordogáló, búvópatakszerűen működő reformelképzelések működnek. Gyorsan – kicsit büszkén – felírtam magamnak persze jó néhány olyan pontot, amit ismerünk az NSZK-ból, s tudom, hogy az NSZK-nak köszönhetően valósultak meg vagy fognak megvalósulni a közeljövőben. Én inkább ebben hiszek.

A baj inkább az, hogy ez nem lehetett egy rendes folyó, amelyen végig lehet tekinteni, amelyiken azt lehet látni, hogy ez itt most a meder, a folyó erre megy, és persze ez nyilván nem mindenkinek tetszik, van olyan, aki szeretne beletenni kanyarokat, esetleg magánerőműveket építeni rá, satöbbi. A mi változtatási elképzelésünk sorsa másként alakult: a változá-

sok pici patakokban jelennek meg. Megjelent például egy-egy gondolatunk más szakpolitikákban is, vagy megjelent mondjuk a Haza és Haladás Közpolitikai Alapítvány anyagában, mint hivatkozás. Az NSZK kifejezetten azzal a gondolattal indult, hogy akkor itt és most próbáljuk meg egy folyóba terelni az eddigi elképzeléseket, teljesen tudatosan figyelve arra, hogy bizony itt vannak más folyók, amelyek ebbe beleágaznak, lesznek benne kanyarok, medencék, figyelniünk kell más építőkre is, szóval egy elég összetett koncepciónak készült ez annakidején. Én nem hiszem, hogy „elszabotálásról” lenne szó, inkább kemény érdekellentétekről, egyéni lobbierdekekről, néhol rossz időzítésről. Látjuk persze, hogy sok mindent össze tudnak törni a körülmények, de ügyesen úgy kell(ett volna) az eszközöket összehangolni, hogy ez végül ne sikerülhessen.

Sziklai István: Lehet, hogy akkor túl erős a kifejezés. Én úgy fogalmaznám meg, hogy miért nem sikerül egy – ugye ezt többen többféle megerősítitek, mondjátok – alapvető reform, a Szociális törvény egészének a kicserélése, a pénzbeli és szociális szolgáltatás rendszerének teljesen új finanszírozási, szabályozási, intézményi átalakítása. És akkor, ha ezt úgy gondoljátok, hagyhatjuk ezt a fogalmat, hogy elszabotálás, fontosabb az, hogy mintha közös érzete lenne annak, hogy nem történt áttörés, nem volt gyökeres, mélyreható reformja az ágazatunknak, vagy akkor szűkebben a szociális politikának.

Sziszik Erika: Hát én egy kicsit más szempontokat is szeretnék behozni, ugye én terepen dolgozom, és azt nem mondtam el az elején, én pszichológus vagyok, tehát hogy csak dolgozom a szociális szakmában. Én azt gondolom, hogy itt 91-ben, 93-ban és 97-ben három olyan megalapozott törvény született, amely nyilvánvalóan a korábbi időszakban egészen egyszerűen nem létező szolgáltatásokról és egyéb típusú ellátásokat szabályoz. Komoly terhet jelenthet a szakma számára, hogy ezekre fölkezdüljön, és azután utána elindultak dolgok, amelyekben éveken keresztül futott a szakma az élethelyzetek után, és most is erről szól a történet. Ehhez képest a folyamathoz képest jöttek be a reformos dolgok, amelyek szerintem gondolom bizonyos értelemben kicsit koraiak voltak. A SZOLID idejében nagyjából ott tartott az ország állapota, hogy lehetett ezeken gondolkodni, hogy ez valóban egy koherens rendszer volt-e. És aztán az NSZK kapcsán azt gondolom, hogy egész egyszerűen megváltozott ennek a fókuszja. És azon túlmenően, hogy megpróbálja összességében végiggondolni a szolgáltatásokat is, meg a pénzbeli ellátásokat is, azon is elgondolkodik, hogy akkor ennek az ellátó rendszerét hogyan és miképpen, meg a fenntartóját hogyan és miképpen szeretné szabályozni. Úgyhogy ez az egyik része az én megítélésemnek. A másik része, hogy itt volt egy koncentráció arra, hogy a hatalom és a szakértők, illetve az a kérdés, a szakma, hol van ebben az egészben. Tehát hogy kinek az érdeke, vagy honnan indul az, hogy akkor valami fajta reformokat kell hozni. A tanácsadóból jön, a végrehajtó hatalomból jön, a szakmából jön, és ne adj isten egy olyan fogalmat is behoz, ami eddig el se hangzott, a terepről jön. Mert hogy azért annak is van valami fajta értelme, hogy aztán az meg tudja-e fogalmazni, érdeke-e gondolkodni ezen, vagy jól elvan ebben a mostani viszonyrendszerben, és az egy másik kérdés. Én a saját meg-

élésében örültem volna annak, ha sokkal kisebb dolgok rendeződnek az elmúlt időszak alatt. Például ilyen apróságok, hogy egységes nyilvántartás, valamifajta koherens statisztika, ami nem minden évben változik, és mindig azt gondoljuk, hogy kis apró trükkökkel kijátsszuk az embereknek az éberségét (már aki a statisztikát adja), arról nem is beszélve, hogy milyen értelmezhetetlenek azok a statisztikai kategóriák, amelyeket számon kérnek tőlünk, meg kérnek tőlünk újabbakat és újabbakat. Vagy még egy dolog, ami például nagy örömmel töltene el, gyakorló szakemberként: ha tudhatnám, hogy egy kerületen belül hogy néznek ki egy adott kliens ügyében a személyes szociális szolgáltatások és a pénzbeli ellátások. De nem tudom, mert ezt nem sikerült elérni. Nem tudom, hogy ez miért olyan nagy titok, pedig szerintem sokat segítene a kollégáknak abban, hogy merrefelé tereljék az ő munkájukat, és hogyan viszonyuljanak a klienshez. Tehát azt érzem, hogy talán a kevesebb kicsit több lett volna, hogy kedvenc best ofjaimat most ne is mondjam el – tehát a családsegítő és gyerekjólét; hogy akkor legyen egy alapellátó szolgáltató intézmény, amely biztosít egy ilyesfajta keretet, nem mondom el, hogy a munkanélküliekkel kapcsolatban hány fajta variáció volt, és hogy éli meg a szakma mondjuk azt, hogy nagyon sok esetben ugye már a teljesen kiégett, és a teljesen amortizálódott klienskört kapja meg. Ami pedig még egy idevágó gondolatom volt, és a saját élményem is, az a következő: beszélünk itt egy majdnem hét-nyolc éve tartó, viszonylag folyamatos reformfolyamatról, miközben a terep vagy az ágazat a másik oldalon folyamatosan forráskivonást él meg, az utóbbi időben különösen. Tehát másik oldalon megél egy olyan drámai állapotot, ami egész egyszerűen az eszköztelenségét és a tehetetlenségét jelenti, azzal a kliens-tömeggel, amely megjelenik az ő életében, és amelyre úgy tűnik, hogy nincs fölkészülve sem a törvény, sem a végrehajtási rendelet, és ezek a nagyobb bajok.

Sziklai István: Úgy érzed, hogy ezekre nem reagálnak ezek a reformok?

Sziszik Erika: Hát nem, mert ami a reformokról elhangzott – hogy akkor mi csordogált be, és az is milyen szinten amortizálódott, az azt jelzi, hogy nem. Hogy a kedvenc példámról, a lakásfenntartási támogatásról beszéljek: lehet, hogy Bázakerettye alsón valakinek, aki tűzifával fűt, jelentős összeg a négyezer forint/hó, de az számomra egy abszurditás, hogy nincs differenciálás a tekintetben, hogy ő hol él, milyen módon fűt, és a többi és a többi. Vagy ugyanígy az adósságkezelés témája. Az egyik oldalon nyilvánvaló, hogy az a 300 ezer forint, az rendkívül sok, a másik oldalon meg rendkívül kevés, tehát abban is valahogy differenciálni kéne, és nem kéne úgy gondolni, hogy ezek a normatívák úgy az egész országra egységesen vonatkoznak, hanem lehetne esetleg valami indikátorokhoz vagy sok minden egyébhez használni.

Czibere Károly: Köszönöm. Négy-öt dolgot írtam fel, és én is azt nézem, mi valósul meg. Azt a példát szoktam erre mondani, hogy a fogpiszkáló készítés is azzal kezdődik, hogy kidöntünk egy nagy fát. Tehát lehet, hogy ez egy jó taktika, hogy szeretnék egy kicsi dolgot módosítani a

rendszerben, és rendeletek hozzá egy nagy koncepciót, hogy legalább valamennyi megvalósuljon belőle.

Két különböző dologról beszélgetünk. Egyszerűen elkezdnek keveredni olyan dolgok, amelyek ennek a húsz évnek és Magyarországnak specialitásai, és erre a területre érvényesek, meg olyan dolgok, amelyek politikai-szociológiai általánosságok, és ezeket külön kéne választani, mert a második csoporton belüli tényezőknél nehezebben tudunk változtatni.

Tehát adottság az, hogy van egy nagyon sok szereplős politikai döntéshozás: a kormány, a minisztérium különféle tisztviselői, a frakció, lobbik stb., és a helyi képviselő, aki berobog valamelyik nap az államtitkárhoz, hogy hát borzasztó, hogy az idősek klubjában nem csinálnak semmit az idősek, és kéne valami eszközt a kezükbe adni. Tehát bejönnek akár örült ötletekkel a területről a képviselők, és akkor ki kell szolgálni őket, emellett bejönnek mindenfajta politikai érdekcsoportok, ilyen-olyan kérésekkel. Tehát vannak mindenféle, a politikatudományban elég jól körülírt, érdek- és nyomásgyakorló csoportok, de azt gondolom, ezek mindig velünk lesznek, és nem biztos, hogy kell velük foglalkozni.

Inkább azokkal a tényezőkkel kéne foglalkozni és azokat kéne azonosítani, amelyek speciálisan a hazai helyzetet jellemzik. Elsőre öt ilyen írtam össze. Csak címszavakban.

Az egyik kérdés – én is azt gondolom – a bürokrácia, és annak a minősége. Ha valamiben, ebben konszenzus van jobb- és baloldal között: a bürokrácia semmire nem való. A törvényt én, a politikus írom a párt frakciójának a háttérembereivel, szakértőivel. A minisztériumi gárda csak hátráltatni, akadékoskodni tud, esetleg végrehajtani, ha nagyon muszáj. Ez egy ördögi kört indított el – és ez nem az utolsó két év, sokkal inkább az utolsó hat év eredménye. Beletartozik a közigazgatási államtitkár kiiktatása a rendszerből. Olyan helyettes államtitkárok beemelése a rendszerbe, mint Szabó Sándorné. Nem tudom, ki emlékszik még ilyen nevekre. A szakmácsinálás minisztériumi műhelyei fokozatosan tűntek el. Az ördögi kör úgy folytatódik, hogy ha elkezdem ennek megfelelően leépíteni, lefelezni a főosztályú státusszámokat, akkor nyilván kevesebbet fogok tudni tőlük kérni, és végül majd külső szakértőt kell bevonni, mert valakinek el kell végeznie a munkát. Utána kisebb adminisztrációval a kormányzat kevesebb eredmény tud elérni, akkor a politika megint azt erősíti, azt a politikusi vélekedést, hogy ezek semmire nem képesek, tehát tovább nyírjuk őket. Elég régóta elindult ez az ördögi kör, nagyon nehéz lesz megállítani, és a szakmácsinálás központját visszavinni a minisztériumokba. Ez az egyik nagy probléma, hogy a szakmácsinálás központjai külső cégeknél vannak. Törvényszerű, hogy külső szakértők szállítsanak be ilyen körülmények között, nem azt mondom, hogy értelmes ember nem megy be, ezt így nem mondanám, de rendkívül kiszolgáltatott a döntés-előkészítő kollegák helyzete. És ez egy magyar specialitás. Külföldön a hivatalokban a döntéshozás rendkívül magas színvonalon zajlik, ott ez abszolút nem így van.

A második kérdés a szakmaiság kérdése. Az, hogy a hazai döntéshozatal húsz éven keresztül nem adatokra, és nem korszerű közpolitika-analízisre épül. A döntés-előkészítésben fehér holló a szociálpolitikus vagy a közgazdász, aki tud szabályozni. Egész egyszerűen az, hogy ha

van valakinek egy teoretikus rákészültsége erre, az nagyon sokat számít. Teljességgel hiányzik ez a policy analízis alapú szociálpolitika. A szociálpolitikát ma politikusok csinálják és szociális munkások csinálják. És itt szeretném felhívni a figyelmet, hogy a szociális munka és a szociálpolitika külön szakma.

A harmadik dolog a húsz év eredménye, megint csak. Péterrel ellentétben azt gondolom, hogy van politikai konszenzus. A konszenzus nagyon pontosan látszik az „Ut a munkához” program óta – például abban, hogy a segélyezést milyen feltételekhez kell kötni –, tehát messze nem igaz már az, hogy a politikai oldalak között óriási szakadékok vannak. És ez nagyon rossz hír a tisztelt szakma számára. A politika összekovácslódott, és épp a nem kedvező tendenciák, az előítéletek, a rossz folyamatok terén. És ha valamiben, ebben a szociális szakmának nagy felelőssége van. Folyóiratok ide, cikkek oda, szakértői tevékenység amoda: a politika egészen mást gondol erről a területről, mint mi. És ez – bár nem kizárólag, de – magyar specialitás, a húsz év terméke, és hosszú távon velünk fog maradni determinációként. Ha valaki olvasta az NSZK-t, ott van az elején. Csak nagyon finoman, nagyon lightosan. Ugyanakkor viszont az eredmény az is, hogy a szakmában szintén van konszenzus. Amikor az NSZK kapcsán felkértünk szakértőként olyanokat, akik finoman szólva nem a Fidesz háttéremberei, vagy oda sorolhatók, vagy én meghívást kaptam a Haza és haladás mostani kutatásának szakértői véleményezésére, ezek, azt gondolom, hogy nagyon jó jelek, mert a szociálpolitikai szakma kezd ráébredni, hogy össze kell fogni, és le kell tudni ülni napról napra egymás, és egy ilyen asztal mellé. A szakmában is kezd konszenzus kialakulni, hogy már csak egy irány van: felfelé. Nagyon nincs már lefelé. Az, kedves kollégák, hogy ma Magyarországon az államosított megyei intézményekben nem fertőtlenítik a ruhákat, hanem égetik, mert a megyei központnak feladott fertőtlenítő rendelés szélsőségesen centralizált, azt jelzi, hogy sikerült visszamenni pár évszázadot, tehát nagyon nagy problémák vannak. És az NSZK, meg a „Tékozló koldus” is, és szerintem a SZOLID is megmutatta azt is, hogy a szakmai irányokat illetően van konszenzus. Én azt látom, hogy ez a mai nap ebben megerősítene bennünket.

A negyedik dolog, hogy – János, ne vedd magadra – a szakmai érdekvédelem nem csinál semmit. Ne csak azt nézzük, hogy hol sikkadnak el a reformok, hanem azt is, hogy hol van olyan terület, ahol sikerül. Nézzük meg, hogy Szócska államtitkár miképp csinálta végig az elmúlt két évet. Az egyik titok, hogy van egy kiválóan felkészült szakértői csapat mögötte. Hát itt is kellene egy csapat, amely felkészült, ugyanakkor legalább két évre politikai védőernyőt tud magának biztosítani.

És szükséges még egy dolog: a szakmácsinálást visszaszerezni a társágazatoktól. Ma a BM és a PM diktál, szociális vonatkozásban is. Az ITKR nevezetű rendszert 2007-ben vagy a mostani kapacitásszabályozási rendszert a PM találta ki.

Mózer Péter: Akkor én jövök. Elnézést, azt nem mondtam az imént, hogy az ELTE-n dolgozom immáron tíz éve, mint oktató. Bocsánat, úgy fest, hogy a legfontosabbat nem mondtam. Rátérve a konkrét kérdésre, hogy hát ez egy bonyolult és nagyon szövevényes dolog, amiből min-

denki kihúz egy szálát és elkezd róla mesélni, én is ezt fogom tenni. Én azt gondolom, hogy két ilyen nagyon fontos szálát lehetne kitépni ebből az elmúlt húsz-huszonkét évből. Az egyik, hogy szerintem nem volt közege a szociális szakmának, a szociálpolitikának, nem volt egy olyan közeg, amelyben tudott volna mozogni, érlelődni. A szereplők között óriási szakadékok voltak a kommunikációban, fogalomhasználatban, megvalósítási irányokban, tehát nagyon más-más világok működtek itt egymással látszólag együttműködve, de igazából nem volt összekapcsolódás. Ez volt az egyik fő probléma, amit itt be tudok azonosítani. A másik, ami szerintem nagy probléma, hogy ez a széttagolt, egymással nem beszélő közeg mégiscsak egy ágazattá akart összeállni, és nem bírt kilépni az ágazati logikából, tehát jó bányaló módjára, silóban gondolkozva zakatolt a saját maga világában, mint szociális törvény, gyerekvédelmi törvény, és nem próbálta megkeresni a kapcsolódási pontokat más-más ágazatokhoz. Győri Péter beszélt a minisztériumok struktúrájáról. Én azt gondolom, hogy ezek a minisztériumok inkább politikai csinálmányok voltak, mint szerveződések egy szakmai közegben. A harmadik ilyen, nagy akadálya annak, hogy kialakuljon valamilyen szociálpolitika és ennek valami eszközrendszere, hogy időben egyre mélyülő, és egyre csúnyább folyamat, ahogy a szakpolitikai kérdések egyszerűen fölcsúsztak politikai szintre, és politikai megoldások születtek szakpolitikai kérdésről. Erről már Czibere Karcsi beszélt. Tehát azt gondolom, hogy ezek a szálak azok, amelyek megakadályozták egy értelmes szociálpolitikai eszközrendszer kialakítását. Ez nem tudatos folyamat, ahogy ezt Nyitrai Imre is mondta. Nem tudatos folyamat, hanem ez így alakult. Aminek persze vannak elég erős törvényszerűségei, implementációi, én azt látom ebben a dologban, hogy említettetek az írásomat [Szociálpolitika jövő időben, *Esély* 2011/6], amit köszönök egyébként, hogy a rendszerváltás környékén, illetve jóval előtte a piaci logika uralta az összes terepet, ami társadalompolitikáról szólt mint megoldási lehetőség. Ez a piaci logika azt üzent a politikának és a társadalomnak is, hogy a gazdasági áldások majd mindenkihez eljutnak, tehát a dagály felemeli a hajókat, és minden hajó felemelkedik, és akkor igazából nem is kell szociálpolitika. Azaz a gazdaságpolitika egyszerűen elszívta a levegőt az társadalompolitikai gondolkodástól. És ennek a múltja megvan, tehát a közvetlen múltja, meg a hosszú múltja is, hogy ez miért alakult ki, de egy szó mint száz, szerintem ez eluralta a közgondolkodást ebben a dologban, és nem hagyta, hogy kialakuljanak mindenféle más alternatív, integráló sémák, ha ilyen nagyképűen akarok fogalmazni, amelyek a társadalom integráltságát, erősségét, akármicso-dáját megjeleníthette volna. És hát szerintem nagy a baj, ezért is született sok felismerés a tekintetben, hogy érdemes lenne együttműködni, az együttműködési készségek szerintem is megjelentek ma már. Ami elég paradox, de ez egy másik történet szerintem.

Sziklai István: Több mindent említettetek, az egyik az együttműködések hiánya, ami kicsit paradox azzal, hogy mintha mégiscsak lenne egy ki nem mondott konszenzus, ha jól értem, egyfelől a szakmában, hogy merre kéne menni. Talán ez volna inkább a kihangosítandó, hogy van konszenzus? Van szakmai konszenzus, valóban, az átalakítások irányát illetően? A másik pedig, hogy mintha lenne egy pártpolitikai konszen-

zus. Szakadék van a pártpolitikai konszenzus és a szakmai konszenzus között, részben ez az egyik, amit visszahangosítanék, a másik, amit Erika mondott, hogy mintha lenne egyfajta szakadék, szebben mondva, egyet nem értés az akadémiai világ, a kutatók, a szakértők világa, és a gyakorlat világa, az intézményi, működési valóság, vagy a kényszerek világa, és a bürokráciában, illetve a döntéshozók világa között. Tehát az egyik, amit többen mondotok, az, hogy mintha lenne konszenzus, de ugyanakkor mégis konszenzus, és ez egy furcsa paradoxon talán, úgy vélem. Kik azok, akik csinálják a reformokat? Melyik az a szakértői kör, amely részt vesz ebben? Mit gondoltok?

Mózer Péter: Kezdem én. Hát azt gondolom erről a szakadék-nem szakadék dologról, hogy a reformgondolkodásban szerintem van egy szerves fejlődés. A SZOLID-tól tudom mondani, merthogy attól kezdve kezdtem el ezekkel foglalkozni, tehát azt gondolom, hogy a reformok gondolatvilága azért egymásba épül és táplálkozik egymásból. A SZOLID is építkezett a Tárki előtte lévő, 98-as munkájából, vagy akár Semjén András 95-ös reformelképzeléseiből, segélyrendszer átalakításban. Tehát mondjuk létezik egy szerves, reformgondolati fejlődés, amelynek részei beépülnek az elképzelésekbe. A végrehajtásnál ez így nincs, nem látom, hogy a reformgondolkodásnak akár csirái, akár átszivárgásai, búvópatakjai meglennének. Én azt gondolom, a végrehajtásban teljesen hektikusan és teljesen szétszórtnan, nem összeszervezetten alakultak ki, és ez az a nagy szakadék, amelyet ma nem képes semmi áthidalni, az én rálátásom vagy tudásom szerint. Ezt mondanám első körben erről a dologról. A másik a politika összekapcsolása. Én is azt látom, hogy az Út a munkához programja óta nincsenek itt nagy különbségek a politikai tömbök között a szegénységképet, a szegénység kezelési módjait illetően, hanem egy folyamatos összezárást látok ilyen szempontból, mintha ez nem is tudatosan kigondolt, de a cselekvési mezőben mindenképp működő tendencia volna. Hogy ennek mi a további hozadéka, azt nem látom előre, nincs nálam üveggömb, amire ránézek és amelyben meg tudnám nézni.

Nyitrai Imre: Még határozottabban fogalmaznék, mert még súlyosabbnak érzem, hogy ma lassacskán a politikusainknak, döntéshozóinknak (különböző szinteken) nem kell távlatosan gondolkodniuk. Azt is meg merem kockáztatni, hogy csak nagyon kevesen gondolkodnak így. Olyan ez, mintha a válság logikája mindent felülírná...

Személyes, egy kicsit színesebb a dolog, ahogy Győri Péternél olvastam, miszerint volt Gyurcsány Ferenc személyes konzultációinak sorában egy alkalom, amikor talán ők el tudták mondani az elképzeléseiteket a „magas politika” számára. Legalább meghallgattak titeket.

Nekem is személyes élményem, hogy amikor idejét láttam, azt gondoltam, talán a kormánypárti frakciót megkeressük, és megosztjuk velük az NSZK gondolatait. Egy első találkozást, egy nyitó alkalmat akartunk kínálni arra, hogy ezekkel a – lássuk be, eléggé „vadnak” tűnő – gondolatokkal találkozzanak a legfőbb döntéshozók. Az egy dolog, hogy elég kevesen jöttek el, de akik viszont eljöttek – véletlenül sem az a néhány képviselő, aki valamilyen módon egyébként a szociálpolitikához, szociális ellátásokhoz kapcsolódik, bár kormánypárti oldalon legalább vannak

néhányan – aktívak voltak. Ám valójában a szakmánk gyengesége miatt, kritikusan kevés értő támogatót találva, nehezen boldogultunk. Ráadásul ilyen közegben nem lehet a szakma nyelvén, saját terminológiánkkal beszélni, és így állandóan szótárazni kell saját magunkat – ezt át kell hidalnunk. Ez is egy nagyon kényelmetlen, és nagyon bonyolult dolog, pedig zömében orvosok voltak a fent említett találkozón. Nagyon jó kérdéseket tettek föl, csakúgy, mint azok a képviselők, akik az önkormányzati szinten is érdekelték. Általánosságban az is megállapítható, hogy az önkormányzati lobbikon – ezen tényleg „színektől” független önkormányzati lobbikat értve – szokott elvérezni sok jó gondolat.

Ebből a szempontból egyébként ez egy rendkívüli, szinte kegyelmi helyzet volt itt 2010-ben, a kétharmados felhatalmazással, és azzal a tudattal, hogy rendben, tudjuk, hogy az önkormányzati lobbik ott vannak, számszerűen teljesen mindegy, hány képviselővel, de egy erős megújulási akarat ezt felül tudja írni. (Ez valószínűleg meg fog szűnni, mert az önkormányzati lobbik ilyen direktben már nem lehet benne a következő parlamentben, hiszen összeférhetetlenség lesz a funkciók között. Persze ettől még megvalósul a képviselőlet, de azért talán sokkal kiegyensúlyozottabban.) Én azt gondolom ma is, hogy egész egyszerűen nagyon kevesen gondolják végig közös ügyeinket, a közjó helyzetét úgy, hogy kilépnek a saját szakmájuk vagy a saját településeik korlátaiból. Egy politikusnak véleményem szerint így kellene gondolkodnia a közösség dolgairól.

Az már persze csak egy hiú ábránd, hogy esetleg egy társadalompolitikai jövőképben, vagy egy társadalmi jövőképben képesek lehetnének-e gondolkodni. Egy határozott társadalompolitikai jövőképpel kezdeni egy koncepciót, az jó dolog, és erre kellett koncentrálnunk 2011-ben. Rá kellett arra jönni, hogy ez egyik politikai oldalon sem megy könnyen, és arra is, hogy ezek a változást ellenző mechanizmusok függetlenek a párt-színektől. Ezek így működnek.

Ennek az okai részben nyilván szociálpszichológiaiak, és bizonyára vannak közgazdasági okai is, és jellemző az is, hogy mindenki a saját területeit védi. A politikus a saját újraválasztásáért dolgozik, és más nem nagyon érdekli, a lobbista csak a pénzforrásait nézi, és így tovább.

Tanulhatna a szakmánk abból, hogy milyen erős szereplők vannak bent a nagypolitikában a nagyon erős egészségügyből, vagy akár a közoktatásból, nem is beszélve a felsőoktatásról, és hogy ezáltal ezek az ágazatok egészen más szerepben vannak. Sorolhatnám a példákat, de csak annyit akartam jelezni, hogy teljesen egyetérték azzal, amit a Péter az imént mondott. Csak én valószínűleg egy kicsit erősebben fogalmaztam.

Sziklai István: Úgy tűnik, egyetértés van közöttünk, köztetek abban, hogy a szakma és a pártpolitika nagyon nem képes találkozni egymással, nincs párbeszéd, felület. De hát hangosítsuk vissza azt, amit Erika mondott az elején: tehát hogy mintha a gyakorló szakemberek, és az elméleti szakemberek, vagy a bürokraták sem értenének egyet, vagy mintha nem lenne köztük konszenzus. Még egyet akkor, máshogyan fogalmazva: amit pedig Károly, te mondtál. Hogy a szociálpolitika és az intézményvezető szociális munkások között sem feltétlenül jó a jelenlegi szerepfelosztás. Jó volna, ha ezt bővebben kifejténétek.

Sziszik Erika: Hát én továbbra is azt gondolom, hogy a gyakorlott terep ismeretein és tudásain elég nehezen és igen lassan jutnak felfelé. Ez biztosan alapvető probléma, úgyhogy abban szerintem az ember időnként el is szokta veszíteni a kedvét. Nekem ebből az egyik kedvencem nem konkrétan a szociális törvényhez illeszkedik. A macis lapok gyűjteményéről van szó. Ahol a szakma a bevezetése pillanatától kezdve képviselte, hogy ez valami iszony. Akkor kitalálta a hatalom, hogy ez azért jó, mert a kis tanyasi segítőknek rengeteget segít, mint vezérfonal, hogy olvassa a macit és annak alapján tölt ki kérdőíveket. Mindegy. Szép lassan eljutott ugye a fejekbe, hogy az sok, és talán egyszerűsítenie lehetne, ehhez képest sikerült egy kicsit gazdagabb, és egy kicsit több tétellel rendelkező macis lapsorozatot kialakítani. Na most azt gondolom, hogy ilyenkor az embernek mindentől elmegy a kedve. Aztán a másik ilyen, ami az utóbbi időszakból a „kedvencem”, amikor hoznak egy rendelkezést, és nem gondolják végig, hogy azt lehet-e vagy érdemes-e végrehajtani, egyáltalán. Ez a hiteltartozások ügye. Az adósságkezelési rendelkezés egy idő után kiterjedt – egy ideig nem, mert nem szerettük –, és nem ismertük fel, hogy van olyan, akinek hitele van, bármilyen típusú, aztán kiterjedt. Egy olyan összeggel terjedt ki, amire szerintem az egész országban nincs példa, hogy egy bank kötött volna bármilyen típusú szerződést bárkivel, hogy egy ilyet csináljon. Számomra ezek jelzik a fontos kérdéseket. És akkor a másik része, ami eléggé meg szokott viselni, gyakorló szakemberként vagy terepen lévőként, az az, amikor jönnek ezek a kutatások. Ugyan már, töltsük ki. És akkor csak tényleg azt az ötven darab kérdést! Miközben abba szintén nem gondol bele, hogy nem feltétlenül ez a viszony az elméleti ember és a gyakorló között, hogy akkor én kvázi egy adatszolgáltató és egy kutatási adatokat adó személy vagyok. Aztán hogy a különböző fórumokon hogy jöttünk össze, a néhány kiválasztott tanácsadó, és a néhány kiválasztott elméleti vagy egyéb, az egy más kérdés.

Czibere Károly: Amikor a szociálpolitikai szakmáról beszéltem, az arra vonatkozott, hogy a szabályozás az egy szakma. A szabályozási szakértelem egy speciális tudás. Természetesen fontosak és hasznosítandók a szakterületről, a gyakorlatból érkező visszajelzések, fontos a diszfunkciók föltérképezése, de a szakterülettől azt nem lehet várni, hogy makroszintű strukturális szabályozási javaslatot tegyen. Tehát a döntéshozó, a szakmai apparátus ott van bajban, hogy jönnek a jelzések a diszfunkciókról a szakmából, a politikából pedig ellentétes impulzusok jönnek, és neki ezt makro szabályozási struktúrákká kéne összegyúrni, ami igencsak nehéz feladat. Én erre azt szoktam mondani, hogy a szabályozás az egy szakma, és gyalázatosan kevés ember dolgozik a minisztériumokban, aki ért a szabályozáshoz. És ezért olyan a jogszabályok minősége, amilyen.

Ez egy harapófogó, amelyben a szakma és az ellátottak is szenvednek. A harapófogó egyik oldala, hogy az apparátus már nem képes szabályozni, pláne nem piacgazdasági viszonyok között. A mostani államosítási láz ennek is az eredménye, a húsz év számtalan szabályozási kudarcának is eredménye. Piacgazdasági viszonyok, versenyző szolgáltatók

vannak például, hogy mást ne mondjak, és nem mindenki a tanácsnak a szolgáltatását veszi igénybe.

Erre mit mond a politika? Az önkormányzatok nem teljesítik a feladatukat, a decentralizált struktúra rossz: államosítok. Törvényszerű. Ez egy visszahatás eredménye, és nem elsősorban azért történik, mert valaki az államba van belebolondulva, hanem azért, mert ez egy ingának a viszszaengése. A decentralizált struktúrák elégteleneknek bizonyultak, és ebben is benne van a szabályzási szakértelem hiánya. Tehát ha valaki a tervhivatalban szocializálódott, akkor tényleg nehéz számára pl. a szociális szolgáltatások piacának áttekintése, pláne szabályozása. Tehát mi gondolkozhatunk az NSZK-ban piacosításon, amikor az inga éppen most egy másik irányba lendül. Tehát ebben a harapófogóban ott van középen a szakértelem vagy a szakértők csoportja, akik sajnos egyik oldallal sem tudnak különösebben boldogulni.

Nyitrai Imre: Ez az államosítás egy rém izgalmas dolog, annál is inkább, mivel a konzervatív értékek oldaláról tekintve a dologra, tudjuk, hogy a „piac” sok mindent megold. Éppen ezért kell nagyon pontosan tisztázni, hogy mi az állam a szerepe, feladata, és mi az, ami a piacé. Tehát ez egy másik út, egy másik véglet.

2011 februárjában sikerült éles vitába keverednem akkori főnökömmel, amikor említettem neki, hogy a bölcsőde-kérdést tisztázni kellene. Baloldali megfogalmazásban ugyanis a bölcsődei ellátás „tipikus közeposztályos” szolgáltatásként jelenik meg, amelyet sokszor nem azok vesznek igénybe, akiknek egyébként szükségük lenne erre a munkaerő-piaci reintegrációt támogató lehetőségre, hanem sokszor azok, akik egyébként ezt megvehetnék a piacon.

Ebben nagyon sok igazság van, és tisztázni is kellene, mitől „szociális” jellegű a bölcsőde. Ehhez az első lépés ezen az úton szerintem a bölcsődei térítési díj ügye volt. Röviden: itt miért nincs díj, ha amúgy mindenhol van? Akkor nagyon csúnyán „le lettem mosva”, én pedig megijedtem, hiszen az egész NSZK-val kapcsolatban volt néhány olyan dolog, ami ezt a piac-állam szétválasztást szolgálja. Tudtuk, hogy néhány dolgot másképpen kell kommunikálnunk, mert ha ez a piac ilyen csúnya szó – és ekkor már a Népszabadság címlapján voltunk ezzel –, akkor az egész változtatási törekvést olyan irányba vihetné el egy rosszul interpretált szó, hogy azzal előre megállíthatja a még el sem indult folyamatokat.

A bölcsődék működését tekintve viszont – most ugye eltelt egy év – lám-lám, valahogy mégis keresztülment ez a logika. Igaz, sajnos a változás (a térítési díj bevezetése) már nem egy szakmapolitikai, vagy egy jövőképhez rögzült irány miatt került bele a szabályozásba, hanem egész egyszerűen csak a költségvetés korlátozott lehetőségei miatt, a hiányok kiküszöbölése, csökkentése végett, ami a szempontunkból egy kicsit abszurd helyzetet szült. Egyrészt örülünk neki, hogy megvalósult (egy újabb bűvópatak), mert egyébként szakmapolitikailag teljesen beleillik a gondolkodásba, amelynek alapján elindultunk. Másrészt féltő, hogy csak a forrásoldal motiválta a lépést. Ez pedig nagy különbség.

Most persze büszkén mondhatnám, hogy milyen igazunk volt, az NSZK leírta az elveket, a gyakorlat meg átvett néhány ilyen dolgot, és milyen szép, de sajnos nem ez motiválja a jelenlegi lépések zömét.

Mózer Péter: Szerintem ez a szakadék a dologban, amit elkezdtem már mondani, és most visszatérek az előbbi gondolatomhoz. Engem nehéz azzal vádolni, hogy mondjuk piacbarát lennék a szociálpolitikával, de azt gondolom, az egyik kardinális kérdés a jövőt tekintve az állam és piac viszonya egymáshoz, hiszen egy piaci viszonyok között élő társadalomban élünk, ahol muszáj figyelembe venni a piaci törvényeket, és megnézni, hogy milyen piaci mechanizmusok hogyan alkalmazhatók bizonyos nem-piaci területekhez, például a szociálpolitikában. Ez főleg a segélyezés területén eléggé éles dolog – itt az utalvány-kérdésre utalok, amelyről volt már szó, König Éva előadásában. És ami szerintem tipikusan olyan eszköz, amely be tud vinni piaci elemeket a mechanizmusba.

Szerintem hiányzik a fontosságérzet a dologhoz, hiányzik a türelem, és például amiről Éva beszélt sokat, viszonylag sokat: fel kell mérni az árat egy-egy átalakításnak, látni kell, mibe kerül, mi a kockázata, hogyan, milyen korrekciókat kell hozzáépíteni. Mert valóban én is azt gondolom, hogy amit leír az ember, az egy szép, kerek történet, mint koncepció. A valóság ettől alaposan eltér, mert mindenféle, egyéb behatásokkal működik, és mindig csúnyább, ebben az értelemben. Sokkal szebben tudok írni valamiről, mint ahogyan az végül megvalósul. Ezt szerintem minden szereplőnek tudnia kell, aki belevágja a fejszáját a reformfolyamatokba, látnia kell, hogy más lesz a kimenetel. De ha ez nincs tisztázva, akkor a szerepeket sem lehet tisztázni, nem lesz egyértelmű, hogy mi a dolga egy elméleti szakembernek, mi a dolga a közigazgatásnak a területen, és mi a dolga mondjuk a gyakorlati embernek. Hogy miből mit tudunk kihozni, és összeépíteni. És lehet, hogy ez tulajdonképp egy szabályozási rendszer, de szerintem ennél több is. Annyiban több, hogy fontos benne, miként lehet összerakni ezt a mozaikot. Mitől fog kialakulni egy rendszer, mert addig el tudunk jutni, úgy látszik, az elmúlt huszonöt évben, hogy írunk reformokat, koncepciókat – hogy most jókat vagy rosszkat, az egy más kérdés –, és azok egyáltalán megszületnek, és valahogy az nem sikerül, hogy ezeket átlökjük a működésbe, hogy elkezdjen a koncepció a maga valóságában működni és megvalósulni. És ez a pár lépés valahogy mindig elmarad. Szerintem ez a közös, egy-két kivétellel, a reformoknál. Ez a közös pont, hogy nem tudott átlökődni a valóságba, vagy ellenállás keletkezett, vagy érdektelenség uralkodott el, esetleg türelmetlenség, tehát ezer oka lehet a fékeződésének. Jó példa erre a SZOLID, amely viszonylag sokat foglalkozott a konstrukció kialakításával – így utólag azt gondolom, hogy talán túl sokat is –, de épp azzal nem volt képes foglalkozni, hogy ezt hogyan tudja képviselni akár a végrehajtás, akár a gyakorlatban dolgozó szakemberek előtt. Ugyanígy nem tudta képviselni a politikával szemben sem, e helyett volt a lendület meg a lelkesedés, a pénz elfogyott, valami mindig elfogyott a végére, és akkor így született sok anyag, fölkerültek az internetre, és egy-két dolog átemelődött a végrehajtási szintre is, de azok nem reformok, hanem csak elemei a reformoknak, és ez bekódolta azt is, hogy ezek az elemek nem tudnak működni.

Hozzászólások

Győri Péter: A Karcsi által most mondottakat egy nem periférikus példával szeretném alátámasztani. Nem véletlen, hogy a szociális törvény szolgáltatás része – tehát a nem pénzügyi része – a mai napig nem élethelyzetekre reagál, hanem intézményeket szabályoz. Ha megnézzük, országosan hogy működnek ezek, azt látjuk, hogy eleve egy rossz konstrukcióról van szó. Mert régen rossz, ha egy szociális törvényben azzal kezd a szolgáltatási szektor, hogy intézménytípusokat szabályoz, és nem azzal, hogy élethelyzeteket próbál megnevezni, sokat, keveset, ez már egy belső dolog, a lényeg, hogy milyen élethelyzetekre vonatkozóan kezdjek el szabályozni, támogatást nyújtani, szerkezeteket kialakítani államilag. És lehet ezt kritizálni, mindenhol másról vitatkozni, hogy miért kell ilyen bele, túl sok a válságban, vegyünk ki belőle stb., stb. De miért kerülhetett a szociális szabályzás központjába az intézmény? A Szociális törvény eleve, originálisan megkerülte az élethelyzetekkel való foglalkozást. Sokféle válasz lehet erre. Szerepet játszhatnak ebben az intézményi érdekek – és ezzel a Karcsi által mondottakra is reagálok. Azt, hogy ez a szakma összeáll vagy nem áll, én nem tudom. Én egyébként a Szociális törvény által szabályozott szolgáltatásban dolgozom. Mégis azt gondolom, hogy a Szociális törvény által szabályozott szolgáltatásokban dolgozók kreatúrák. A Szociális törvény kreálja őket. A szakma, a tanácsadók, akik ebben dolgoznak, azokban az intézményekben dolgoznak, amelyek biztosítják a munkahelyet. Most ótőlük elvárni, hogy ráadásul ők javasolják az önmaguk teljesen originális átalakítását, hogy valami egészen más koordinátarendszerben kelljen működni, ez képtelenség. Tehát amikor a szakmának erről a részéről beszélünk, akkor ezt mindenképpen figyelembe kell vennünk, ha reformokról gondolkodunk. És még a politikusok összejárásához is hozzászólnék. Bebizonyosodik, amit Károly említett, hogy a különböző pártok, politikai oldalak összeállnak. Ha kicsit még messzebb lépünk, azt mondom, hogy rendben van. Egyébként én azt is gondolom, hogy a tartós és tömeges munkanélküliség a magyar társadalomnak az egyik legégetőbb problémája. És erre próbálnak fókuszálni különböző színezetű kormányzatok. És próbálnak olyan lépéssorozatokat végigvinni, szóval olyan problémakezeléssel próbálkoznak, amely nekem, neked, én nem tudom, milyen szakmának nem tetszik. Mindenki tiltakozik, nem ért egyet vele. Kritizálja. De én ezt sem bánom, én még ebben sem látom a jó kormányzás kritériumának kielégítését. Tehát akár összeáll egy logikus lépéssorozat, akár az úgynevezett szakmának nem tetsző lépéssorozat, ennek a problémának a kezelése, félrekezelése kapcsán áll össze. Még a félrekezeléshez annyit, hogy ahol ott vannak a politikusok, még valahol talán egyet is értenek egymással, és ezt valahogy végig tudnák vinni a miniszteriális végrehajtó szerkezet, tehát az irányítás-szervezés-finanszírozási rendszerben. Még ebben sem látom, hogy végig tudnák vinni a maguk számára megfelelő elképzelést.

Kozma Judit: Én egy nagyon-nagyon destruktív kérdést szeretnék feltenni. A destruktív kérdésem az, hogy a reformmal és a szociális rendszerrel kapcsolatban kinek mi áll az érdekében.

Szabó János: Amivel nem értek egyet, azt Péter már elkezdte, tehát hogy a szakértői gárdában kezd egy egyetértés jobbról-balról kialakulni, de a szakma viselkedése, hozzáállása messze nem egységes, ha ezt hisszük, az nevetséges lenne. '83 óta dolgozom a szakmai érdekvédelemben, tehát van valami fajta összehasonlítási alapom. Látom, hogy sokszor egymással ellentétes érdekek vannak, ezt azért szakmai berkeken belül is látjuk. Ezenkívül pedig a szakmának a kormányzatnál nincs akkora lobbierője, mint mondjuk az orvosoknak. Én azt gondolom, hogy hiba ahhoz hasonlítani a történetet. Másik oldalról lehetne sokkal jobban a szakmai érdekeket kezelni, ha a meglévő lehetőségeket kihasználjuk. A szakmát nagyon-nagyon tagoltnak látom, olyannak, amely nem tud egy állásfoglalást kialakítani, mert a különböző szervezetek különböző érdekek alapján gondolkodnak, pedig arról a szakmai törvényről van szó, amely alapvetően meghatározza a működési feltételeket. A közös fellépés gyakran egzisztenciális dolgokon is múlt, akár szakmai csoportok egzisztenciáján is. Más kérdés is akad, és azzal egyetértek, hogy a szociálpolitikai szakértők között most már, én azt gondolom, hogy értéktől függetlenül 70–80 százalék egyezés is van – ugyanakkor megállapítható, hogy nem lehet a szakmát egységes egészként kezelni. És akkor még nem is beszéltünk az összetételéről.

Nyitrai Imre: Rengeteg dolog van, amire reagálnék, de Kozma Judit kérdésével kezdeném: „kinek áll érdekében” a reform. Ebben szerintem épp hogy közmegegyezés van, és bár nem szeretem a reform szót, de szerintem túl nagy indoklást ez a dolog nem érdemel. Némi nagyképpúséggel mondom ezt, és az ország érdekében, mert a korábbi szociális politikánkkal nem tudunk haladni egy remélt társadalmi megújulás, felzárkózás felé. Az 1990 óta létező eszközrendszer nem tud ezen változtatni. Szerintem a változtatás szükségessége volt az alap. Nem merült fel kérdésként, hogy kinek áll érdekében a változás. Szerintem mindannyiunk érdekében állna, még ma is.

Az eszközök és az irányok persze vitákat generálnak, és itt jön be a lobbierők. Ebben csatlakoznék Szabó Jánosnak ahhoz a mondatához, amely szerint nagyon gyenge az érdekérvényesítési képességünk, hozzátéve a Czibere Károly említette, szervezeti háttér gyengeségeit is. Ennek ellenére mégis pontosan ismerjük – jó néhányan a teremben is – azt a történetet, amikor az egyik legnagyobb (lobbi) érdekképviselői szervezet prominense, a borospincéi valamelyikében vidáman és elégedetten koccintott arra, hogy „milyen jó, akkor ez az NSZK is megbukott”, és akkor ez a jó kis normatív finanszírozás itt maradhat nekünk...

Személyesen azt tartom az egyik legnagyobb problémának, hogy ez így meg is történhetett, mert ez egy szintiszta, csak a saját gazdasági érdekeket érvényesítő hozzáállás. Pontosán tudtuk, hogy ezek a szereplők lobbizni fognak a gyökeres változások, a koncepcionális átalakítások okán.

Azt túlzásnak tartom, hogy a szociális szakemberek a Szociális törvény kreatúrái lennének – ha ez így van, akkor a kalauz a Tömegközlekedési törvény kreatúrája? Vagy a rendőr a Rendvédelmi törvény kreatúrája? Érteni vélem, hogy Győri Péter ezen mondatában mi volt a célzás. Szerintem akkor nem vagyunk kreatúrák, amikor gondolkodunk a dolga-

inkről, pláne, ha ezt a gondolkodást valahol sikerülne összerelgetni, és akkor ebből a gondolkodásból, ezekből az egyszerű problémafelvetésből lesz valami. Ha van alulról induló, a szakmából, vagy a szolgáltatóktól, a terepről jövő „fellendülés”, akkor az érjen föl valahogy a döntéshozókig. Akkor talán lesz valaki majd a minisztériumban, aki ezt előveszi, és dönt az adott a kérdésről.

De jó példákról is be tudok számolni, mielőtt nagyon „búsongóssá” válna ez a mai beszélgetés. Itt van mindjárt az intézménytelenítés ügye. Nagyon nagy és nagyon nehéz téma. Mégis sikerült tető alá hoznunk végre az intézménytelenítés jogszabályi háttérét, és elindult egy biztató folyamat. Hosszú évek után kiírják végre az uniós pályázatokat. Ebben a folyamatban nem az intézményi lobbizás kezébe kerültek a döntések, de nem is a minden intézményt bezárni kívánók kezébe.

Az intézménytelenítés – nem tudom hányan vannak képből, hányan nincsenek – az egyik legnagyobb, legfontosabb olyan sarokkő lehet, ahonnan ki lehet fordítani ezt a nagy „bentlakásos logikát”. Nem vagyok nagy híve a túlzott méretű bentlakásos kapacitásoknak, sokkal inkább hiszek az otthon közeli, személyi közeli szolgáltatásokban. Ez a logika az, amely nélkül nincs változás e területen. Ennek része a támogatott lakhatás, és most először talán jogszabály is születhet erről – szintén az NSZK logikája szerint definiálva egy szakmai mozaikot.

A „zárt kassza” ügye: a szociális kassza még nem zárult be, bár ennek előkészületét mutatja a költségvetési törvény. Az NSZK is fontosnak tartja, hogy a szociális pénzekről a szociális szakma dönthessen – a normatívák 2005 óta tartó, folyamatos csökkenése sehová nem vezethet. Vannak veszélyei a zárt kassza logikájának, mert amikor egyben van minden, akkor ha csak egy „kis százalékot” veszünk is el valamiből, az a végére egy hatalmas összeggé is nőhet. Kapacitásszabályozás: most először került bele egy jogszabályba – szerintem egyébként elég szerencsétlenül, mert így inkább csak visszanyesésként értelmezhető a dolog. Járási szint kérdése: minden szakmai anyagunkban benne van, hogy kéne egy olyan értelmes szintet találni a szolgáltatások szervezéséhez, továbbmegyünk, a szolgáltatások és a segélyek egybe szervezéséhez, ahol a kitűzött célok még elérhetőek. A járási szint lehetne az a szervezési keret, amelyben az ellátások elérhetősége és egyben a profizmusa is megtartható volna (erre sok jó, élő példa van az országban).

A tervezhetőséget illetően teljesen jogosak a kritikák. Minek gyűjtünk adatokat, ha abból senki nem von le a tervezéshez szükséges összefüggéseket? Minek rögzítünk olyan információkat (nem csökkentve a papírhalmokat), amelyekre nincs senkinek sem szüksége? Nem papírokkal kellene foglalkoznunk a szociális szférában. Korábban végeztünk egy időmérleg vizsgálatot és láttuk, hogy vannak olyan szakmaszeletek, ahol a munkaidőnek a negyedét, harmadát a buta, fölösleges adminisztrációval kell eltölteni. Ebből a szempontból a változások eredménye ma még kudarc. Szolgáltatási utalvány, voucher kérdése: ha minden igaz, hamarosan ebben is lesz előrelépés.

A feltételekhez kötött transzfereknek az ügye ismét megint csak hasonló probléma, s van egy szerencsés politikai együttállása is most a dolognak. Érdekes és bizonyos szempontból jó volt látni, hogy Lázár János és Kiss Péter például nagyon nagy egyetértésben tudott egy vita-

fórumon beszélgetni arról, hogy milyen fontos lenne igazságos és méltányos szociális politikát végrehajtani a gyakorlatban, és hogy ennek része a feltételhez kötés. Látom tehát esélyét egy tudatos, óvatos társadalompolitikai megfontolásokból születő változásnak. (És ne azért legyenek változások, mert ezzel mondjuk szavazatokat tud valaki szerezni a középosztály, felső középosztály körében...)

A fenntartói szerepkörök tisztázása, az üzleti célból létrejött, „biznisz egyházak” ügyéről annyit, hogy az ún. biznisz egyházak megtörése is egy állomás volt azon az úton haladva, amelyiket akár a SZOLID is be tudott volna futni (ha egységes koncepcióvá érik), vagy a „Tékozló”-ból nemcsak egy Gyurcsány-meghallgatás válik, hanem tényleg valamilyen nagy ívű, nagyobb mértékű változtatás.

Esetleg egyszer valaki majd újraindítja a témát, és – bízunk benne – az NSZK-t, vagy annak kérdéseit újra felveti, vagy válaszait újratervezi, hogy ilyen közkeletű GPS-kifejezést használjak. Meggyőződésem, hogy egy újratervezés után már senki sem fog egészen más útvonalat kijelölni, és lehet, hogy más utcákba is elvisz majd a történet minket, de azért azt a bizonyos zászlót valahol már letűztük. Szolidostul, tékozlóstul, eneszkástul.

[...]

Sziklai István: Jó volna, ha még egy utolsó körben végigmennénk négyötök körében. Kicsit zárszóként is, hogy ki mit gondol arról, hogyan lehetne, ha kell, másképp csinálni, melyek azok az elemek, módszerek, amelyekről azt gondoljátok, hogy érdemes lenne továbblépni, vagy továbbfejleszteni, vagy máshogy csinálni ahhoz, hogy kicsit előbbre tartsanak vagy sikeresebbek legyenek az általunk megtárgyalt területek.

Mózer Péter: Föl tudom fedezni a meleg vizet e tekintetben, esetleg a spagettin a lyukat... Beszélgetni kell. Le kell ülni, és értelmes beszélgetéseket kell folytatni egy-egy kérdés kapcsán, és abból lehet valamit kialakítani, szerintem. És minél többen részt vesznek egy ilyen, jó beszélgetésen – a mai szerintem az volt, szerintem –, ti. abban az értelemben is többen, hogy mindenféle szakmai helyekről jönnek emberek, és ki-ki el tudja mondani a maga világát, azzal előbbre jutunk. Bocsánat hogy ismét visszafelé megyek, és nem akarom kinyitni ezt a dobozt újra, de szerintem fontos, hogy ez a politikai konszenzus-téma itt kissé félre futott. Az azért nem egy rossz gondolat, hogy a politikában van egy folytonosság és egy konszenzus, valamilyen kérdések terén. Ez így szerintem helyes lenne. Az már egy kevésbé helyes vagy egy jó dolog, ha ez valami vélelmezésen alapuló továbbgondolás. Ha a politikai gondolkodás nem egy jó rendszernek a kiépítésére vonatkozik, hanem valami emberkép-vélelmezés, vagy polgármesteri nyomás áll a háttérben, ami egyébként teljesen érthető, mivel kis településen lagnak, nincs mozgásterük, csak látják a problémákat, ezt próbálják ilyen országos szintre lőni föl, akkor ezt engedi a politika, megengedi, mert nincs más gondolata. De ha ez megy tovább, mint konszenzuális folyamat, az viszont nagyon negatív spirálba tud átfordulni, és szerintem át is fordult ma már Magyarországon. Tehát én ezt tartottam rossznak, az ilyen politikai konszenzust, miközben magát a konszenzust, mint olyat, jó dolognak tartom.

Czibere Károly: Két dolgot szeretnék még mondani. Én is azt erősíteném ki, amit Péter mondott, tehát hogy igenis a szociálpolitikusoknak, bármelyik oldalon ülnek, bármilyen helyen ülnek, három-négy havonta le kell ülniük az aktuális dolgokról beszélgetni. Beszélgetni kell, sokat kell beszélgetni. Mert egyszer csak jön egy hívás, valamelyik oldalnak, valamelyik kollégának, hogy akkor gyere be, és csináld meg. És akkor arra készülni kell. A mi felelősségünk a folyamatos készülés. A másik pedig, hogy ki tudja, mikor jön egy ilyen kegyelmi állapot, hogy most jött. Azt hiszem, Éva mondta, hogy azt hangosítanom ki: senki ne sajnálja a derekát meg a fejszét, döntögetni a fákat. Akkor se, ha csak fogpiszkáló lesz belőle. Tehát igenis ezeknek a dolgoknak ez a természete, hogy ha azt akarom, hogy valami meglegyen, lehet, hogy egy egész erdőt ki kell vágni hozzá, míg az az egy gyufaszál vagy fogpiszkáló meglesz, de meg kell csinálni ahhoz, hogy az meglegyen. Köszönöm.

Sziszik Erika: Hát abban én is egyetérték, hogy akkor sokkal többet kell beszélgetni, a különböző színtereken dolgozóknak és nem feltétlenül csak szociálpolitikusoknak, egymással. Lehet, hogy más szakmában is vannak mindenfajta gondolatok. A másik, ami a számomra fontos dolog volt, az az együttműködés, más ágazatokkal. Azt tennem még hozzá ehhez, a realitás talaján állva, hogy azért arra figyelni kéne, hogy a sok-sok gondolkodás meg a sok-sok elmélkedés mellett valamiféle cselekvés is létrejöjjön. Mert pl. meghirdették az Út a munkába programot, ami most is egy fősodorban lévő program, de nem gondolnám, hogy ezzel igazából érdemi változást sikerül elérni. Azzal, hogy három-négy hónapig foglalkoztatunk valakit különböző típusú közmunkákban, és terelgetjük innen oda, onnan ide, érdemben semmi se történt. Talán nem kéne megvárni, ameddig a munkalehetőségeket a továbbiakban is az ilyen „bünti” kategóriájú megoldások fogják jelenteni.

Nyitrai Imre: Két fogalomban szeretném csak összefoglalni a legfontosabb mondanivalót. Az egyik az együttműködés, a másik a jövőkép.

Az együttműködésről sokat beszéltek, beszélünk ma. Az együttműködésnek mi az NSZK elkészítése kapcsán egy egészen szokatlan módszerét választottunk. Azt vállaltuk, hogy elmennénk rengeteg helyre, és kifejezetten személyesen szeretnénk találkozni a véleményekkel. Azt gondolom, ez egy áttörés volt, és remélem, ezzel egy olyan eszközt sikerült bevezetni, amely a későbbiekben is megmaradhat. A személyes vélemények összegyűjtése után helyzettérképet készítettünk, és a válaszainkat is legkevesebb kétezer-ötszáz kollégával megvitattuk (hiszen a fórumok, kerekasztal-megbeszélések adták a „roadshow” lényegét). Nagyon sok órát, napot töltöttünk el ezzel, és lehet, hogy ez hiányzik most a szakma sok szereplőjének.

A másik, ami talán még ennél is fontosabb, az a jövőkép. Lehet ugyan vitatni bármely jövőkép egyes elemeit, de az egyértelmű bűn, ha nem kínálunk magunknak, a szakmának, a kollégáinknak egy értelmezhető jövőképet. Ha ezt is hagyjuk elveszni, akkor lassan nem lesz miről beszélni. Órákig lehetne rémtörténeteket mondani az elvándorlásról, a devalválódásról, a növekvő nyomásról a szolgáltatókon. Egész egyszerűen a szakmai presztízszünknek már nincs – magunk előtt sincs – hova

lejjebb süllyednie. Nincs hova hátrálni. Itt és most, kicsit magunk között panaszkodtunk arról, hogy a döntéshozók között mennyire kevés az ügyeinket, történeteinket, érdekeinket ismerő személy. De alapvetően a mi dolgunk a szakmai jövőkép fölvázolása, enélkül ne is próbáljunk érdeket érvényesíteni.

Nekem az volt a legpozitívabb élményem az NSZK-val kapcsolatban, hogy láttam – és a visszajelzések is azt mutatták –, hogy a segítségünkkel a szakma el tudott képzelni valami újat, valami mást, és láthatta, hogy itt van egy másfajta irány, másfajta megközelítés. Azt már (még) nem láthattuk, hogy el is indulnak ezek a lépések, ráadásul ezeket a lépéseket is egy cselekvési terv szintjén látni kellene egyszer, de mi legalább megpróbáltunk fölvázolni egy lehetséges utat. Azt gondolom, hogy szükség van egy jövőképre, bármilyen legyen is az.

A jövőkép ráadásul olyan, mint a jó stratégia, azaz folyamatosan vissza kell csatolni, értékelni, és ha szükséges, nyilván idővel a jövőképet is át kell alakítani.

Sziklai István: Köszönöm a részvételt, az aktivitásokat, remélem, folytatódik majd az eszmecsere.

KŐNIG ÉVA

A gondolattól a megvalósításig, avagy a csordogáló reformok

Az előadás az ELTE Társadalomtudományi Kar és a Hilscher Rezső Egyesület TÁMOP zárókonferenciáján a Társadalompolitikai szekcióban, vitaindítóként hangzott el. A szekció azt a célt tűzte maga elé, hogy több nézőpontból kísérletet tegyen a választ adni a szociálpolitikát érintő átfogó reformelképzelések kudarcaira.

Több mint harminc évig dolgoztam a közigazgatásban, így apparátusi szakértőként vettem részt a szakpolitikai tervezésben, a különböző időszakokban született koncepciók vitáiban, és természetesen a jogalkotásban. Így ebből a nézőpontból kísérem végig a reformmunkálatok hatásait a szociális ellátórendszer változásaira, valamint kísérletet teszek arra, hogy választ találjak a sikertelenségek okaira.

Győri Péter az elmúlt évtized reformtörekvéseiről írva az *Elszabotált reformok* címet adta előadásának. Lehet, hogy igaza van, de én úgy látom – és ezt megpróbálom bizonyítani is –, hogy a reformmunkálatok nem voltak és talán nem lesznek feleslegesek, hatottak és hatni fognak a szociális ellátórendszer változására. A gondolattól a megvalósulásig azonban hosszú út vezet, és sok mindennel még adósak vagyunk, amellet az sem tökéletes, ami megvalósult. Károlyi Mihályt idézve: „Hit, illúziók nélkül.” Hinni kell, hogy van értelme a jobbitó javaslatok kidolgozásának, de látni kell azt is, hogy nem könnyű azokat átültetni a gyakorlatba, és ha olykor mégis sikerül, akkor újabb buktatók jönnek, diszfunkciók keletkeznek.

Egy rövid bevezető eszmefuttatás után – inkább a kezdeményezések tartalmát, mintsem az időrendet követve – megpróbálom számba venni, hogy melyek azok a szakértői javaslatok, amelyek a szabályozás szintjén jól vagy rosszul, de visszaköszöttek, és melyek azok, amelyekről ugyan mindig szó esik, ám mégsem valósultak meg.

A változás szükséges feltételei

Egy rendszer sem, így a szociális védelmi rendszer sem állandó, mindig változásban van, amit jelez a törvény módosításainak magas száma is. A kérdés az, hogy mely változások reformértékűek és melyek pedig csak kiigazítások. Általában akkor szoktunk reformról beszélni, ha strukturális átalakításra kerül sor, és az ellátás lényegi elemei – jogosultság, hozzáférés, finanszírozás stb. – változnak meg. Ilyen értelemben a szociális ellátások *egészének struktúrája* 1993 óta *nem változott*, így például megmaradt az önkormányzati beágyazottság, a támogatások és szolgáltatások tételes szabályozása. Bizonyos ellátások viszont átalakultak, lényeges tartalmi elemeikben változtak meg. A kisebb-nagyobb változások mennyisége pedig egy idő után olyan nagyságrendet is elért, hogy az már az ellátások funkcióját is érinti.

Ahhoz, hogy a javaslatok megvalósuljanak, sosem volt elegendő a problémák, diszfunkciók észlelése, ismerése, az okok feltárása és a változás irányainak felvázolása. Tapasztalatom szerint három fontos tényező szükséges ahhoz, hogy be is következzen az átalakítás. A legfontosabb a *döntéshozói (politikai) akarat, szándék*. Sok függ a szociális ágazatot irányító minisztériumi vezetéstől, első lépésben nekik kell elkötelezettnek lenniük. De ha a reformlépés nem illeszkedik a kormány vagy a vezető párt parlamenti frakciójának szociálpolitikai elképzeléseikhez, akkor a minisztérium vezetése sem tudja elérni a változtatást. És persze fordítva is. Számtalan olyan intézkedés született, amelyet nem a szakapparátus, de még csak nem is annak vezetése kezdeményezett, hanem „felülről” jött a megrendelés. A minisztériumi bürokráciának sokkal kisebb a befolyása a fontos döntésekre, mint azt kívülről hinni lehetne. A kiegészítések, pontosítások persze rajtuk múlnak, és az sem mindegy, hogy a nagyobb horderejű elképzeléseket miként prezentálják felfelé, mennyire tudják alátámasztani azok indokoltságát, és bizonyítani, hogy valóban kedvező elmozdulást jelentenek. Vagyis akkor válik fontossá a szerepük, ha a döntéshozók részéről van fogadókészség.

A reformelképzelések megvalósulása szempontjából az sem mellékes körülmény, hogy a döntéshozók szinte mindig a pénzbeli ellátásokat helyezték előtérbe. Jól mutatja ezt a családtámogatások vagy a tartós munkanélküliek segélyezési rendszerének folyamatos átalakulása. A szolgáltatások többnyire háttérbe szorultak, működésük, szabályozásuk elemzése és továbbfejlesztése inkább szakmai kérdésként manifesztálódott.

A második tényező, amely az átalakításkor szerepet játszik, az az, hogy milyenek az elképzelés *megvalósításának, a gyakorlatba való átültetésének lehetőségei*. A legjobb elképzelés is elhal, ha nehezen vagy túl sok

konfliktussal lehet végrehajtani. Nehezen végrehajtható az a változtatás, amelyhez hiányzik a szervezeti, intézményi vagy informatikai háttér. Ennek megteremtéséhez idő és pénz kell, szemben a jogi szabályozással, amely akár gyorsan is végrehajtható. De ennél lényegesebb akadályozó tényező a *konfliktusok keletkezése*. A változásoknak mindig vannak vesztesei. Ezek lehetnek szakmai csoportok vagy lehet az érintettek egy része. A reformok kidolgozását általában viták kísérik, amelyekben már megmutatkoznak a különböző nézőpontok, érdekek, a szakértői körben is, ez pedig a részletek kidolgozásakor egyre erősödik. És most visszautalok az első tényezőre: a döntéshozóknak dönteniük kell, hogy melyik álláspontot tegyék magukévá, vagy inkább maradjon minden úgy, ahogy volt.

A végrehajtók, így a minisztériumi tisztségviselők részéről fontosabb szempont az a tapasztalat, hogy még a legkisebb módosítás is átrendeződést okoz az ellátottak körében, mert lesz, aki kiesik a rendszerből, még akkor is, ha nem a szűkítés volt a cél. Adott „kassza” mellett minél nagyobb az átalakítás, annál nagyobb az átrendeződés, a vesztesek és a nyertesek száma. És ennek a felelősségét nap mint nap vállalni kell. A megkeresésekre, panaszokra, felháborodásra, kritikákra, számonkérésre reagálni, válaszolni kell. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a külső szakértők felelőtlenek, csak annyit, hogy az utóhatás kevésbé érinti őket. Ezért a belső szakértő jóval óvatosabb, ha tetszik, nehezkesebb, mint a külső.

A harmadik tényező, hogy a változásnak van-e *mozgástere, forrása*. Abban egyetértés szokott lenni, hogy a szociális ellátórendszer fenntartására fordított kiadások szűkősek, így egyetlen reformnak sem lehet forráskivonás a célja, hanem legtöbbször a meglévő források hatékonyabb felhasználását, vagyis átrendeződését igyekeznek elérni. Elviekben ezzel is egyet lehet érteni, csak azt kell világossá tenni, hogy milyen következményeket von maga után. Ha nem tesszük hozzá, hogy kitől veszünk el és kinek adunk az új rendszerben, akkor a lényegről nem szólunk. Így a megvalósíthatóság és a mozgástér kérdése szorosan összekapcsolódik. Ha valahol se pénz, se posztó, csak konfliktusok vannak, akkor a döntéshozók csupán az általuk fontosnak tartott értékek érvényesítése érdekében vállalják a változtatást.

Saját tapasztalataim is azt igazolják, hogy szinte minden érdemi változáshoz kellett több-kevesebb többletforrás. Ahol ez hiányzott vagy később visszakorrigálták (például reálérték-vesztéssel), ott maga az ellátás színvonala csökkent annyira, hogy hiába korszerű a megoldás, a végeredmény igencsak elgondolkodtató.

A döntéshozatalról szóló eszmeváltás után álljon itt néhány konkrétum az elmúlt évtizedek reformgondolkodásaiból, illetve arról, hogy azok gyakoroltak-e hatást a szabályozásra.

Külön vagy együtt?

Már a szociális törvény születésekor felmerült, hogy *indokolt-e a gyermekeknek járó támogatások, szolgáltatások külön szabályozása, vagy inkább a családokra mint egészre kellene koncentrálni*. Ez azóta is a viták középpontjában álló kérdés.

A szociális törvény készítésekor halvány kísérletet tettek a gyermekeknek járó ellátások törvénybe való beemelésére. Például a korábbi két (felnőttnek és gyerekeknek járó) eseti segélyezést összevonták, a rendkívüli nevelési segély az átmeneti segély része lett, vagy szabályozták a gyermekek átmeneti elhelyezését. 1997-ben a gyermekvédelmi törvény hatálybalépésekor ezen kezdeményezések is visszarendeződtek, a továbbiakban a hangsúly a végrehajtást segítő technikai jellegű „összefésülésre” helyeződött – mint amilyen például a jövedelem vagy család fogalma.

E kérdésben két ellentétes érv ütközik:

- a pénzübeli támogatások és a szolgáltatások tekintetében nincs lényeges különbség a szociális és gyermekjóléti ellátások között, sőt, a gyakorlatban ezek szorosan összekapcsolódnak – például a családsegítés és a gyermekjóléti szolgáltatás legtöbb helyen egy intézmény keretében működnek,

- a gyermekvédelem speciális szabályai és a veszélyeztetettséggel összefüggő jelző- és kapcsolati rendszer indokolja, hogy a gyermekek szociális ellátását, védelmét komplexen, összefüggéseiben külön szabályozzák – például a gyermekjóléti szolgálat feladata javaslatot készíteni a gyermek védelembevételére vagy a családból való kiemelésére.

A dilemma egyik megoldása lehetne, ha két törvény helyett három lenne: pénzübeli, szolgáltatási és gyámügyi törvény. Persze az ördög itt is a részletekben rejlik, hiszen el kellene döntenünk például, hogy az otthonteremtési támogatás – amelyet a gondoskodásból kikerülő fiatalok vehetnek igénybe – mely törvénybe illeszkedik legjobban. És fel kell tenni azt a kérdést is, hogy ez az évtizedek óta sokak által felvetett javaslat miért nem valósult meg eddig. Két tényező biztosan szerepet játszott ebben:

- az erős hagyományra visszavezethető érdekek – bár már a kilencvenes évek végén a gyermekvédelem az oktatásügytől átkerül a szociális ügyekért felelős minisztériumhoz, de a múltban rejlő önállóságát, több szalon való kapcsolódását a nevelési intézményekhez megőrizte,

- egy új szerkezetben érvényesülő szabályozás kockázatai – bármilyen körülményben is végzik, az ellátórendszer ilyen mértékű újraszabályozása óhatatlanul buktatókat rejt magában, hiszen miközben meg kell őrizni a gyermekvédelem logikáját, sajátosságait, össze is kell hangolni és közös szabályozással kell kialakítani a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatásokat.

Minden nehézség ellenére azt gondolom, nem szabad feladni az erről való gondolkodást, és ha megértek hozzá a körülmények, akkor érdemes nekikezdeni. Ugyanakkor nagyon oda kell figyelni az időfaktorra. Egyrészt megfelelő időt kell szánni a törvények előkészítésére, kidolgozására, másrészt a végrehajtáshoz is felkészülési időt kell biztosítani. Ez utóbbit általában le szokták spórolni a jogalkotók, ami az intézkedések hatásfokát nagymértékben rontja.

A SZOLID hatása a pénzbeli ellátások alakulására

Természetesen nem a 2002-ben indult ún. SZOLID program volt az első olyan kísérlet, amely célul tűzte ki egy új szociálpolitikai koncepció megalkotását.¹ Jelentőségét mégis az adja, hogy a külső és belső szakértők széles köre vett részt a munkálatokban, és számos tanulmány született.² Talán egy kicsit túl sok is, mert a végére nem állt össze egységes koncepció.

A SZOLID program keretében készült tanulmányok, szakmai viták számos kérdést vetettek fel a pénzbeli (természetbeni) támogatások terén is. Ilyen volt például az is, hogy túl sok féle támogatási forma van, vagy az, hogy ezek nem épülnek egymásra, és természetesen a pénzbeli ellátások és a szolgáltatások összekapcsolásának szükségessége is problematikus. E fejezet végén ezeket is érinteni fogom, de először számba veszem azokat a változásokat, amelyek a SZOLID program szakmai anyagaiban foglaltakra vezethetők vissza.

Az első, jelentősebb változásra 2003-ban a *normatív lakásfenntartási támogatás* bevezetésével került sor. A változás érintette:

- a jogosultságot: az adható kategóriából átkerült a jogosultsági körbe,
- a megállapításkor figyelembe veendő tényezőket: elismert lakáskiadás és ennek a jövedelemhez viszonyított aránya,
- az ellátás összegét: a fix összeg helyett jövedelemtől függően állapították meg,
- a finanszírozást: normatív hozzájárulás helyett a kiadások meghatározott százaléka közvetlenül visszaigényelhető a központi költségvetésből.

Bár az új rendszert is több kritika érte, mégis úgy gondolom, hogy akkor jelentős előrelépést jelentett a korábbiakhoz képest, és 2008-ig hozzájárult a támogatásban részesülők körének bővüléséhez. Ezt követően a jövedelemhatár és az elismert lakáskiadás „befagyasztása”, a támogatottak száma és az ellátás összegének rezsikiadásokhoz viszonyított aránya folyamatosan csökkent. A 2011-es jövedelemhatár megemlése ugyan növelte a támogatást igénybe vevők számát, de a támogatás összege – átlagosan havi négyezer forint – változatlanul nem tud érdemi segítséget nyújtani a magas rezsikiadásokhoz. Így felvetődhet a kérdés, hogy egy ilyen kis összegű támogatáshoz kell-e ilyen bonyolult szabályozás.

A következő, reformértékű változás 2006-ban következett be, a családtámogatási rendszer átalakításának hátszelében. A tartós munkanélküliek által igénybe vehető *rendszeres szociális segély családi segéllyé alakult át*. A szabályozáskor az alábbi, új elemeket vezették be:

¹ Például 1998-ban a Társas Népjóléti Minisztérium megbízásából készített több háttér tanulmányt a középtávú szociálpolitikai koncepció megalapozásához. (www.tarki.hu/adat-bank-h/kutjel/pdf/a873.pdf)

² A SZOLID (mozaikszó, amely a „Szociális Törvény Lehetséges Megújítása és a Szociális Igazgatás Demokratikus, Távlatos Fejlesztése” elnevezés rövidítése) keretében született tanulmányok, anyagok az alábbi helyen is megtalálhatóak: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=872&articleID=6206&ctag=articlist&iid=1>

- a fogyasztási egységet: amely figyelembe vette az eltérő családnagyságból adódó kiadási szerkezetet,
- az ellátás összegét: a korábbi fix összeg helyett a család összjövedelmét figyelembe véve a jogosultsági határig történő kiegészítés,
- a munkára ösztönzést: munkavállalás esetén meghatározott ideig részösszegben megállapított továbbfolyósítás,
- az együttműködési kötelezettséget: a családsegítők által koordinált beilleszkedési program.

Ez a rendszer is csak néhány évig élt. A túl magasnak ítélt segélyösszegeket folyamatosan csökkentették, és az Út a munkához program 2009-es elindításakor a családi segélyezés csak szűk körben maradt meg, a többség visszakerült a fix összegű ellátásba. Az együttműködés terén pedig visszahelyeződött a hangsúly a közfoglalkoztatásra. Ez a tendencia azóta se változott, sőt, felerősödött.

Szintén 2006-ban került sor a *közgyógyellátás rendszerszerű átalakítására*, bár ezen ellátás diszfunkcióiról és a megoldás irányáról a SZOLID program keretében kevés szó esett. Ami miatt még is sor került a változásra, az az, hogy már nagyon nehezen volt tartható a gyógyszerlistás rendszer, amely a pazarlás mellett egyre kevésbé volt hatékony. Ha volt átalakítás, amelyben nagyon bíztam, ez az volt. Az átalakítás központi elemeként a *gyógyszerlistát az egyéni gyógyszerköltségek alapján megállapított gyógyszerkeret váltotta fel*, amely a források személyre szabott felhasználását volt hivatott elősegíteni. Ez csak úgy volt megoldható, hogy közvetlen elektronikus kapcsolat épült ki a gyógyszerterek és az OEP között.

A források hamar itt is közbeszóltak. Az elvi tizenkét ezer forintos felső keret mellett a megállapítási szabályok szigorítása miatt a gyógyszerkeret átlaga még a hatezer forintot sem éri el, ami a gyógyszerköltségek egyre kisebb hányadát képes fedezni. Emellett a jogosultak körében változatlanul az alanyi alapon igénybe vevők dominálnak, a jövedelemkorlát stagnálása miatt a rászorultsági alapon igénybe vevők száma évről évre csökken. Mintha itt is a „hegyek egeret szültek” volna.

Most térek ki a fejezet elején csak megemlített, a reformelképzelések kidolgozásakor vissza-visszatérő néhány témakörre. Az első ilyen, hogy a *pénzbeli támogatások rendszere bonyolult, túl sok féle ellátás vehető igénybe*, ezért egyszerűsíteni kellene. Ez az a kritika, amellyel sosem értettem egyet, és mindig homályos maradt előttem, hogy mely ellátásokat kellene megszüntetni, vagy egymással összevonni. A szociális törvény kilenc pénzbeli (természetbeni) támogatási formát szabályoz. Ebből három jövedelempótló:

- az aktív korúak támogatása (rendszeres szociális segély, foglalkoztatást helyettesítő támogatás),
- az ápolási díj,
- az időskorúak járadéka.

Öt valamilyen alapvető szükséglethez kapcsolódik, és annak a kiadásaihoz járul hozzá:

- a lakásfenntartási támogatás,
- az adósságcsökkentési támogatás,
- a közgyógyellátás,

- a temetési segély,
- a köztemetés.

A kilencedik pedig az *eseti segélyezés*. Ha ehhez még hozzá vesszük a gyermekvédelmi törvényben szereplő öt ellátást is, akkor sem tekinthető soknak ahhoz képest, hogy milyen különböző élethelyzetek okozhatnak egy családban súlyos anyagi problémát.

Szerintem inkább *bővíteni kellene a szükséglethez kapcsolódó segélytípusokat* – például: gyógyszersegély az akut helyzetek kezelésére vagy élelmszersegély, illetve -jegy. Ezt sok önkormányzat az eseti segélyezés keretében meg is tette, helyi rendeletében külön szabályozta az előre nem látható, de gyakori élethelyzetekhez kapcsolódó segítségnyújtását.

A másik ilyen elgondolás a *segélyek összehangolása, „egymásra épülése”*. Ez teljes mértékben támogatható, hiszen valóban látni kell, hogy egy család hányféle támogatásban részesül. Beszámítási szabály jelenleg is működik – például: a jövedelempótló támogatásokat úgy kell figyelembe venni a szükséglethez kapcsolódó támogatásoknál, mint a keresetet vagy nyugdíjat. A továbblépésnél a „tyúk-tojás” problémája merül fel, vagyis hogy melyik ellátás rendezését vegyék előre, és melyikét elég a következő lépésekben, ahol már figyelembe veszik az elsőt. Bár természetesen nem lehet minden támogatást – például: temetési segélyt – beemelni ebbe a körbe, de mindenképp érdemes ebben az irányban továbbmunkálkodni.

A reformmunkálatok során talán a legnagyobb hangsúly a harmadik irányvonalra helyeződött: a pénzbeli ellátások és a szolgáltatások összehangjának megteremtésére.³ Ezt magam is annyira fontos kérdésnek tartom, hogy külön fejezetben próbálom körbejárni.

A pénzbeli támogatások és szolgáltatások összehangja

Mikor a pénzbeli ellátások és szolgáltatások összehangjáról van szó, akkor szerintem ezt *két értelemben is használják*. Az egyik az, amikor arra utalnak, hogy legyen kapcsolat a kétféle segítségnyújtási típus között, vagyis legyenek *összekapcsolva*, hiszen a segély az esetek többségében nem oldja meg a kialakult problémát. A tipikus példa erre az adósságkezelési szolgáltatás, amely jól integrálja a pénzbeli támogatást a tanácsadással. Ezen elv érvényesítése érdekében dolgozták ki a tartós munkanélküliek beilleszkedése programját is, hiszen a munkába helyezés – ami az elsődleges cél – nem oldható meg mindig egy lépcsőben az életvezetési, mentális problémák előzetes kezelése nélkül. De még az ápolási díj esetén is tettek lépéseket a házi segítségnyújtással való kapcsolat megteremtésére, bár ezek a rendelkezések a gyakorlatba kevésbé mentek át. Az elmúlt években pedig a lakásfenntartási támogatás vonatkozásában törekedtek arra a belső minisztériumi anyagok, hogy összekapcsolják a szolgáltatással. A többi ellátásnál én kevésbé látok mozgásteret, értelmes szakmai tartalmat a pénzbeli ellátás és valamelyik szolgáltatás összekapcsolására.

A pénzbeli ellátások és szolgáltatások összehangjának *másik* értelmezése

³ A „Tékozló koldus” keretében készült tanulmányokban is vissza-visszatérő gondolat, javaslat. (www.bmszki.hu/tekozlo)

az átjárhatóság megteremtése, vagyis az, hogy az érintett személy választhat a pénzbeli támogatás és a szolgáltatás igénybevétele között. Ez elsősorban két területet érinthet: a gyermekfelügyeletet és a gondozást, ápolást. Az ellátásra való jogosultság megállapítása után az érintettek vouchert (utalványt, jegyet) kapnak, amely kötött felhasználású készpénz, vagyis csak az elismert gondozási szükséglet kielégítésére váltható be, de abban szabadon dönthetnének, hogy milyen formában és mely szolgáltatónál. Például a szülő vagy nagyszülő marad otthon a kisgyermekkel és keresetpótló jövedelme lesz, vagy az intézményi elhelyezést választják, és akkor az állam így járul hozzá a szolgáltatás működéséhez. Mivel e megoldás a keresleti oldalt támogatja és nem a kínálatit, sokkal inkább piackonform, hatékonyabb és a családok helyzetéhez is jobban tud igazodni. Jó néhány országban találunk erre példát, működő rendszert akár a kisgyermekellátások, akár az idősgondozás területén.

A magyarországi ellátórendszer esetén ez a javaslat az ápolási díj – házi segítségnyújtás – bentlakásos intézmény közötti átjárhatóság lehetőségének biztosítására fogalmazódott meg a legtöbbször. A gondozási szükséglet alapján az érintettek egy meghatározott keretösszegre, a „Tékozló koldus” fogalomhasználatára szerint ápolási-gondozási járadékra lennének jogosultak, amely felhasználható otthoni vagy lakhatást biztosító intézményi ellátásra. Az otthoni gondozást pedig végezhetik személyi segítséssel vagy szolgáltatás igénybevételével.

Ha ezen elgondolást elkezdjük részleteiben kidolgozni, akkor több olyan kérdés is felvetődik, amelyet meg kell válaszolni. Ezek közül csak kettőt említek meg. Az egyik, hogy *ki a jogosult a voucherre vagy járadékra, vagyis ki dönt annak felhasználásáról*. Mondhatnánk, hogy természetesen a gondozásra szoruló személy, és ez az esetek többségében nem is okoz gondot. De mi a helyzet a gondnokság alatt nem álló felnőtt értelmi fogyatékosokkal vagy demens idős személyekkel? Ők rendelkeznek-e azzal a szellemi ítélőképességgel, hogy reális, a helyzetükkel, lehetőségeikkel adekvát döntést hozzanak? Nem véletlen, hogy az ápolási díjra nem a gondozott, hanem a gondozást végző személy jogosult.

A másik kérdés, hogy a *szolgáltatók működési feltételeinél* elengedhetetlen *valamilyen minimális biztonság* megteremtése, hiszen az igények kielégítése másként nem biztosítható. Különösen igaz ez a bentlakásos intézményekre. Ebből a szempontból felvetődik az a kérdés, hogy a keret felhasználásának különböző módjai, vagy a szolgáltatóváltás milyen esetekben vagy mekkora időközönként módosítható. A rendszer működőképessége miatt a szabályozásnál ez a kérdéskör nem megkerülhető. Úgy gondolom, hogy mind ez, mind az előző valamilyen módon megoldható, még akkor is, ha a szabályozást illetően megoszlanának a vélemények. De mindenesetre igaz az, hogy *nem lehet olyan megoldást választani, amellyel mindenki egyet ért*, legyen az elméleti szakértő vagy a területen dolgozó szakember. Csak azért tértem ki erre a két részletkérdésre, hogy érzékeltessem, miután megszületik egy javaslat – akár szakértői, akár politikai –, az apparátusban dolgozók szinte rögtön elkezdik a gyakorlati átültetés lehetőségét vizsgálni. Ennek egyik legjobb módszere az „ördög ügyvédjét játszani”. Bármilyen hihetetlen, a teammunka mindig nagyon elterjedt volt a minisztériumban. A témával foglalkozók összeültek, és a lehető legtöbb kérdést, problémát vetették fel egymásnak, majd ha meg-

találták a választ, akkor kezdődhetett a kodifikációt megalapozó szakmai javaslat kidolgozása.

Ami miatt a fenti, számomra is tetszetős javaslatról azt gondolom: még sokáig kell várni a bevezetésére, az nem is a fentiekhez hasonló, gyakorlati megoldás megtalálása. A fő probléma, hogy *olyan jelentősen rendezné át a meglévő status quót, amivel elriasztaná a döntéshozókat.*

Valószínű, hogy a szociális ellátórendszer szolgáltatásait az ellátásra, gondozásra szoruló személyeknek csak a kisebb része veszi igénybe, igen jelentős azok száma, akiről a családjuk gondoskodik, vagy úgy, hogy maguk végzik a gondozást, vagy úgy, hogy megvásárolják a „piacon”, fizetnek egy magánszemélynek. Ha a gondozási szükséglet alapján jogosultság szerezhető a gondozási járadékra, amely pénz formájában is igénybe vehető, akkor a szociális ellátórendszerben ma nem jelentkező, latens szükségletek is manifesztálódnának, s az igénylők többszörösére lehetne számítani. Ez pedig a jelenlegi kiadások robbanásszerű növekedéséhez vezetne, amelynek viszont nincs meg a fedezete.

A reformjavaslatok kidolgozói nem is kalkulálnak többletforrással, hanem abból indulnak ki, hogy a meglévő forrásokat kell hatékonyabban felhasználni. Zárt kasszát feltételezve viszont a gondozásra, ápolásra való ráutaltság elismerésénél nagyon szigorú feltételeket kell meghatározni, az önkiszolgálás tekintetében legrosszabb helyzetűek szerezhetnének jogosultságot. Ennek viszont az lenne a következménye, hogy a jelenleg ápolási díjban részesülők által gondozottak és a házi segítségnyújtásban részesülők többsége kiesne a rendszerből, míg a családok által gondozottak egy része jogosultságot szerezne.

Persze mindenféle korlátozó feltétel beépíthető, így például a juttatás a szomszéd asszony díjazására nem vehető igénybe, csak regisztrált, elismert szolgáltató által nyújtott ellátásra, de ezek a pénzügyi támogatások és szolgáltatások közötti átjárás lehetőségét szűkítik, vagyis az eredeti cél csorbul.

A voucher-rendszer bevezetése a fentiek miatt sokkal realisabb célkitűzés akkor, ha csak a szolgáltatások igénybevételére terjedne ki, a Nemzeti Szociálpolitikai Konceptió (NSZK)⁴ fogalomhasználata szerint „szolgáltatási jegyként” funkcionálna. Ezzel el is érkeztünk a szolgáltatások működésének problémáihoz és ezek kezelésére irányuló reformjavaslatokhoz.

A szolgáltatási kínálat bővítésének csapdája

A szociális törvény megalkotásakor lényegében az addig is létező ellátások egységes, közös alapú szabályozása ment végbe. Ennek egyik vezérfonala volt a szolgáltatások működtetésének önkormányzati rendszerbe történő integrálása mind szakmai, mind finanszírozási szempontból. Az elmúlt évek kritikái főleg ezen megoldás diszfunkcióira, nem kellő hatékonyságára hívják fel a figyelmet. De mielőtt húsz évet átugranánk, szükség van egy kis visszatekintésre.

⁴ A koncepció elektronikusan is elérhető több weboldalon. Pl.: www.szozsak.hu/adat/dokumentumtar/hu48_nszk_nyitrai.pdf

A szolgáltatási szektor fejlődését 2008-ig gyakorlatilag az jellemezte, hogy újabb és újabb ellátási formákat vezettek be, először modellkísérlet formájában, majd a formákat jogilag is szabályozták. A törvénybe való beemelésüket a finanszírozás megteremtése tette szükségessé, hiszen normatív támogatás csak azon ellátások után vehető igénybe, amelyek működési feltételei a szakmai törvényben pontosan szabályozottak. Bár kétségtelen, hogy a falugondnok, támogatószolgálat, közösségi ellátás stb. valós társadalmi igényt elégít ki, és ebből a szempontból fejlődött, színesebbé vált a szolgáltatási skála, de a folyamat oda vezetett, hogy az intézmények egyre kevésbé voltak fenntarthatóak, akár a központi állam, akár az önkormányzatok részéről. A másik következmény a szabályozás elburjánzása, a visszaélések okán egyre inkább a részletekig hatoló előírások megjelenése volt. A *Mellékletben* szereplő táblázat mutatja be, hogy jelenleg hányféle szolgáltatás szerepel a szociális valamint a gyermekvédelmi törvényben.

Nemcsak a személyes gondoskodást nyújtó ellátások, hanem az azokhoz kapcsolódó állami támogatások is egyre összetettebbek lettek. Az önkormányzati finanszírozási rendszer logikáján belül újabb és újabb ötletek születtek arra, hogy miként lehet teljesítményarányosabb, az ellátás színvonalát is figyelembe vevő pénzügyi támogatást kialakítani. Példák erre a családsegítő szolgálat, a házi segítségnyújtás vagy az ápoló otthonok normatíváinak változásai. Természetesen az ördögi körből nem olyan könnyű kilépni.

Bár a SZOLID szakértőinek munkálatai a közvetlen hatást érintően korlátozottabbak voltak a szolgáltatások tekintetében, mint a pénzügyi ellátásoknál, de mégis elindítottak egy gondolkodási irányt, amely a „Tékozló koldus”, majd az Államreform Bizottság albizottságának szakértői munkálataiban folytatódott. Az egyik ilyen, karakteres elképzelés a *gondozási szükséglet* figyelembevétele volt. Miközben azonos állami normatívára voltak jogosultak a bentlakásos intézmények, az általuk gondozottak egészségi állapota igen eltérő volt, ami viszont a kiadásokra is erős hatást gyakorol. Nemcsak külső szakértői, hanem belső minisztériumi javaslatok, számítások is készültek a hotelszolgáltatás és a gondozási-ápolási tevékenység költségeinek szétválasztására, külön kezelésére, valamint egy ehhez illeszkedő térítési díj rendszerre.

Mint mindannyian tudjuk, a gondozási szükséglet vizsgálatát 2008-tól be is vezették a házi segítségnyújtás és az időotthoni ellátás esetében, de ez nem sok változást eredményezett, mivel csak a szolgáltatás igénybevételét határozta meg. Az eredeti elképzelés szerint a finanszírozás is átalakult volna, a hotelszolgáltatáson felüli támogatás mértéke a gondozási-ápolási szükséglettől függött volna, vagyis magasabb összegű támogatásra lett volna jogosult az az intézmény, amelyben a lakók egészségi állapota miatt a gondozási feladatok jelentősebbek. Ezen elgondolás szerint a gondozási szükségletnél alkalmazott szempontrendszerben kisebb szerepet játszanának a szociális tényezők, a hangsúly az önálló képesség mérésére kerülne. (A szociális szempontok a térítési díjnál érvényesültek volna.)

A fenti rendszer bevezetésének elsődleges feltétele, hogy a szociális szolgáltatótól független, a finanszírozó irányítása alatt álló szervezet vizsgálja a gondozási szükségletet. Ha az intézményvezető állapítja meg

a gondozási szükségletet, akkor nincs az a finanszírozó, aki erre alapozva nyújt támogatást. A változás szervezeti feltételeket, felkészülési időt – például a független szakértők felkészítését – igényelt volna, amihez megint nem állt rendelkezésre elegendő forrás. A szabályozás szintjén valami megvalósult a reformgondolatokból, de nem úgy, hogy érdemi hatást tudott volna elérni, inkább csak tovább bonyolította az amúgy is összetett szabályozást.

A gondozási szükséglet bevezetésére vonatkozó minisztériumi javaslatok még eredeti formájukba sem lépték át az önkormányzati ellátási felelősség és a normatív finanszírozás kereteit, azon belül céloztak meg hatékonyabb feladatellátást. 2006 után egyre erőteljesebben felszínre kerültek a szolgáltatások területileg egyenlőtlen elosztásának és a források „elszivárgásának” problémái, amelyek felvetették a kapacitásszabályozás kérdését. A problémák kezelése már nem volt megoldható az igazgatási és finanszírozási keretek áttekintése nélkül.

Paradigmaváltás szükségessége és lehetősége

A paradigmaváltás szóhasználata valószínűleg nem véletlenül került előtérbe, 2006 közepétől. A „reform” fogalma nem jelent gyökeres változást, és sokan úgy érezték, hogy a szolgáltatások esetében épp hogy a gyökeres változásra érett meg a helyzet. A változást sürgette a szolgáltatások egyenlőtlen területi megoszlása. Miközben a települések egy részében az indokoltnál több szolgáltató is működött, addig más helyeken fehér foltok alakultak ki. Ehhez társult, hogy a normatív finanszírozási rendszerben a működési engedéllyel rendelkező szolgáltatók – akár önkormányzatiak, akár nem államiak – automatikusan „lehívhatják” az állami támogatást. Néhány ellátás – például jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, támogató szolgálat – egyes szolgáltatók esetén szinte már piaci befektetésként kezdett működni, miközben egyre több önkormányzat volt képtelen eleget tenni a törvényben előírt kötelezettségének. A források egyre nagyobb hányada „elszivárgott”, a pazarló felhasználás is egyre jellemzőbbé vált, miközben a szociálpolitikára fordítható költségvetési keretek egyre kevésbé voltak bővíthetőek, sőt, inkább befagyasztották ezeket.

A korlátozott pénzügyi lehetőségek mellett szükségszerűen merült fel az a javaslat, hogy az automatikusan igénybe vehető normatív támogatás helyett a szükségletekhez jobban igazodó, területileg kiegyenlítettebb ellátást biztosító központi vagy regionális szintű finanszírozásra kell áttérni. Ez úgy valósulhat meg, ha a szolgáltatások működtetésére rendelkezésre álló költségvetési forrást kiemelik az önkormányzati támogatási körből, és önállóan kasszaként működik. A támogatás szétosztása pályázati rendszerben történik, amely képes kiküszöbölni a párhuzamos szolgáltatásokat, figyelembe venni a területen jelentkező igényeket, a kínált szolgáltatás minőségét.

A „Tékozló koldus”-ban szereplő javaslat szerint a központi állam a különböző indikátorok alapján meghatározott pénzkontingenst a Regionális Szociálpolitikai Tanácsoknak adta volna át, amelyek feladata lett volna pályázati rendszerben továbbosztani e forrásokat. Így a Regionális Szo-

ciálpolitikai Tanácsok lettek volna a régiókban az egyes szolgáltatások vásárlói.

A gyakorlatban a javaslat egy része megvalósult (bár úgy is lehet mondani, hogy csak egy része ment át a szabályozásba). A költséghatékonyság és területi megoszlás szempontjából legproblémásabb ellátások – jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, támogató szolgálat, közösségi ellátás – támogatása az önkormányzati finanszírozásból a minisztérium fejezeti költségvetésébe került át. A kör azóta két újabb ellátással: az utcai szociális munkával és a krízisközpontokkal bővült. A fejezeti költségvetésben szereplő ellátásokra minden évben pályázat útján igényelhetnek támogatást a szolgáltatók. A pályázatadás, a forrásokért folytatott verseny a piaci elemeket erősítheti a szociális szolgáltatások esetében is. De a megoldás kockázata, hogy a *szakminisztérium költségvetésében szereplő előirányzatok a tapasztalatok alapján mindig könnyebben „faraghatók”, mint a normatív támogatások kiadásai.*

A *Nemzeti Szociálpolitikai Konceptió* ezen elképzelést továbbfejlesztve arra tesz javaslatot, hogy a szociális ellátások forrásainak kezelésére az államháztartáson belül önálló alap jöjjön létre, és az intézményi finanszírozást a tevékenység alapú váltsa fel. A finanszírozás átalakítását új igazgatási struktúra keretében végeznék, és megszűnne az önkormányzati ellátási felelősség is. A jelenlegi szabályozáshoz képest ez valóban strukturális átalakítást jelentene.

A gyakorlati megvalósíthatóság vizsgálatokor számtalan részletkérdés felvethető, mint például a szolgáltatási csomag tartalma, meghatározása. De amire mindenképp fel kell hívni a figyelmet, az az, hogy a *kézi vezérlésnek* – például, hogy mely szolgáltatókkal kötnek szerződést – *megvannak az árnyoldalai.* Én a pályámat még a tanácsi rendszer fennállásakor kezdem el, amikor is a minisztériumi, megyei döntésektől függött, hogy mely település kapott pénzt a fejlesztésre. Ennek kritikájaként született meg a nyolcvanas évek végén a normatív támogatások rendszere. Az, hogy a koncepcióban leírtak megvalósulnak-e és milyen mértékben, most is a döntéshozók akaratán fog múlni, és nem a szakértők vagy az apparátusban dolgozók tudásain, tapasztalatain.

Miközben összességében túl sok sikertörténetről nem lehet beszámolni, azt sem tartom helytállónak, hogy a reformmunkálatok semmilyen hatást nem gyakoroltak a szociális ellátórendszer alakulására. E hatás biztosan nagyobb lett volna, ha a források is kedvezőbben alakulnak. És bár kétségtelen, hogy az „üléspont meghatározza az álláspontot”, azzal nem értek egyet, hogy az apparátusban dolgozók szánt szándékkal elszabotálták volna a szakértők által kidolgozott reformokat. Az ott dolgozók többsége elkötelezettje a szociálpolitikának, azon munkálkodik, hogy a lehetőségeken belül a legtöbb segítséget kapják meg a nehéz helyzetben élő emberek, családok. És azzal fejezem be, amivel indítottam: a jövőben sem szabad feladni a jobbítás szándékát, tovább kell dolgozni a szociális ellátórendszer fejlesztésén, átalakításán.

Melléklet

A szociális és gyermekvédelem személyes gondoskodás keretébe tartozó ellátások (2012. I. 1.)

Szociális szolgáltatások (1993. évi III. Tv.)	Gyermekre irányuló szolgáltatások (1997. évi XXXI. Tv.)
<i>1. Alapellátások</i>	<i>1. Gyermekjóléti alapellátások</i>
– falugondnoki és tanyagondnoki szolgáltatás	– gyermekjóléti szolgálat
– étkeztetés	– gyermekek napközbeni ellátása (bölcsőde, családi napközi, családi gyermekfelügyelet, házi gyermekfelügyelet)
– házi segítségnyújtás	– gyermekek átmeneti gondozása (helyettes szülő, gyermekek átmeneti otthona, családok átmeneti otthona)
– családsegítés	
– jelzőrendszeres házi segítségnyújtás	
– közösségi ellátás	
– támogató szolgáltatás	
– utcai szociális munka	
– nappali ellátás (hajléktalan, idős, fogyatékos stb.)	
<i>2. Szakosított ellátások</i>	<i>2. Gyermekvédelmi szakellátások</i>
– ápolást, gondozást nyújtó intézmények (idősek, pszichiátriai betegek, szenvedélybetegek, fogyatékosok, hajléktalanok otthona)	– otthont nyújtó ellátások (nevelőszülő, gyermekotthon, lakásotthon)
– rehabilitációs intézmények (az idősek kivételével az összes többi)	– utógondozói ellátás
– lakóotthon (fogyatékos, pszichiátriai beteg, szenvedélybeteg részére)	– területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás
– átmeneti elhelyezést nyújtó intézmény (időskorúak gondozóháza, fogyatékos személyek gondozóháza, pszichiátriai betegek vagy szenvedélybetegek átmeneti otthona, éjjeli menedékhely, hajléktalanok átmeneti szállása)	

3. SZEKCIÓ

Beszélgetések a gyerekesélyekről

A GYERE Gyerekesély Közhasznú Egyesület szekciója

A szekció keretében Ferge Zsuzsa megnyitója után két, szakmai kerekasztal-beszélgetésre került sor, különböző gyerekprogramokban dolgozó szervezetek bevonásával. A szekció kulcskérdései az alábbiak voltak:

- a gyerekesélyeket növelő programok és a komplexitás;
- a helyi humánszolgáltatások bevonása és az alternatív, illetve párhuzamos szolgáltatások;
- explicit, de nem exkluzív célzás hatékonysága a cigány gyerekek elérésében;
- a programok eredményessége és fenntarthatósága.

Ferge Zsuzsa: Szeretettel köszöntök mindenkit, és nagyon örülök, hogy olyan rendezvényt nyithatok meg, amelynek a GYERE is az egyik szervezője. Darvas Ágnes már elmondta, hogy tulajdonképpen mi is a GYERE. Lényegében azért szerveződött, hogy a gyerekekkel, és főleg a gyerekszegénységgel kapcsolatos programok közelében maradjunk, ha másképp nem, civilekként.

A gyerekprogramok sorsa meglehetősen közletről érdekel. 2006-ban a mai GYERE-tagok egy jó részének a közreműködésével kidolgoztunk egy gyermekszegénység elleni, nemzeti programot. Ennek alapján készítette el a kormány a *Legyen jobb a gyermekeknek!* jelszavú Nemzeti Stratégiát, amely a következő 25 évre szóló, generációs stratégia. Ezt a parlament 2007 májusában gyakorlatilag egyhangúan elfogadta, amivel bekerült a kormányzati gépezetbe, és ami részben azt jelenti, hogy egy többéves kormányzati cselekvési tervet fogadtak el, részben pedig azt, hogy ez az európai alapokból fedezett programokhoz kapcsolódik. Tehát született cselekvési terv is, és lett európai pénzből finanszírozott program is. Sőt, egy ideig még EU zászlóshajóként is szerepelt. Az MTA keretében létrejött egy – igaz, külső finanszírozású –, a programon tovább dolgozó csoport, a GYEP Iroda (Gyermekszegénység Elleni Program irodája), amely 2011. szeptember közepéig élt.

König Éva épp arról tartott most egy előadást a másik teremben, hogy mi is kell egy program megvalósulásához. Nem kell hozzá más, mint politikai elköteleződés, civil együttműködés és pénz, pénz, pénz. A Gyerekprogram megvalósításánál semmi más baj nem volt, csak az, hogy ez a három feltétel hiányzott. Kezdődött a pénzzel. Még az első évben egy szerény számítás alapján azt mondtuk, hogy 80 milliárdból el lehet indulni. Ebből lett körülbelül 8 milliárd, amiből nagyjából az iskolai étkeztetés némi bővítését lehetett fedezni. A kormányzati elköteleződés és érdeklődés 2006-tól nagyjából 2007 második feléig tartott. Utána más,

izgalmas dolgok foglalták le a kormányzat figyelmét. Ami pedig a civil együttműködést, az állampolgárok fogadókészségét illeti, ott a helyzet meglehetősen tragikus volt és maradt. A közöny már korábban is nagy volt. Az utolsó három-négy évben a politika vagy nem tesz semmit, vagy az intézkedéseivel ahhoz járul hozzá, hogy a szegénység és ezen belül a cigányság elleni hangulatok, előítéletek, gyűlölség erősödjenek. Ilyen feltételekkel nagyon nehéz olyan gyerekprogramot csinálni, amely minden gyereket, és ezen belül különösen a szegény- és a cigány gyerekeket érinti. Mindezek alapján gondoltuk úgy, hogy az egyetlen, aki (ami) még tehet valamit, az a civil világ. A gyermekszegénység elleni kutatócsoport minden egyes munkatársa osztotta ezt a gondolatot, ami végül Darvas Ági és Kecskés Éva munkája nyomán a GYERE formájában megvalósult, azzal a céllal, hogy a gyermekszegénység elleni munkák, ezen belül egy, a Szécsényi kistérségben zajló kísérleti program közelében maradjunk.

Valamivel világosabban: az MTA GYEP Irodának három, egymással szorosan összekapcsolódó feladata volt. Az első az országos program, a második a szécsényi kísérlet, a harmadik a kistérségi kísérleti program országos kiterjesztése. Az országos program dolga a gyerekszegénységet érintő folyamatok figyelemmel kísérése volt, az azt befolyásoló intézkedések elemzése, javaslatok kidolgozása a stratégia változó körülményekhez alakítására, a megvalósítás jobb lehetőségeire, technikáira. Ezek országos szintű feladatok. Ám azt a program 2006-os elkészítése után azonnal megértettük, hogy egy lépést sem tudunk továbblépni a program fejlesztésében, ha nincs valami tapasztalatunk arról, mi történik a gyakorlatban a program megvalósításakor. A megvalósításon a helyi munkát értettük. Országos szinten kell és lehet jogokat és forrásokat biztosítani. Ám egy embereket-gyerekeket érintő, az ő sorsukat változtatni akaró programot csak az érintettekkel-érdekeltekkel együtt, helyi szinten lehet megvalósítani. És ha a program társadalmi-egyéni bajokkal foglalkozik, akkor iszonyatos mennyiségű közösségi és egyéni segítő munkára, értő szolgálatokra van helyben szükség. Így aztán már 2006 derekán megállapodtunk a szécsényi kistérség vezetőivel, hogy teret adnak a kísérletnek, együttműködnek a megvalósításban. Létrejött a Szécsényi Gyerekesély Iroda (itt is van Simon Mihály, aki ezt négy éven át vezette).

A szükséges pénzekre pályáztunk, és a munkát (egy Norvég Alap Pályázat ígéretével) 2006 végén megkezdtük. A kistérség, amelyben 20 000 ember él, egyike a legrosszabb helyzetűeknek. A program közel 5 éve alatt sok száz gyereket, családot elértünk, sokféle szolgáltatást nyújtottunk. Még biztosan lesz majd szó a gyerekházakról, tanodákról, nyári programokról, IT fejlesztésekről, a szülők számára munkahelyteremtésről és -keresésről, telepi munkáról, második esély programról, a szociális szakemberek munkájának összekapcsolásáról (vagy legalább ennek kísérletéről), sok másról. Úgy gondoltuk, hogy azért, mert mi hivatalos intézményként megszűntünk létezni, nem hagyhatunk cserben több száz gyereket és családot. Ha tehát nekünk, mint a Magyar Tudományos Akadémia keretein belül működő Gyerekprogram Irodának meg kell szünnünk, akkor civilként igyekezzünk segíteni Szécsénynek, hogy fenn tudja tartani önmagát. Szécsény közben önjáró is lett, de azért ez a szoros kapcsolat a budapesti szakértőkkel és információs háttérrel úgy tűnik, hogy mindenkinek jó. Tehát a Gyerekesély Egyesület egyik dolga

az, hogy próbálja meg civilként figyelemmel kísérni, mi történik a gyerekekkel, a másik dolga pedig az, hogy segítsen a Szécsényi Gyerekesély Programot folytatni. Ismétlem, a szécsényi kísérlet az Iroda munkájának mintegy a tengelye volt. Egyik oldalon ez volt az egyik támpontja az országos program továbbfejlesztésének, másik oldalon ez volt a mintája, tapasztalati alapja a többi kistérségre való kiterjesztésnek.

Az MTA GYEP Iroda harmadik feladatát, az LHH (leghátrányosabb helyzetű) kistérségi kiterjesztést, teljesen feladtuk. A kiterjesztést végző csapat Kun Zsuzsa vezetésével óriási munkát végzett. Csaknem négy éves munkájuk nyomán harminc – erre fokozatosan kiképzett – szakember kezdett a program érdekében a kistérségekkel együttműködni. Öt kistérség már meg is nyerte a szükséges EU pályázatot és hozzáfogott a programhoz. Ezt az egész feladatot szakemberestül, mindenestül (és minden előzetes konzultáció nélkül) az MTA 2011 szeptemberében átadta a Wekerle Sándor Alapkezelőnek. Ezzel a GYEP Iroda (addig is csökkenő) forrásai teljesen megszűntek, egymáshoz kapcsolódó hármas feladatrendszere felborult. Így az Iroda megszűnése elkerülhetetlené vált. Hát ennyit hirtelen bevezetésként a GYEP és a GYERE dolgáról. Folytatásként két dologról szeretnék még beszélni. Az egyikről, a gyerekprogram további és várható sorsáról kicsit hosszabban, a másikról, e jövő szélesebb politikai összefüggéseiről csak nagyon röviden.

Mi történt a *Legyen jobb a gyermekeknek!* programmal? Mostanság sok minden átalakul. Az átalakulás folyamatában a kormányzat – európai kérésre is, meg magyar akaratra is – kidolgozott egy új romaprogramot. Igaz, az első változat címe (eredetileg Nemzeti Társadalmi Felzárkózási és Roma Stratégia) kicsit változott. Az új cím: Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – (2011–2020). A Felzárkózási Stratégia szövege szerint „A felzárkózás politika a – szegénység szempontjából meghatározó – speciális problématerületi stratégiák (gyermekszegénységet, romaügyet, hátrányos helyzetű térségeket érintő stratégiák) integrálását, kiegészítését, egységes célrendszerben való kezelését kívánja előmozdítani. Ennek megfelelően a Stratégia integrálja a *Legyen jobb a gyermekeknek!* Nemzeti Stratégia... megközelítését és céljait.” Hogy ez pontosan mit jelent, azt még nem tudjuk. Lehet jó hír. Hiszen sok más, nemzeti stratégia van vagy készül, a sportfejlesztéstől a klímaváltozások figyelemmel kíséréséig, az ifjúságtól az öregségig, és valóban lehetetlennek tűnik ennyi komplex programot kezelni. Ugyanakkor mi azt gondoltuk, kicsit más országokra oda figyelve, hogy a gyerekek azok, akikre egy igazi változtatás épülhet, ami tulajdonképpen minden intézményt, minden felfogást, cigány és nem-cigány gyereket egyaránt érint. És ha valahol a gyerekek körül elkezdünk egy jobb intézményrendszert, egy jobb szolgáltatásrendszert, más szemléletet építeni (gyorsan ezek a dolgok úgyse mennek), akkor valahogy megalapozódik az a húsz-harminc éves változás, amire minimálisan szükség van ahhoz, hogy egy kicsit továbblépjen ez az ország. (A Felzárkóztatási Stratégia tíz évre szól, a Gyerek Stratégia huszonötre – e távlati célok összeegyeztetésén is érdemes lenne gondolkodni.) Tehát mi úgy gondoltuk, hogy egy, a gyerekek társadalmi esélyeit javító stb. programra tulajdonképpen minden rátámaszkodhatna. De hát ezek az archimédeszi pontok talán változtathatók. Ami fontos lenne, az annak követése, hogy az új straté-

gián belül vajon érvényesül-e horizontális szempontként az új intézkedéseknél az illetékesek mérlegelési hajlandósága, és hogy az intézkedések, mérlegelések hogyan szolgálják a gyerekek esélyeit, ügyét, vagyis hogy mennyire vannak összhangban a stratégiai célok és az új jogszabályok, intézkedések. Az összhang eddig a mi megítélésünk szerint úgy körülbelül 90 százalékban hiányzik. Csak egy-két dolgot említek. A szegénység jövedelemhiányt is jelent. Ahhoz, hogy az ember kevésbé legyen szegény, némi pénz is kell. Az utolsó két év szabályozásai – segélyszabályozás, adószabályozás és így tovább – azonban azt célozták, hogy a létező pénzeket is átcsoportosítsák a középosztály, első renden a felsőközéposztály számára, a szegények rovására. Konkrétan például a szegényeket és a szegény gyerekeket érinti az új adókedvezmény. Egyfelől igaz az ennek hatásáról szóló statisztikai jelentés, hogy a gyerekszegénység csökkent, ezen belül a három és többgyerekesek szegénysége jelentősen csökkent. De a másik oldalról az is igaz, hogy ennek nagy ára volt, és pedig az, hogy a gyerekesek közti egyenlőtlenség, a hasadásos egyenlőtlenségek mintáját követve tovább nőtt. (A hasadásos egyenlőtlenség azt jelenti, hogy van javulás, de az nem „csurog le” mindenhová. Az országos átlag javul, de ez csak a jó helyzetűeket érinti. A rossz helyzetűek adatai romlanak.)

A relatíve jobb helyzetűek többet tudnak profitálni az adókedvezményből, mint azok, akik nem fizetnek adót (többnyire azért, mert nincs kereső a családban), vagy nem eleget fizetnek ahhoz, hogy a kedvezményt érvényesítsék. Az egy gyerekesek többsége, a két gyerekesek zöme, a három gyerekesek kisebb hányada nyerhetett az adón, összesen 150 milliárdot. A gyerekek jó negyedének viszont – becslésünk szerint, mert adatot nem ismerünk – csak a csökkenő reálértékű családi pótlék maradt. E kettősséget jól ábrázolja két statisztika. Egyik oldalon olvassuk a KSH jelentéseit, amelyek szerint a gyermekes családok jövedelmi szintje az átlagosnál jobban nőtt. A másik oldalon nézzük a hátrányos helyzetű kistérségek adatait, amelyeket a mi kis csoportunknak eddig ilyen-olyan pénzekből sikerült begyűjteni. A hátrányos helyzetű kistérségekben a gyerekszegénység aránya mindig jóval az országos arány, 20% fölött volt, a válság előtti évben is 50 százalék körüli. Am 2009 és 2011 között abban a négy kistérségben, ahol vizsgáltunk, az 50 százalékos gyerekszegénység arány 62 százalékra emelkedett, és van, ahol ennél magasabb. Ami ismét a hasadásos egyenlőtlenség növekedésére utal. Ugyanezeket a családokat sújtja az indexelések elmaradása a gyeshál, családi pótléknál, segélyeknél. És őket sújtja a segélyrendszer sokféle módosítása, amiről sokat tudnak azok, akik itt ülnek. Csak egy-két módosítást kiemelve: szigorodtak a segélynyújtás feltételei, olykor a teljesíthetetlenességig; radikálisan lecsökkent a közfoglalkoztatottak bére, a korábbi RÁT, ma a foglalkozást helyettesítő támogatás 28 500 Ft helyett csak 22 800 Ft; az egy családnak juttatható, összes ellátás plafonja 66 ezerről 42 ezerre csökkent. Szóval nagyon erősen megnyomorítja a segélyezés is a családokat.

A másik dimenzió, ahol ellentmondásban van a dokumentumokban kifejeződő szándék és a valóság, az a foglalkoztatás összefüggése a gyerekes családok helyzetével. Most csak egyetlen dologra hívnám fel a figyelmet. Húsz éve létező, de most fokozódó probléma, hogy tudjuk-e, mit idéznek elő, hogyan hatnak az intézkedések. Ha a gyerekes családok sorsa érdekel minket, ismernünk kellene a közfoglalkoztatás és segélye-

zés gyerekes családokat érintő adatait. Azt (nem könnyen elérhető adatok összevetése alapján) tudjuk, hogy 2011-ben rosszabb volt a közmunkások helyzete, mint 2010-ben. Harminc százalékkal kevesebb közfoglalkoztatott volt, és míg a többségük korábban teljes munkaidőben dolgozott, 2011-ben kétharmaduknak nem teljes-idős munka jutott. Csak azt nem tudjuk, hogy a közfoglalkoztatottak mekkora részének vannak gyerekei. Ugyanígy nem sikerült adatokat szereznünk a gyerekesek és nem gyerekesek segélyezéséről. Már az előző kormány bevezetett olyan úrlapokat, amelyekkel (elektronikus úton) biztosítani kívánta a kapcsolatot a munkaügyi központok, az önkormányzatok (illetve a CSSK-k) között. Ezekre az úrlapokon ismereteim szerint nem szerepelt olyan információ, hogy az adott foglalkoztatottnak, segélyezettnek stb. van-e gyereke és hány. Ez az információ most is hiányzik, legalábbis az új KENYSZI rendszer törzsadatai közül. (KENYSZI: Központi Elektronikus Nyilvántartás A Szolgáltatást Igénybevevőkről.) Sokan az itt ülők közül ismerik a naponta készülő jelentéseket arról, hogy mi is történt aznap a szolgáltatást igénybevevőkkel. Ők tudják, hogy nem törzsadat az az információ, hogy az igénybevevőnek van-e gyereke. Tehát, amit ma a közfoglalkoztatásról tudunk, az körülbelül annyi, hogy az utolsó évben 300 ezer ember lépett be a rendszerbe, hogy átlagosan (egy-egy nap) 2010-ben 87-ezer, 2011-ben 61 ezer fő dolgozott. De hogy ők hány hónapig dolgoztak, hogy egyedülállóak-e vagy gyerekesek, és hogy hány gyerekük van, erről nincs információnk. Ezért nehezen fogjuk tudni követni, hogy a legfontosabb cél, a foglalkoztatás növelése hogyan érinti a gyerekes családokat.

A harmadik dolog, amiről, remélem, még rengeteg szó lesz és tényleg csak érinteni akarom, ez az iskola. Összhangban van-e a felzárkózási stratégia és az iskola, az iskolapolitika? Hát ha valahol súlyos, végzetes ellentmondás van, akkor ez az a terület. Hogy ez az ellentmondás tárcák közötti konfliktusnak tekintendő-e, erről fogalmam nincs. *(Amikor ezt a szöveget javítottam, már okafogyottá vált a feltételezés, mert egy tárcához került az iskola és a kirekesztés ügye. A következmények még nem ismertek. – F. Zs.)* Eddig mindenképpen probléma, hogy a stratégiában azt olvassuk: befogadó iskolai környezetet kell biztosítani, az oktatás hátránykompenzációs képességét erősíteni kell, támogatni szükséges az iskolai lemorzsolódást akár szélsőséges esetekben is kezelni képes alternatív iskolai környezetet, hogy fejleszteni kell a felzárkózást segítő szolgáltatásokat befogadó iskolai környezetet, és így tovább. A köznevelési törvény rendelkezései e céloknak radikálisan ellentmondanak. A 16 éves iskolai korhatár katasztrófális. Ezek a gyerekek a HÍD Program után fognak, akár a nyolc általános elvégzése nélkül is, az iskolából kiesni. Eddig a gyerekek 15-20 százaléka hagyta el 18 éves korában nulla útravalóval az iskolát. Hogy mekkora lesz az arányuk, amikor 16 (vagy akár 15) éves korukban „lépnek ki az életbe”, ezt nem tudjuk. Az iskola megúsza azt, hogy magántanulói legyenek, a gyerekek negyede-ötöde pedig teljesen piacéptelenül kerül ki onnan.

Ugyanígy probléma a szakképzettség három évre csökkentése és a civilizációs elemektől való megfosztása, vagy hogy negyven ezerrel szűkült az érettségig adó középiskolákba való felvételi lehetősége, és mindaz, ami a felsőoktatás képzési kereteivel történik. Külön kérdés, hogy mindez hogyan érinti a befogadó és nem szegregáló iskolákat.

Minden szabály meggyengült, amely az iskolákat bármilyen módon kötelezhetné vagy orientálhatná arra, hogy „vegyes” gyerekeket vegyenek fel. Szabad lett a pálya az elitképzés, a cigánymentes iskola és még nagyon sok minden előtt. Tehát összefoglalva: Gyerekesély Program van, és nem baj, hogy az országos stratégiában kapott helyet. A baj az, hogy nem tudjuk, mi történik majd vele, illetve hogy a jelenlegi és a tervezett intézkedésekben nem látjuk, hogyan fognak a gyerekszegénységen segíteni.

A második és utolsó kérdés, amit csak nagyon röviden érintenék, az, hogy mennyire függ össze mindez – tehát a gyerekek egy részének súlyos szegényedése – azzal, ahogyan ez az ország működik. Módom volt áttekinteni, hogy az európai országok hogy reagáltak a válságra a szociálpolitikájukon keresztül. A helyzet meglehetősen érdekes. Most, ugye tele van a világ azzal, hogy mindenkinek spórolni kell, mindenhol túl nagy a költségvetési deficit, senkinek sincs pénze. Ehhez képest, mivel 2008-ban már látszott a válság, minden európai tagország felkészült arra, hogy hiány ide, hiány oda, valamit kell tenniük azért, hogy a válság megint ne söpörjön maga alá milliárdokat. Tehát minden költségvetési szigor ellenére *nem csökkentették a jóléti kiadásokat, hanem növelték azokat*. Minden országban legalább két százalékkal, de van, ahol 5-6 százalékkal növelték a jóléti kiadások GDP-hez viszonyított arányát, és ezen belül azt a részt, amely valahogy a szegénység elleni védelmet szolgálja. Sajnos Magyarországon ez nem köztudott. Ami azért is baj, mert e logikus szabály alól Európában csak két ország kivétel, amelyekben a válság éveiben nem nőtt, hanem csökkent a szociális kiadások, ezen belül a szegényeket védő szociális kiadások aránya. Az egyik ország Lengyelország, a másik meg mi vagyunk. Úgy látom hát, hogy nálunk a szegénységellenes küzdelem, ami a 2020-as európai programnak is része, nagy bajban van, és azt gondolom, hogy a szakembereknek és a civileknek tényleg megfeszített erővel kellene dolgozniuk azon, hogy ez valahogy másképp legyen.

Köszönöm a figyelmüket!

1. KERESZTAL

Gyerekesély programok – hasonlóságok és különbségek

Kende Ágnes: Szeretettel köszöntök mindenkit. Hadd mutassam be a beszélgetés résztvevőit: *Bódis Kriszta*, az ózdi Hétes-telepen folyó Alkotás-központú Szociális és Integrációs Program vezetője. *Berki Judit* a Szécsényi Gyerekesély Programban dolgozik. *Orsós János* a Dr. Ámbédvár Iskolát képviseli. *Mandák Csaba* a Wekerle Sándor Alapkezelőnél a TÁMOP Gyerekesély Program kistérségi kiterjesztésének szakmai vezetője. *Vecsei Miklós*, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alelnökeként van itt.¹

Rögtön azzal kezdeném, hogy mennyire beszédes az itt ülő emberek

¹ A programokat, szervezeteket bemutató honlapok: Máltai Szeretetszolgálat: <http://www.maltai.hu>, <http://www.tutorialapitvany.hu>, Wekerle Sándor Alapkezelő: <http://www.wekerle.gov.hu>, Hétesi Program: <http://cseppgyerek.blog.hu/>, Dr.Ámbédvár Iskola: <http://www.ambedkar.hu/category/cimlap/>, Szécsényi Gyerekesély Program: www.gyerekesely.hu

több évtizedes ismeretsége. Azon gondolkodom, hogy vajon vannak-e olyan országos vagy helyi programok még, amelyek az országos ingerküszöböt át tudják lépni, és akár itt is lehetnének – és mi most esetleg elfelejtettük őket ide meghívni? És azt is gondolom, hogy a mindenkori kormánzatnak elég paternalisztikus, népnevelő a hozzáállása a szegények problémájához, ti viszont valami egész mást csináltok, és abban talán hasonlóak vagytok, hogy nem feltétlenül célcsoportnak, hanem sokkal inkább partnernek tekintitek azokat, akikkel az egyes helyszíneken dolgoztok. Egyrészt szeretném, ha erre az ellentmondásra valamennyien reflektálnátok. Ti mindannyian valamilyen szolgáltatásbővítést csináltok, helyben, hiszen azt gondoljátok, hogy hiány van, vagy valami nem jól működik, ahogyan Ferge Zsuzsa is említette a felvezetésben. Eközben radikálisan csökkentik a pénzbeli transferek összegét, gyakorlatilag ellehetetlenítik az életfeltételeket, és gyakran kicsit büntetés jellegű, hogy milyen feltételekhez kötik, ha valaki egyáltalán hozzájuthat még valamihez. Ilyen helyzetben ti mit tudtok csinálni? Hogyan tudtok működni? Lényegében ez lenne az első kérdésem: egy ilyen ellenszél jellegű közpolitikában hogyan tudjátok működtetni a saját programjaitokat? Egyáltalán, ezekkel a szolgáltatásokkal lehet-e akkor elérni valamit, amikor a nagypolitika vagy a transferek éppen radikálisan megváltoztatják az életfeltételeket?

Orsós János: Nagyon megdöbbenő számomra, hogy akármikor szó esik arról, hogy nem állami szervként szegény környezetekben dolgozók beszélgetnek, mindig ugyanazokkal találkozom, akikkel tizenöt évvel ezelőtt is találkoztam. Nem tudom, hogy mikor van ellenszél. Ha arról beszélünk, hogy az a munka, amit mi csinálunk szegény közösségekben, olyan helyeken jelenik meg középiskolai programokban, ahol nagy arányban élnek halmozottan hátrányos helyzetű emberek, igazából nevezhetjük őket cigányoknak, ott az érettségizettek aránya nem éri el az egy százalékot. Ez egy nagyon nagy küszöb, és sajnos nagyon sok ilyen hely van, ahol meg kéne jelennie hasonló programnak, de nem biztos, hogy a mi programunk a legjobb, de valamit megpróbálunk csinálni, mert az elmúlt húsz évben felhalmozódott némi tapasztalat és tudás nálunk. Viszont nem gondolnám azt, hogy most van a legnagyobb politikai ellenszél ebben a munkában, hiszen ha az elmúlt 18 évet nézzük, akkor kellett volna lennie egy erősebb szélnek, amely ezeket a programokat megtartja, és ne adj' isten egy kiszámíthatóbb működés felé tolta volna. De nem erről van szó. A mindenkori kormánynak, függetlenül a pártállástól, nincsen valós koncepciója azoknak az embereknek a számára, akik a társadalom egy elég nagy hányadát teszik ki, és akik majd nagy valószínűséggel a mi jövőnkért fognak felelni. Őket hagyjuk kilátástalan nehézségben. És részben jól mondod Ági, hogy most olyan ellenszél van, amely elviselhetlenebb az eddiginél, de ha összességében nézzük, azt kell mondanom, hogy nem így van ez. Voltak próbálkozások, voltak jó programok, nyilván voltak más politikai irányzatok, amelyek elindítottak egy-egy projektszerű történetet, de azok megmaradtak projektszerű történetekként, amelyeket ideig-óráig fel lehetett mutatni, kirakatba ki lehetett tenni, de hogy annak egy kiszámítható működését nem tudták, vagy nem akarták megoldani, az biztos. És hogy nincs elképzelésük, az is

biztos. És azt gondolom, hogy ha erről a nagy problémáról mindig projektszinten gondolkodunk, egy éves, másfél éves időtartamban, semmi mást nem csinálunk, mint a kormányzat, aki a fejét a homokba dugja és akkor nem kell látni a problémát.

Bódis Kriszta: Azért az egy jó hír, hogy itt vagyunk tizenöt éve, mert ez azt jelenti, hogy vannak kitartó emberek, akik mégiscsak tudnak ellenszélben, ilyen szélben, olyan szélben eredményesen dolgozni. Mégpedig úgy, hogy felismertük, milyen hátrányokkal kell megküzdeni – például ezzel a projektszemlélettel. És akkor eszerint lehetséges, még ebben a lehetetlen helyzetben is valamit kitalálni, újabb stratégiákat, kitűzni célokat, amelyek mégiscsak terepen tartanak minket. Ami rossz hír szerintem ebben, az az, hogy szerintem tizenöt év alatt, hogyha jó szél lenne, vagy jó együttműködés és nem ez a fajta projektszemlélet, és nem kéne azon gondolkodni, hogy ezeket a projekteket hogy fűzzük össze, hogy mégiscsak az úton haladjunk, azért amiért dolgozunk, akkor sokkal előbbre tartanánk, mint amennyit elértünk a tizenöt év alatt. Tehát én most azt érzem, hogy folyamatosan – nem akarok csúnya szavakat használni, pedig én ezt elég keményen szoktam mondani – tartjuk fent a trutymót, hogy ne legyen még rosszabb. Tehát, hogy az az érzésem, hogy mint támaszként vagy védvarként, a folyamatos tisztulás ellenére sem tudunk kettővel előrébb lépni, hanem igyekszünk, hogy ne legyen még rosszabb ezeken a helyeken. És ez viszont szomorú.

Berki Judit: Akkor most már mind a kettőtökhöz tudok egy kicsit kapcsolódni, hogy miért vagyunk még mindig ugyanazok ennél az asztalnál. Mindig azt gondolom erről, hogy bármilyen szél is van, a problémának a nagy része mindig marad, és erre mindig valamilyen válaszokat kell adni. Az ember elkezdett egy térségben dolgozni, vagy elkezdett egy országos programba energiát, tudást, tapasztalatot befektetni, bármilyen szél is van, azt nem hagyhatja ott. Mert vannak olyan kötelezettségek az ott élő társadalmi csoportokkal szemben, hogy nem lehet egy projekt miatt megszüntetni egy szolgáltatást, nem lehet felállni és továbbmenni, hanem azt tudja mondani az ember, hogy lehet, hogy kevesebb forrásból szűkösebben, de valahogy tovább kell a helyi közösségben dolgozni és együttműködni. Nagyon fontos az, amit Kriszta mondott, hogy ezt a projektszemléletet utáljuk legjobban, mert akkor azt mondják, hogy tizennyolc hónapig gondolkodjál valamiről. Tudjuk azt, hogy ugye a (gyerek) stratégia is huszonöt éves időtartamra szól, hát tizennyolc hónap alatt mit lehet csinálni? El lehet kezdeni egy munkafolyamatot, de ha a kormányzati elköteleződés nem elég erős, és ezt a fajta munkát nem tudja állami szinten tovább segíteni, akkor magára marad a civil. Talán megtalálja azokat az együttműködő partnereket, akikkel együtt tud dolgozni, és megpróbálja ezt minél szélesebb körre kiterjeszteni, hogy a mozgását a továbbiakban tudja biztosítani. Nagyon egyetértek azzal, amit Kriszta mond. Azért dolgozik nagyon sokszor az ember, hogy ne mélyüljön még jobban a szegénység, hogy egyszerűen az emberek kapcsolati tőkéje meg tudjon maradni, hogy legyenek olyan párbeszédék helyben, amelyek azt segítik, hogy továbbgondolhatóvá váljon a jövő. Ebben az egész munkában nagyon erőteljesen hat az, hogy a helyi együttműködéseknek is van

egy időtartama, és ennek a közös munkában egyszer csak be kell érnie. Nem úgy van, hogy oda megyünk egy térségbe, és hipp-hopp mindenki kitarja a karját, majd azt mondja, hogy de jó, hogy itt vagytok, gyertek. Hanem egyszerűen van egy olyan folyamat, amelynek során a helyi szereplőknek ez valósággá válik. És én ezt nagyon is megtapasztalom, hogy egyre többször mondják azt, amikor már nincsen állami forrás, vagy minimális van, hogy akkor most gyertek és most segítsetek. Meg kell érnie egy helyi társadalmi közösségnek ahhoz, hogy megérezze azt, hogy az a munka, az a közös együttgondolkodás, aminek van egy eleje és el is tud vezetni valahová.

Bódis Kriszta: És ehhez is kell a tizenöt év vagy legalábbis egy hosszabb idő...

Berki Judit: Én azt gondolom, hogy ilyen egy-két éves időszakokban nem szabad ezekben az ügyekben gondolkodni. És nagyon fontos az, hogy mindig megfelelő garancia legyen az embernek a háta mögött arra vonatkozóan, hogy a társadalmi leszakadás megállítása tulajdonképpen nemcsak a civilek, hanem az egész társadalom ügye. Ha ebben van egy megerősítés, akkor lehet, hogy vannak a szívükhöz közelebb vagy kevésbé közel álló civilszervezetek, de a munkánknak valamilyen módon haladni kell tudnia.

Vecsei Miklós: Én nem szeretek a politikával foglalkozni, mert ha egyenesen megy az ember, a politika akkor is kiszámíthatatlanul kerül az útjába, elé áll, vagy éppen szembejön ... Azzal vigasztaltam magam, hogy a politikai cél a 2020-as stratégiában, hogy 1 millió 700 ezer deprivált emberből 1 millió 300-at csináljunk. Ha ez a politikai cél, akkor ez engem nem is érdekel. Ha 2020-ban 1 millió 300 ezer nyomorult ember fog élni Magyarországon, akkor meghaltunk. Mi is. Ezt így gondolom, így látom, szerintem mi ennél sokkal-sokkal többet akarunk. Van még nyolc évünk. Azt gondolom, hogy ezzel én ilyen módon nem is akarok foglalkozni. Viszont sokkal elkeserítőbb, hogy a szociális munkáról alig beszélünk. Az első cigánytelep felszámolást '92-ben kezdtük, a Szatmár utcában. Alig tudtunk valamit arról, hogy hogyan kell hozzányúlni dolgokhoz. Hihetetlen mennyiségű tévedésünk volt, mai szemmel nézve olykor néha kifejezetten bénák voltunk. Talán itt az elején érdemes elmondani, hogy az asztal körül ülőkkel – Csaba kivételével – több mint két éve együtt dolgozunk, napi robotolásban. Közben néha magunkkal is, az általunk képviselt elvekkkel is szembe megyünk. Tehát nem úgy, hogy én a Krisztával, hanem én magammal szembe. Mondjuk itt van a 16 éves tankötelezettség kérdése. Olyan egyszerű ezt kimondani, és mennyivel másképp érvel egy vidéki iskolaigazgató. Őt hallva az ember elbizonytalanodik, mert én szociálpolitikusként hihetetlen hangosan mondom a saját véleményem, de amikor ő felsóhajt a 16 évre, borzasztó nehéz egy budai polgár szemszögéből érvelni. Szóval iszonyatosan színes ez az egész. Miközben az embernek az a missziója, hogy kimondja a kötelező mondatokat. Lehet, nekünk az a hivatásunk, hogy a szociális munkát valahogy felrázzuk. Van egy nagyon szűk csoport, ennek tagjai tudják, hogy mit kell csinálni, és vannak azok a diplomás szociális munkások, asszisten-

sek, és szociálpedagógusok, akiket nem érdekel az egész. Zsuzsa (Ferge), talán emlékszel, az MTA-ban volt egyszer egy Szegénységellenes Világnap vagy Szociális Munka Világnap a díszteremben, ahol kint ültek a kerekasztalnál a vidéki családsegítők. Cigány emberekről esett szó és tíz perc alatt kiderült, hogy mindenki utálja az egészet, és ez annyira kínos volt... „Nem akarnak dolgozni, nem akarnak semmit”, ilyen mondatokkal hergelték egymást. Azután valaki halkán javított: nem tudnak már akarni.. És akkor ott néhányan felsóhajtottunk, hogy aki ezt mondta, csak ennyit javított a megfogalmazáson, de sokunkat mégis megmentett. Azt gondolom, jó lenne olyasmiről beszélni, ami a kezünkben van. Magunkról. Ez az ország nem olyan szegény, hogy indokolt lenne ez a hatalmas nyomor a vidéki településeken. Volt ennél sokkal szegényebb, de akkor éltek a közösségek, sokkal kevesebbet is megosztottak egymással, volt együttműködés. Szerintem van lehetőségünk, van szerepünk. Hosszúhosszú ideje ott vagyunk azokon a telepeken, ahonnan senki nem zavart el bennünket. Igaz, olykor megpróbálták ezt, de nem mentünk el.

Azt azért el kell mondani, hogy volt egy nagy lehetőségünk, amit kihasználhattunk, és az egy aránylag nagy OSI pénz volt: több mint 300 millió forint négy telepre. És mi kipróbálhattuk, hogy mit csinálnánk akkor, ha mi oszthatnánk el a pénzt. Egészen döbbenetes, milyen az, amikor a pályázatírás pillanatában nem kell tudni, hogy mi történik majd három év múlva, hogy téglát veszel, vagy mentálhigiénés szakembert. Valami hihetetlen nagyot tudtunk alkotni, szerintem. Magunk is élveztük ezeket a mozgásokat, hogy javíthattunk, tévedhettünk, lehetett úgy is, hogy kettőt előre, egyet hátra. Mi most először mertük leírni, hol járunk a tudásainkban, ezt a könyvet neveztük el „módszertan meséknek”. Néhányan kaptatok ilyen könyvet, amelyben igyekeztünk mindent leírni, amit mi az elmúlt húsz évben megtanultunk a terepen. Azt javasolnám önmagunknak, hogy hihetetlen erővel próbáljunk magunkról beszélni, az első körben. Arról, hogy milyen lehetőségek vannak ott, ahol egy szobában ülnek a családsegítő szakemberek a gyermekjólétivel, a szomszédban a védőnő, és miközben egyiknek az autójában sincs benzin, nem tudják kitalálni, hogy kéne megoldaniuk a rájuk háruló, iszonyatosan nehéz feladatokat. De olykor nem is akarják kitalálni. Viszont katonai járművek viszik az élelmiszert, amikor leesik a hó. Szóval én azt gondolom, hogy a civil világnak is el kellene indulnia, ez nem akkora feladat. És miközben egyetérttek (Ferge) Zsuzsa minden szavával, hogy mekkorát mélyült ez az egész és mekkora baj van, mégis azt gondolom, mindez nem indok, hogy minden leálljon. Mint ahogy nem állt le Kriszta sem, nem álltak le Juditék, meg talán mi sem.

Mandák Csaba: Kicsit frusztrálva érzem magam, mert engem a Wekerle Sándor Alapkezelő képviselőjeként mutattak be, és akkor kakukktojásként ülök ennél az asztalnál. De hogy egyébként egy normálisan működő világban ez lehetne „tök jó”, hogy itt ülünk ennél az asztalnál. Van egy, valamilyen okból kormányhivatalhoz rendelt központi program, ami így egy elég extrém helyzet, bürokratikus. Ez így rendben is lenne, hogy van egy központi program, EU-s pénzből beleölünk sok-sok milliárdot, aminek az kéne, hogy legyen a dolga – szerintem –, hogy szervezetfejlesztést hajts végre azokban a kistérségekben, ahol dol-

gozik, pontosan azért, hogy a ti programjaitokat megerősítse, segítse, beágyazza. És akkor a civileknek meglenne az a fajta beágyazottságuk, amiről Judit is beszélt, hogy valami fenntartható dolog induljon el. Egy normálisan működő világban jó helyen ülnék ennél az asztalnál, de most gyakorlatilag egy kicsit frusztrálva érzem magam.

Szóba került már sok minden, például az is, hogy van-e erősebb szembeszél vagy nincs erősebb szembeszél. Én azt gondolom, hogy van keményebb szembeszél. Viszont amiben én sokkal nagyobb veszélyt látok, az az, hogy az államigazgatásból eltűntek azok a főosztályvezetők, tudományos munkatársak, munkatársak, akik több évtizede képviselték ezeket a programokat. A politikusok időnként kicserélik egymás közt a helyeket és beülnek egy-egy székbe, de nem maradtak meg azok az emberek, akik ezeket a dolgokat mozgatták a háttérben. Lassan nem találunk ilyen embereket, és ezt nagy veszélynek érzem. Olyanokat, akik tovább tudnák gördíteni akár a központi programokat is. Egyébként azt gondolom erről a központi program problémáról, hogy szervezetfejlesztésként kéne felfogni. Jelen pillanatban ez a TÁMOP-5.2.1-es és a hozzá kapcsolódó 5.2.3-as kistérségi fejlesztés. Ha minden jól megy és mindenki segít bennünket, akkor az év végére huszonnyolc kistérségben fog már működni a program. Ez központi fejlesztés, ami tulajdonképpen egy jó hír. Persze az a feltétele, hogy ennek alapján jól tudjunk együttműködni a civilekkel, és tudjunk kezdeni valamit a helyi jó gyakorlatokat felhasználva. Azt gondolom, hogy ha már én annál a Wekerle Sándor Alapkezelőnél dolgozom, akkor a legfontosabb dolgunk az lenne, hogy megpróbáljunk vigyázni erre az egy központi programra, ami 2015-ig tart. Tényleg arra kellene használni, ami a dolga lenne. A ti helyi munkáitok megerősítésére, hogy valami fenntartható, valami összefűzhető alakuljon ki. Azt gondolom, hogy egy ilyen központi programnak, és nekünk, mindenkinek, aki ebben dolgozik, ez a feladata, ezt kell tennünk, minden aktuális napi politikától függetlenül, hogy ezt megpróbáljuk valahogy elérni.

Kende Ágnes: Miért nem multiplikálódtok, miért nem tudnak ezek a programok rendesen elterjedni? Miért nem tud ennél sokkal több megvalósulni? Mi hiányzik? Ennyire személyfüggő ez a koncepció? Mi kell ahhoz, hogy ez, amit ti csináltok, sokkal elterjedtebb legyen?

Vecsei Miklós: Szerintem pénz. Tehát lenne személy, lenne ember, lenne minden más, ha lenne hozzá forrás... Csak hát reménytelenül nincsenek pénzek. Néha van pénz autóra, de nincs benzinre, vagy van benzinre, de nincs autóra. Ez hihetetlen mennyiségű frusztráltságot okoz, és én azt gondolom, hogy ezért nincs több program, mert egyszerűen csak rosszul lehet csinálni, a „rosszul csinálásban” pedig kiég az ember. Szerintem pont ez az a csapat, amely folyamatosan vadássza a többieket, hogy ki hajlandó mondjuk mezítláb is elindulni. És azért vannak még jó néhányan. Az, aki mezítláb is megy, még jobban csinálja majd, ha még több eszköze lesz. Azt azért lássuk be, hogy jó néhány kutyaütő társaság hihetetlenül sok pénzt elköltött már, és ez sokat rongált a tekintélyükön. Nagyon sokat elvettek azokból a lehetséges bizalmakból, amiket esetleg megkaphatnánk a vidéki kistérségekben, mert nagyon sok pénzt szórtak el az elmúlt időszakban, féléves vagy háromhónapos programokra. Ez a

legnagyobb kísértés, vagy inkább kihívás, hogy folyamatosan kockáztattunk, mivel úgy jönnek a pénzek, hogy a túlélés érdekében mindent megpályázunk. Valamikor megpályázunk egy húsz milliós pályázatot, mert van benne egy három milliós programelem, amire nekünk szükségünk van, és akkor a többit meg úgy megcsináljuk, mert hozzátartozik. Valami egészen elképesztő az, ahogy ma pénzhez lehet jutni. Én ezt nagyon szívesen elmondom nyilvánosan is, mert ez tragédia, hogy gyakran olyankor is költünk pénzt, amikor azt semmi más nem indokolja, minthogy valami benne volt a pályázatban. Számomra az a kulcs, hogy diagnózis alapján lehessen a fejlesztéseket megtenni, és ne pályázati alapon. Addig ne építsük meg a tetőt, amíg nincs meg az alap. Addig ne kötelezzenek minket HACCP-s konyha építésére, amíg az otthoni konyhákban nincs sem asztal, sem víz. Szóval azt gondolom, hogy valami hihetetlen torz gondolkodásra kényszerítettek minket a külső körülmények. Ezért szerintem hihetetlen nagy dolog volt, hogy két éven át úgy dolgoztunk, ahogyan azt a diagnózis megkövetelte. Hát hogy is lehetne szociális sebeket gyógyítani úgy, hogy az ember nem is diagnosztizálható? Ha előre megmondják, milyen gyógyszert adhat... Tehát ez egy kulcskérdés. Ma van 300–500 olyan település Magyarországon, amelyeket csak ezzel a módszerrel szabad fejleszteni. Ellenkező esetben gyenge a közösség, és bármennyi pénzt odavihetünk, az csak hátrafelé fogja őket vinni. Ez nagyon csúnya, és lehet, hogy paternalizmus, de ha ez paternalizmus, akkor én vállalom, hogy oda kell menni, ott kell lenni nagyon-nagyon hosszú ideig. Ki merem mondani, hogy 7–8–9–10 év után jönnek az első olyan visszajelzések, amelyeket már mi is eredménynek merünk nevezni. De vállveregetést már első évben is kaphat az ember, ha ez politikailag jól mutat. Valós eredménye, ami már meg is marad, legfeljebb a következő évtizedben lesz.

Kende Ágnes: Pontosítanám egy kicsit a kérdésemet, hogy vajon azok a programok, amiket csináltak, leírhatóak-e modellekben? Adott esetben, hogy ha leírnátok, akkor bárki a kezébe vehetné és megvalósíthatná máshol? Vagy éppen az az emberi tényező hiányzik, ami miatt ezt képtelenség megcsinálni a szomszéd faluban?

Orsós János: Nincsen konkrét receptkönyv. Nem létezik olyan helyzet, hogy most mi dolgozunk Sajókazán, és akkor mi majd meg tudjuk mondani, hogy egy Győr melletti kisfaluban hogyan kell csinálni. Rengeteg tényezőtől függ, és települése válogatja, de nyilvánvaló, hogy ha volna emögött egy valós akarat – és nem feltétlenül csak az európai uniós pályázatok írásából látszó akarat, hanem egy tényleges akarat és hosszú távú dolog –, az közös tényező volna, mert tényleg azzal van a legnagyobb baj, hogy nem lehet eredményeket elérni sem tizennyolc hónap alatt, sem három év alatt. Két év alatt még akkor sem, hogyha mi döntünk, hogy adott pillanatban mire költjük el a pénzt, mert két hét múlva már megint nincs miről dönteni. Ez az OSI Program zseniális program volt, és főként egyáltalán: volt, de végül mégis hiába volt. Odáig már nem tudtunk igazából eljutni, hogy bennünket megtartsion. Nagyon sok mindent el tudtunk indítani, ami színesítette azt az oktatási programot, amely a mi speciális tudásunkra épül. A szociális tevékeny-

séghez nem volt olyan sok közünk, nem vagyunk mi sem mindenhatók, ugye. De tanulékonyak vagyunk, és van egy jó alapunk kitalálni, ezt lehetne mondani. De ez is elmúlt. Ha nem gondolkozunk hosszú távon és nem ülünk ugyanolyan asztalnál, akkor itt nagyon nagy bajok vannak. És tulajdonképpen semmi más nem történik, mint konzerváljuk az egész bünbakképzést, mert tetszik, nem tetszik, hiába mondjuk meg az ELTE előadójában, hogy mi a tuti itt-ott-amott, a Mari néni ebből sok mindent nem érzékel. Tehát ahhoz, hogy Mari néni valamit érzékeljen Piripócsón, biztosan tudnunk kéne, hogy a most született unokája hogyan fog eljutni az egyetemig, vagy hogy ahhoz milyen lépcsőfokok kellenek. Mert nem lehet azt csinálni, hogy tűzoltásszerűen megjelenünk különböző programokkal, hogy most éppen megjelent egy EU-s pályázat, hogy lehet közösségi házakat létrehozni. Közösség kell először. Ott kezdődik a dolog. Amikor a gyerek még igazából meg sem született és egy komplex programot kell kitalálni, vagy talán nem is kitalálni, mert már rengeteg dolgot kitaláltak, és rengeteg szakma van, amely kifejezetten ezekre a problémákra jött létre. És ezek a szakmák, köszönik szépen, megvannak, viszont maga a probléma ettől még nem fog megoldódni. Ha nincs egy komplex, behajtható és megvalósuló program, akkor nagyon jól el tudom képzelni magamat húsz év múlva ugyanezekkel az emberekkel, ahogy itt ülünk, és még okosabbak leszünk. De tényleg az van, hogy ha nincs kiszámíthatóság és nincs hosszú távú program, amivel lehet az embernek számolni, akkor megette a fene az EU pénzt, akkor elszámolunk vele, lepapírozzuk vagy nem papírozzuk le, majd várunk öt-hat évet, amíg a TAMOP kifizeti az utolsó PEJ-t, és addigra már a csődeljárason is túlvan az ember, meg is szűnt az egyesület, de még mindig írjuk a záróbeszámolót, meg éppen kormányváltás volt. Hát lehet erre pedagógiai munkát alapozni? Akik ezeket az intézményeket működtetik, nyilván nem cigánytelepen születtek és nem a segélyért várokoznak. Ezt kéne gatyába rázni, hogy megmondanák a tutit, hogy X településen hogyan kell kivezni az emberekkel a trutyiból. Ezt kéne rendbe tenni, mert ez az, ami ezeket a szervezeteket megbénítja. Arról van szó, hogy vannak az európai uniós projektek, amelyekről a kisebb civil szervezet, amelyik már kicsit tud írni-olvasni, úgy dönt, hogy megpályázza. Amikor aláírja a támogatási szerződést, aláírja a szervezet megszűnését is. Ez így szokott működni.

Berki Judit: Kicsit visszakanyarodom a multiplikátor hatásához, a Szécsényi kistérség kapcsán. Amikor oda kerültem, azt lehetett látni, hogy ezeken a kicsi településeken mindenhol nagyon gyenge a közösség. A legkiszolgáltatottabbak és a leggyengébbek a mi elsődleges célcsoportunk tagjai: a szegények. Ahhoz, hogy elkezdjünk a mindennapok problémáira reagálni, nekünk is állandóan szükséges a saját munkánkat értékelni. Végig gondolni, újragondolni a lehetőségeket. És hiába volt nekem egy elképzelésem, néha egy kicsit meg kell állni és újra kell kezdeni a gondolkodást. Ahhoz nekünk is nagyon erősnek lennünk és maradnunk, hogy a multiplikátor hatást kifelé is tudjuk sugározni, a saját közösségünk tagjainak. Most látom azt, hogy bizonyos településeken elkezdtek megerősödni közösségek. Nekünk fontos feladatunk, hogy rátekintsünk a körben élő fiatalokra, az ott élő emberekre, ki az, aki ezt a munkát

tovább fogja vinni, ki az, aki ebben partner tud lenni, ki az, akit én meg tudok találni egy bizonyos feladatban, hogy bekapcsolódjon és elkezdjen erősödni. A másik része a dolognak a jó gyakorlatok kérdése. Teljesen egyetérttek a Jánossal abban, hogy jó gyakorlat – most mondok egy települést –, lehet, hogy van Lócon, de ugyanezt a gyakorlatot ugyanabban a kistérségben, Magyarágécon már nem lehet megcsinálni. Mindent a helyi sajátosságokra kell alapozni. Le tudunk írni néhány dolgot arról, hogy mit gondolunk, mit kellene tenni, de a helyi sajátosságokra nagyon megfelelően és azonnal kell reagálni. Sokszor a multiplikátor hatást nagymértékben gátolja a helyi szereplőkben lévő szemléletmód, a meglévő előítéleteknek a sokasága és mindazok a problémák, ahogyan ők a szegénység kezelésének a dolgát látják. Egyébként, ami jól működik, azt mi állandóan kiabáljuk és mindenkinek megmutatjuk, hogy nézd meg, gyere el, tapasztald meg, beszélj a kollégákkal, nézd meg, hogy nálad mit lehetne ebből megcsinálni. A TÁMOP-os kiterjesztések egy része erre épül. Az egy másik kérdés, hogy amikor a TÁMOP-os kiterjesztések elkezdődnek és ott mondjuk egy önkormányzat lesz a program központi megvalósítója, az ő gondolkodásában, az ő szemléletében, a települési képviselők együttműködésében, az egész helyi társadalom környezetében mit gondolnak a szegénység kezeléséről. Szerintem ahány TÁMOP-os program lehet ma az országban, annyiféleképpen próbálja ezt a komplex munkát, a szegénység csökkentését megcélozni. Majd azok a vizsgálatok, amelyek végbemennek, azok fogják megmondani, hogy ezek – bocsánat mindenkitől – eltapsikolt pénzek voltak-e, vagy pedig tényleg azt célozták meg, hogy a gyermekszegénység csökkentéséhez kapcsolódó komplex szolgáltatások rendszere célba tudjon érni. És a helyi szereplők, akiknek ezt át kellene venniük és utána be kellene építeniük a helyi működtetésnek a rendszerébe, be tudják-e majd építeni, tovább tudják-e vinni, vagy úgy járunk, mint sok más, európai uniós programmal, hogy lezárjuk, és úgy hisszük, hogy itt van a vége. És akkor tessék megnézni, hogy mit csináltunk. Volt egy szolgáltatásbővítésünk, amellyel nagyon széles körben el tudjuk érni azokat az embereket, akikkel kapcsolatba kell kerülnünk. Majd utána lehet, hogy egyik percről a másikra falnak ütközünk, és minden visszacsúszik oda, ahol a program megkezdése előtt voltunk. Ezért szerintem örületesen nagy a felelősség abban, hogy amikor a helyi együttműködő partnerek együtt ülnek és együtt gondolkodnak, végig azon kell törni a fejüket, hogy ez a helyi rendszerekbe hogyan lesz áttemelhető, mi az, ami megtartható. És szerintem erre kell a kormánynak, a mindenkorinak mindig a megfelelő pillanatban reagálnia, hogy ne kelljen az embernek azon gyötrődnie, hogy március 15-re ígérték, de még seholy a rendelet a gyerekházak további működtetéséről. Most, ugye, március van, de holnap már nincsen, a TÁMOP-os programok befejeződnek, és nagyon rossz lesz az embereknek azt mondani, hogy ne tessék már haragudni, de ne ide tessék hozni gyereket. „Most mennyi ideig nem lehet ide hozni?” – kérdezik, de mi ezt nem tudjuk megmondani. Ugyanezt mondhatnám a tanodákról, ugyanezt mondhatnám mindenfajta, közoktatást megcélzó pályázati forrásokról, amelyek rendelkezésekre álltak. És hogy ezek hogyan fognak a végén összeérni, én azt szeretném látni. Mi, akik benne vagyunk X éve ebben, most itt ülünk, és húsz év múlva szeretnék végre nyugdíjba menni, és akkorra már tényleg kéne lennie

körülöttünk egy olyan generációnak, amelyik érti, hogy mit kell csinálni. Át lehessen adni a stafétabotot és tudja továbbvinni, mert biztos az is, amit Miklós elmondott, hogy a szegénység csökkentése sajnos mindig feladata lesz a mindenkori társadalomnak, mindig lesznek szegények, de az, hogy milyen mértékű a szegénység, az egyáltalán nem mindegy.

Bódis Kriszta: Kicsit az eredeti kérdéshez visszatérve, és reagálva Judit szavaira: hogy személyek kellene-e ehhez a hatáshoz vagy módszertan, az is egy kérdés. Én azt mondom, hogy szemlélet kell hozzá, és ez egyfajta keretet ad a munkának. Az egyik alappillére, amit mindannyian tudunk valahogy, megtanultunk, hogy mezítláb kell bemenni és ott kell tanulni. Ez a „mezítláb” elhangzott tőled is. Ez a kettő nagyon fontos, hogy nem egy projektet kell bevinnünk, ha úgy tetszik, hanem be kell menni egy közösségbe – és ez sokféle lehet –, de azt ott az ember megtanulja, hogy mi a probléma, hogyan működik az a rendszer, mivel fog belenyúlni és az mit fog beomlasztani. Mert ezek bármennyire nyomorúságos és szerencsétlen rendszerek, mégiscsak rendszerként tudnak működni – akár a túlélés vagy a szegénység rendszereként is, mondhatnánk. Ezért bármilyen hatás, ami itt megjelenik, egy újabb problémát hoz, tulajdonképpen lerántja a leplet az összes problémáról. Aki belép egy ilyen helyre, annak arra kell felkészülnie, hogy egyrészt meg kell értenie, hogyan működik az a rendszer, másrészt mindig reagálnia kell. Tulajdonképpen egy folyamatos kríziskezelésben vagyunk, amikor a helyszínen vagyunk. És ha ez tud működni, akkor a második szemléleti pillér, amit szintén Judit említett, az, hogy elkezdődik egy közösség kialakulása. Közösségen az együttműködés rendszerét is értem, a belépő, a megismerő részéről. Tehát tényleg egy valóságos alázatos együttműködésről van szó, és ehhez a közösségépítéshez, együttműködéshez behozom a bizalom szót is. Ez egy nagyon érdekes egymásrautaltság a helyszínen, és ebből az egymásrautaltságból születnek meg azok az eredmények, amelyek nem kívülről jönnek, hanem belülről érnek meg, és lehetővé teszik, hogy amikor éppen ránk omlik a következő probléma, akkor eggyel tovább tudjunk lépni, bizonyos terhektől megszabaduljunk. Egyszerűen nem lehet mindent megoldani, és el kell fogadni ezt a tempót azzal az alázattal, hogy ők már kitalálták, hogy hogyan lehet túlélni ezt a nyomort. Ehhez alkalmazkodnunk kell és közösen, kölcsönhatásban kitalálni, hogy mi a jó a megoldás. És ezek fognak működni, úgy, mint nálunk a táborban a gyerekek, akik eleve azzal a kérdéssel jönnek ma már oda, hogy „lehetek önkéntes”? Előtte azt mondták az emberek, hogy fizess, és majd akkor dolgozom. Megcsináljuk a tábort, alkalmakat teremtünk a gyerekeknek és a családoknak, hogy bekapcsolódjanak. És akkor mondták az emberek, hogy megcsináljuk neked a tábort, ha megfizetsz. Mondtam nekik, hogy de hát együtt csináljuk. Most meg a gyerekek jelentkeznek, hogy „Kriszta néni, lehetek önkéntes”? Az önkéntes munkának kultúrája lett, szóval ez egy nagyon erős hatás. De nyilván tovább kell menni ezzel. Most például mi a helybéli alkotásokat megismertettük Ózdon. A szegregátumok között nincs átjárás, tehát ugyanaz a lenézéskirekesztő mechanizmus megy a két telep között, bár nyilván, aki feljebb van, annak lefele kell rúgni. És a hétesi gyerekek alkotásait levetítettük az Alkotóházunkban, ami egy találkozópontra, amit konkrétan úgy szerve-

zünk, hogy több helyről integráltan legyenek gyerekek, és ezek a fiatalok – a velencesi fiatalok –, azt mondták, hogy menjünk ki a Hétesbe. „Megölnek, ha kimegyünk!”, „Engem nem érdekel, én kimegyek!” – az volt az apropó, hogy a film helyszínével meg akarnak ismerkedni, és akkor lett egy ilyen nagy, hétesi-velencesi találkozó a telepen, tehát van kimenet is. És a mi gyerekeink már kortárs segítő csoportot csinálnak, mármint a velencesiek.

Vecsei Miklós: Nincs módszertan. A módszertan az, hogy ott kell lenni. Kísérni kell a közösséget, és bár én nem tudom, hogy egyáltalán ki mit ért paternalizmuson, de tény, hogy igen, mi néha megmondjuk, hogy merre kell menni. Sőt, inkább azt mondjuk meg, hogy merre nem szabad menni. Például ne engedd meg, hogy behozza a gázt a gázművek, ne engedd, hogy az összes pénzed arra menjen el, hogy másfél milliárdért csatornázzák a háromszáz fős települést. Most nyomós kék kútról hozzák a vizet, és ha majd alapítványi pénzből be is vezetik a házakba a vizet, és az életben nem tudsz többé semmit kifizetni. Azt gondolom, hogy hihetetlenül összetett ez a dolog, és egy picit beszéljünk arról – mert nem lehet egyébként őszintén beszélgetni arról, hogy milyen félelmeket élünk meg –, hogy időnként megverik a kollegákat, hogy időnként végig kell néznünk, hogy gyereket eladnak prostituálnak, és hogy időnként azon dilemmázunk, hogy leleplezzük-e vagy sem, mert hogy adott esetben összeérnek a szálak, és lehet, hogy a helyi politikáig is elérnek. Tehát a módszertanról szólva az nagyon-nagyon fontos, hogy csak az tud valamilyen eredményt elérni, aki folyamatosan jelen van, és kíséri az eseményeket. És időnként visszafelé is kíséri, mert láttunk olyan helyzeteket, hogy fél évig visszafelé kellett menni. Persze rettenetes megmondani, hogy ami volt, az nem lesz, hogy ami itt volt, most bezárjuk, hogy ideiglenesen szüneteltetjük – de akkor is ott kell lenni. Ha akkor kimész, akkor omlott minden. Iszonyatosan nehéz helyzeteket kellene elmesélni, ha módszertanról ülnénk le beszélgetni. Az viszont a lehető legrosszabb, amit az előbb mondtam, hogy pályázati alapon előre meg kell mondani ebben a káoszban, hogy mi történik majd három év múlva. Mert fogalmunk nincs.

Berki Judit: Egyetértek az előttem szólókkal, de egy kicsit szeretném a másik oldalát is megvilágítani. Azt az oldalát, hogy számomra elképzelhetetlen, hogy 2012-ben ez még mindig probléma. És hogy még mindig erről beszélünk. Az Ózdon folyó jelenlegi munkáról pedig a városnak a problémát már réges-rég meg kellett volna oldania. És ez a fajta kettőség, hogy egy ilyen helyzetben az ember még mit tud csinálni, amikor a helyi akarat nincs meg, az emberek ott vannak és ebben a mindennapi létben kell segíteni, hogy a mindennapi létben túl tudjanak élni dolgokat és a saját erőforrásaikra próbáljanak építeni. További segítségnyújtást, együttműködést és egy nagyon komoly szakmai jelenlétet is. Tehát én egy picit arrafelé szeretném elvinni a gondolkodást, hogy implicite egy szelete vagyunk a probléma megoldásának. Miklós az elején említette, hogy nem szabadna arról beszélni, milyen felelősségi körei vannak a politikának. Én is ezt mondom, hogy ott, ahol egy országban a 21. században ezer felett van a telepek száma, számomra elképzelhetetlen, hogy telepce-

sítási programban gondolkodunk. Tehát egyrészt én nagyon fontosnak érzem ezt a munkát, amit mi csinálunk, borzasztóan elkötelezett vagyok, hogy helyben a szociális munka segítségével és a meglévő kollegáinkkal tudjunk támogatást nyújtani. De azt is látom, hogy mindig meg kell szólalni akkor, amikor nem a szegénység végleges felszámolása felé vezet az út, hanem épp annak a megerősítését célzó intézkedések születnek. Biztosan lesz közöttünk véleménykülönbség, de ez egyáltalán nem baj. Én nagyon szeretném, ha az lenne a következő lépés, hogy ahol lehet, ott igenis ne éljenek ellehetetlenítő körülmények között nagyon alacsony státusban lévő családok, mert így soha nem lehet az ő szegénységüket megszüntetni, és nem lesz arra reális esély, hogy valamikor is integráns, és ne kilökődött részei legyenek a helyi társadalmi közösségnek. És én ebben is látom a Szécsényi Gyerekesély Programnak a nagyon fontos feladatát, hogy állandóan ezt figyelni, és állandóan egy kicsit a helyi társadalom élő lelkiismeretévé is kell válni, amikor egy ilyen problémakörrel közösen gondolkodunk.

Bódis Kriszta: Nagyon fontos, amit mondasz. Ez egyfajta civil hiba, civil hibalehetőség. Nagyon nehéz az idegesítő önkormányzatokkal... Én úgy kezdtem ott a munkát, hogy dokumentumfilmes és emberjogi aktivistaként, kamerával, és Budapesttel a hátam mögött és hatalmas víziókkal. Hát úgy megutáltak, ahogy csak lehetett. Én konkrétan egy hétesi lakos lettem, akinek még ráadásul van joga a nézésre meg a beszédre. Tehát láthatóvá tettem azt, amit ott el lehetett addig falazni. És, őszintén szólva, stratégiát kellett váltanom. Tehát meg kellett látnom, hogy a másik oldalon is vannak érvek, tapasztalatok, ott is emberek ülnek, mindannyian esendők vagyunk. Az én esendőségem a lágylelkűség volt, az övéké a korlátoltság, hogy csak hídépítésben lehet gondolkodni. És bizonyára nagyon nehéz visszafordítani ezt a dolgot, és szerintem sokan elkövetik, elkövetjük ezt a hibát, hogy elvétjük, mikor kell kimondani dolgokat, mikor kritizálnunk és civil kontrollként ott lennünk, és mikor van az, hogy na akkor itt van egy együttműködési lehetőség. Az az örömhírem van egyébként, hogy az önkormányzat elkezdett – bizonyára ez is viszonylag személyfüggő meg időfüggő – de elkezdett együttműködni. Felismertük, hogy milyen érdekek mozgathatják őket, és szerencsére nem túl alantasak. Kiderült, hogy pusztán azzal a hatalmas szociális bérlakáshálózattal nem tudnak mit kezdeni, ahol konkrétan a szegények vannak. És ott tartottunk, hogy nagyon örültek, hogy odavonzottuk a telepprogramot. Hétes vitte oda, egyszerűen van mit köszönni, és egyszer csak odafigyeltek, hogy mit is mond ez, mit mond ez a nő. Belátták, hogy nincsenek ott szakmailag, és mivel én az ő érdekeiket is látom, így elképzelhető, hogy mégis lehet valami közös eredményt elérni, ami mindenkinek jó.

Berki Judit: Ne haragudj Kriszta, ha Hétest Magyarécnek hívják, ha Hétest Bátonyterenyének hívják, vagy bárminek, akkor is azt gondolom, hogy – nem akartam Hétesre kihegyezni semmit, tulajdonképpen – mindenféleképpen meg kell néznünk, hogy ott helyben mi segít legjobban az embereken, mi az, ami a legjobban támogatja őket. Vajon szabad-e napokon át tartó képviselőtestületi ülésbe bekapcsolódni, hogy hat házból beköltözhetnek-e másik hatszáz közé emberek, nekem ilyen-

fajta kis nyuszik is itt vannak a gyomromban. Mindemellett értem, amit mondasz, sajnos én is nagyon sokszor meghozom ezeket a kompromisszumokat, mert nincs más lehetőségem. Állandóan kontrollálom saját magamat a munkában, nehogy véletlenül rosszabbat tegyek, és nehogy véletlenül kritikusabb helyzetet idézzek elő, mint amilyen jelenleg is van. Ez nagy felelősség.

Kende Ágnes: Csaba, hogy jöhetne létre a Szécsényi Gyerekesély Program multiplikálódása? Ilyen intézményes, TÁMOP-os, rémséges körülmények között szerinted van-e esély arra, hogy valóban azt a szellemiséget, az eredeti szellemiséget megőrizhesse ez a dolog, vagy ez éppen a dolog intézményesült természeténél fogva lehetetlen? Esetleg még jobban el fog silányulni? Mi kellene ahhoz, hogy ez ne történjen meg?

Mandák Csaba: Olyan attitűdű emberek kellene, akik ezt jól csinálják a központi programban, és olyan helyi közösségek, akik befogadják ezt. Ha ez a két dolog van, akkor működik, akkor teljesen mindegy, hogy egy kormányhivatal viszi a programot, vagy nem az viszi. Szerintem a központi programnak dolga, hogy bemutassa a jó gyakorlatokat, nemcsak a szécsényit, hanem az összeset. Nincs jó módszertan, hogy „hú de jól csinálják, ezt nekem is meg kell csinálni”. Az aprókkal, picikkel kéne kezdenünk. Vannak borzasztó egyszerű megoldások, amelyeket az országban törvényileg kötelezővé kéne tenni – például egy faluban láttam, hogy a polgármester, az óvodavezető meg az iskolaigazgató minden hétfő reggel azzal kezd, hogy negyedórára összeülnek a polgármesteri irodában, és megkérdezik, hogy „van valakivel baj?”, „azoknál nincs”, „ezeknél elfogyott a fa, intézzük el”. Ezt nem nehéz befogadni, ilyen picikkel kéne kezdeni. Más dolog, hogy a helyi közösségek fejlesztése nélkül nincs esélyünk arra, hogy bármi fennmaradjon. Az a kulcs, hogy hogyan sikerül a helyi közösségeket segítenünk abban, hogy helyi közösségek legyenek. És közösségeket fejlesztünk egy olyan társadalomban, ahol a többségi társadalomnak sincsenek működő közösségei. Tehát egy nagyon-nagyon nehéz szituációban kezdünk bele közösségfejlesztésbe, és ha ez sikerrel jár, lehet, hogy azért fognak ránk haragudni, mert nekik nincs ilyen. Megint csak az iskola területéről hozom a példát. Valahogy sikerült egy jó szülői közösséget iskola köré összekovácsolni, ahol több iskola is van a településen, és a többi szülő máris rákezdett, hogy ezek szektások, ezek minden héten összegyűlnek. Nincsenek ilyen közösségek, nehéz egy ilyen közegben, márpedig nekem meggyőződésem, hogy működő kisközösségek nélkül semmi nem tud fennmaradni azokból a jó dolgokból, amiket csinálunk, csináltok.

Kende Ágnes: Az eredeti célok szerint, amikor elindultatok, vagy akár menet közben módosult-e, hogy mennyire gondoljátok, gondoltátok azt, hogy a mainstream humánszolgáltató intézmények fejlesztésébe ott nektek civileknek be kell szállnotok? Vagy gyakorlatilag mára kiépítettek egy párhuzamos intézményrendszert?

Orsós János: Hát bonyolult, mert ezek összefüggnek. Tényleg arról beszélünk, amiről Kriszta és Judit beszéltek, és most világosodik meg

tulajdonképpen előttem, hogy mivel ezek a szervezetek, amelyek megpróbálnak helyben a jelenlétükkel hatni, ugyanolyan bűnbakokká tudnak válni, mint azok, akik ott dolgoznak, ezt ne felejtjük el. Hiszen a konkrét pénz, paripa, fegyver nem nálunk van, hanem azoknál a településvezetőknél, akikkel lehet egyezkedni vagy éppen nem egyezkedni, vagy éppen összeverhetjük egymást, attól még a probléma probléma marad. Ugye semmi mást nem tudunk csinálni, mint egy-egy programelemeket a lehető legszebben kiszínezve előadjuk, prezentáljuk, és akkor mi milyen jó fejek vagyunk. Fent, hát nem, erről szó nincs. Sikerről ... Hétesen és Sajókazán is sikerül, na de hogyan tovább? Mindaddig, amíg az egyik ujjamat eltöröm, hogy a többi megmaradjon, az az egy ujj hiányozni fog, nagyon is. És enélkül nem lehet. És ha nincsenek ténylegesen eszközök, addig semmi mást nem tudunk csinálni, mint bűnbakká válni, és ha tulajdonképpen megjelenik valamilyen programban, az Európai Unió részéről 20–30–100 millió forint a településen, akkor ha azt várják el tőlünk – és teljes hittel, mert ez már nem a helyi közösség, hanem már a politika, a kormányzat is elvárja –, hogy igen, négy éve működtek, lássuk az eredményeket. Nem arról az időszakról, amit ők elrontottak és azért kerültek az emberek ilyen helyzetbe, hanem arról a négy évről, amit mi most rakjunk gyorsan helyre. Nagyon sokszor megkaptuk, hogy itt vagytok öt éve Sajókazán, és még mindig ugyanúgy tetvesek a cigányok. „Mondja el nekem, Orsós úr, hogy hány házat meszeltek ki a Solyom telepen?” Ezek nehéz sztorik és lehetne sztorizni éjjel-nappal, de azt mondom, hogy mindaddig, amíg nincs erre egy komplex program, amit ténylegesen számon lehet kérni és be lehet tartatni, addig semmi másról ne beszéljünk, mint arról, hogy egy-egy sikeres pályázatnak egy-egy programelemét baromi jól meg tudtuk csinálni, mert éppen az passzolt a terveinkhez. Csak éppen az a fűtési számla, az nem fog megoldódni, se Ózdon, se Szécsényben, se Sajókazán. Mindenhol lopni kell a fát, és egy bicikli fa ellopása az akár két-három hónap börtönbüntetéssel is járhat. Ugye Csermelyben volt tegnapelőtt egy ilyen, hogy egy fiatalember, tizenkilenc éves, betört a boltba vagy mit csinált. Három kiló kenyeret vitt el, és 15 ezer forintjába került az a három kiló kenyér. Jött szembe a boltos, eldobta azt a három kiló kenyeret, és ha nem fizeti ki a 15 ezer forintot, akkor le kell ezer forintjával ülni a börtönben. Akkor, amikor ezek a helyi hatalmasságok azt jónak látják – tegyük fel, hogy most Sajókazáról beszélünk –, hogy van két szociális munkása a falunak és huszonnégy rendőre, akkor ez mindent elmond. Nyilván aki ott jár-örözik az csak tizennyolc, mert több települést látnak el. Huszonnégyen vannak ott, és megvárják, amíg az egyik ember átmegy a szomszédjába – a cigányságnál nincsenek nagy távolságok a szomszédságok között –, és ha nincsen nála személyi, akkor ötvenezer forint. Miközben huszonkétezer forintból él. És akkor ezer forintjával leülheti, mert nincsen nála személyi igazolvány.

Vecsei Miklós: Tényleg az van, hogy az emberben így jönnek elő a történetek. Szerintem tudjuk, hogyan kell elkezdni. Én a politikusoknak is azt állítom, hogy azzal a csapattal, amelyik most itt ül, én el merném kezdeni. Azt tudom, hogy hogyan kell, azt meg még inkább, hogy hogyan nem. Tehát amikor az ŐSI-val volt egy aránylag nagy vitánk,

hogyan az önkormányzatokat az elején kell-e bevonni, azért könyörögtünk, hadd vonjuk be menet közben. Kriszta esete mutatta meg, nagyon jól, hogy milyen jó, hogy egyedül indulhattunk, és azt tűztük ki célul, hogy a végére az önkormányzatok vonódjanak be. Mondjuk Kazán nem sikerült, de a többi helyen azért tudtunk közelíteni az önkormányzatokhoz. Azt gondolom, a legnehezebb feladatunk, hogy miképp tudunk középen maradni. Amit mi itt komplexitásnak hívunk, arról igazából nem tudjuk megmondani, hogy mitől komplex. Van olyan település, ahol nincs iskola, nincs óvoda, és a polgármester szökésben van. Ez nem ritka, és ha nem a hatóságoktól szökik, akkor a lakóktól. Ki van kapcsolva az önkormányzatban az összes szolgáltatás. Nem a lakásokban, az önkormányzatban, a gondoskodó önkormányzatban! A diagnózisnak melyik legyen az első része, amelyikhez hozzányúl? Az önkormányzatot állítsd helyre, etesd meg a gyerekeket? Ilyenek jönnek egymás után. Na most ehhez kell a közösség. És ki vigye el a balhét? Ki menjen el a polgármesterhez, hogy mondja meg a jó vagy a rossz hírt? Ki az a közösségben, aki kívülálló tag, aki értékel vagy pályázatot elbírál, és a végén azt mondja, hogy te kapsz vagy nem kapsz? Hát aki ott van, az nem mondhatja, hogy nem kapsz, mert életveszélybe kerül. Amikor az elektronikai hulladékbontót csináltuk Tarnabodon, és harminc főt tudtunk elhelyezni oda, akkor ez a sok nem dolgozó típusú ember érdekes módon dolgozni akart, százötvenes létszámban. És azt gondoltuk, ha most harminc embernek adunk munkát, százhusznak meg nem, akkor nekünk onnan majd menekülnünk kell, úgyhogy hoztunk egy öltönyös-nyakkendőes úriembert, aki döntött, aki egy grammal nem tudott többet, mint mi, de ennek ellenére el kellett játszanunk, hogy felvételi van. Ezen múlt. Úgy gondolom, hogy ezt lehet összegezni. Van egy közösség, egy szakmai közösség. Mindenféle vitáink vannak, nagyon súlyos vitáink is, de mi azt borzasztóan élvezzük, hogy milyen ott lent lenni, mert hatalmas élmény, hogy együtt vagyunk.

Bódis Kriszta: Még csak annyit a középen maradásról, hogy mennyire szabad bevonódni. Mikor én bevonódásról beszélek, akkor, mint János, azt szenvedélyesen teszem. Ezeket nem lehet nem átélni, mikor pl. gyertyázunk éjszaka, én a mai napig nem tudok ezeken úgy átlépni. Ezek itt vannak, hátra tudom tenni az agyamba, amikor nap mint nap dönteni kell. Meg az, hogy mennyire vagyok bűnbak vagy nem. Mennyire működünk együtt az önkormányzattal, ugye ez Judit félelme volt, ha nagyon oda megyünk, és nagyon azt csináljuk meg, akkor – én használtam ezt a kifejezést –, akkor bedarálnak. Valóban középen kell lenni, de nemcsak úgy, hogy középen álldigálunk, és sem ide, sem oda nem lépünk – te sem ezt mondtad. Csak azt akartam mondani, hogy erősnek kell lenni, ezt akartam mondani. Tehát valami olyan civil erő kell, olyan anyagi, szervezeti és civil autonómiát kell kialakítani, ami képes együttműködni, képes bevonódni, képes harcolni, ha kell, és komoly civil erőként is fel tud lépni. Ezt kellene elismernie a mindenkori kormányzatoknak, hogy egy ilyen típusú civil erőre szükség van.

Kende Ágnes: Kicsit visszakanyarodva az előző kérdéshez, Szécsénynek végig nagy dilemmája volt, hogy a helyi humán szolgáltatások fej-

lesztésén legyen a hangsúly, vagy építsünk alternatív, párhuzamos szolgáltatásokat.

Berki Judit: Ez szerintem mind a mai napig dilemma. Úgy indultunk neki, hogy párhuzamos szolgáltatásokat nem szabad kiépíteni. Hiszen azért van egy működő ellátórendszer, hogy annak a szolgáltatásbővítését vagy a hiányzó szolgáltatásokat megpróbálja az ember civilként vagy akár egy kormányzati program részeseként valamilyen módon lendületbe hozni és elindítani, de végig azzal az törekvéssel, hogy be tudjon épülni a meglévő szolgáltatások rendszerébe. És egyszer csak azt látjuk, hogy vannak olyan szolgáltatások, amelyek tulajdonképpen nagyon hiányoznak egy intézmény életéből. Ehhez nincs normatíva, nem tudják kigazdálkodni, mert nincs az önkormányzatnak hozzá forrása. És azt mondjuk, hogy nyújtsd egy darabig abban a reményben, hogy mondjuk ezt nyújtottad három évig, akkor látják ennek az eredményeit, a hatásait, például azt, hogy a gyerekeket és az ő saját, pedagógiai módszertani munkájukat hogyan segítette egy iskolai koordinátor alkalmazása, és utána az önkormányzatok beépítik ezt a saját költségvetési rendszerükbe. Egyszer csak fel kell ébredni, és azt kell mondani, hogy ez nem fog megtörténni. Borzasztóan várják, hogy ez legyen, tudják, hogy ez hiány, és azt érzékeljük, hogy mind a mai napig az szeretnék, hogy ezt egy nyolcórás munkaidőbe bele lehessen tölteni, de egyébként az önkormányzat képtelen ezt megfinanszírozni, mert élére állított költségvetéssel dolgozik. Mit tudsz ilyenkor tenni? De egy kicsit a saját szakmámhoz érek, a szociális szakmához. Egy ilyen kicsike térségben, mint Szécsény is, amikor oda kerültünk, azt kell mondanom, hogy minimális volt a szociális szolgáltatói rendszer. Alig voltak szociális munkások, képzett szociális munkások, pár órát töltöttek egy-egy településen, úgy, hogy egyébként tudjuk, hogy a probléma súlya azt kívánta volna, hogy napi rendszerességgel legyen szociális ellátás, hogy a családsegítő szolgálatnak legyen ott szakembere. És akkor elkezdtük, hogy – mondjuk egy olyan közösségben, ahol nagyon intenzív volt az ottlétünk – minden héten egyszer legyen szakmaközi megbeszélés. Mert szükség van arra, hogy megtudjuk, hol van probléma, hol kell azonnal beavatkozni. Akkor az ellátórendszer azt mondta, hogy „nem, nem, ez a mi dolgunk”. Ez lenne a jelzőrendszeres megbeszélés. Csakhogy azokban a keretekben nem tudtunk volna reagálni, ilyen helyzetben erre minden héten szükség lett volna. Ebben a pillanatban mi történt? Mind a ketten szociális szakemberként vagyunk benne a dologban, de kialakult egy érdekellentét. Vajon magáévá tudja-e tenni azt a szemléletet, hogy egy olyan helyzetű közösségben, ahol indokolt, nem negyedévenként kell szakmaközi megbeszélést tartani, hanem, ha kell, akkor hetente, kéthetente vagy havonta? El tudja-e ezt fogadni és be tudja-e építeni a saját módszertani kultúrájába? Vagy tényleg csak erőforrás kérdése? Vagy az elköteleződés kérdése? Hogy valójában akarunk valamit tenni. Azt kell mondanom, hogy ez ügyben nagyon érdekes dolog történt. Van olyan település, ahol a programnak egy nagyon picit hátrább kellett vonulnia, mert nem tudta minden szolgáltatását ugyanolyan színvonalon biztosítani, mint előzőleg, hiszen kisebbek lettek a források. Voltak olyan települések, amelyekben eközben megmaradt ez a fajta, szakmaközi rendszer. Persze úgy, hogy még mindig a mi kollegánk

koordinálja, de valahogy a szervezeti kultúra részévé vált, és ehhez négy évnek kellett eltelnie. Tehát abban nem lehet gondolkodni, hogy egyből kikerülhetnek azok a rendszerek, amelyekben bizonyos, rövid ideig nincs szükség párhuzamos szolgáltatásokra, de ezeknek a fenntartása nem lehet hosszú távú cél. Én abban hiszek – és ez az én személyes véleményem –, hogy amit lehet, azt építsük be a helyi ellátórendszerekbe, és ez nagyon fontos. Legyen az ott a szakmai kultúra része, és azon felül, amit civilként hozzá lehet ehhez tenni, azt minden alkalommal tegyük hozzá. Kiegészítve, bővítve mindazokat a szolgáltatásokat, amelyek jelen vannak. Úgy kell ott élni egy szegregált közösségben, hogy a szükséges dolgokat másképp nem lehet kiépíteni, mint azzal a közösségi szociális munkával, amellyel az ember minden nap jelen van, és akkor minden nap látják, minden nap tudják, hová kell fordulni. Mindenkit név szerint ismerünk, tudjuk, hogy miért nem volt Józsika óvodában. Ezt a bizalmat nem lehet heti egyszeri szociális jelenléttel fenntartani. Tehát ott létkérdés a párhuzamos szolgáltatás, hogy megerősítse a szociális rendszert, hogy képessé váljanak erre a feladatra.

Mandák Csaba: Szerintem ez, amit Judit elmondott, ez a dolgunk. Fejleszteni, mellé tenni mindazt, ami nincs jelenleg, de úgy, hogy háromnégy év alatt annyira tudjanak szervesülni, hogy megmaradjanak. Van erre jól működő példa, hogy egyszer csak ráébrednek az emberek: milyen jó lenne, ha ez megmaradna, és akkor mellé állnak.

Kende Ágnes: Most van még egy negyed óránk, és arra szeretném kérni az itt ülőket, hogy akkor nyugodtan és bátran kérdezzenek, ti meg bátran válaszoljatok.

Koska Éva vagyok, szociológus és a Biztos Kezdet Program mentoraként dolgozom. És azért szeretnék itt Judithhoz kapcsolódni, és egyúttal Csabához is, mert azt gondolom, hogy itt egy nagyon-nagyon fontos varázsszó kimaradt. Nevezetesen az, hogy a „szolgáltatások biztosítása”. Tehát arról is szól az egész, hogy hogyan lehet a szegénységet, a mélyszegénységet mérsékelni, az életkörülményeket valamennyire javítani, de hogy mindeközben a szolgáltatásokat kell biztosítani, a hiányzó szolgáltatások megteremtését, felismerni, hogy mi az, ami nincsen, így bontakozhat ki az egész. Közben persze mindenfélét kell intézni, a kártyásórákat is meg a beomló házfalakat is, meg a vízelvezetést, meg mindent, de közben a gyerekeknek a szolgáltatásokat, a kisgyerekes anyáknak a szolgáltatásokat biztosítani kell. Már csak azért is, mert akkor délelőtt meleg helyen vannak, és akkor nem biztos, hogy délelőtt is be kell fűteni.

Bódis Kriszta: Az a helyzet, hogy látjuk, hogy ezeket együtt kellene, és az is a kínlás, hogy ki mivel tud előre jutni. A lehetőségek mentén kell haladnunk, nem a szükségletek mentén. Hiába látjuk a szükségleteket. És ezt a kettőt kell valahogy okosan összeegyeztetni, de hát ez egy állandó bozótharc. És kitalálni, ha nem is a szolgáltatások szintjén, de tényleg, akár meztlábasan nem rögtön mondjuk Biztos Kezdet gyerekházat csinálni, hanem mondjuk az egyik lakásban berendezni egy anya-

központot, ami egy önsegítő csoport, és ez tulajdonképpen egy szolgáltatás előszobája, de persze, ezeket nem lehet különválasztani.

Vecsei Miklós: Annyit hadd tegyek hozzá, hogy amikor azt mondjuk: „lehetőség” meg „szükséglet”, az olyan, mint a „lehetőség, kicsiben”. Néha a lehetőség túl nagy kategória. De hogy ne a Biztos Kezdet Házakról beszéljek, hanem az óvodákról. Ott van a régi óvoda, hiányzik húsz férőhely. Bővíteni nem lehet, mert kicsi a telek. Mi történik? Nem a szomszéd házat vesszük meg és meszeljük ki a két nagyszobát, pedig azt másnapról két dadával lehetne működtetni. Nem, ehelyett 300 millióból építünk egy újat, duplikáljuk a HCCP-s konyhát. Tehát itt semmiféle ésszerűség nincsen. Igazából a lehetőségek időnként tízszeresen felülírják a szükségletet, és ez a nagy baj. Erre semmiféle válasz nem született az elmúlt húsz évben, hogy hogyan lehetne logikusan, egyszerűen megoldani a problémát. Időnként azt lehet látni, hogy szükségtelenül folynak el a pénzek, és akkor nem beszéltünk még a sajókazai szökőkútról, ami 70 millióból épült – 70 milliós, márvány szökőkút belfaluval vagy mivel ...

Berki Judit: Én azon csodálkozom, hogyan kapnak önkormányzati térségek örületes fejlesztési forrásokat, miközben nincs semmilyen feltételhez szabva, hogy mit kell megtenniük, mondjuk akár gyerekszegénység csökkentése ügyében. Sem hosszú távon, sem másképp, pedig fontos lenne kötelezni például az adósságkezelési szolgáltatást. Az képtelenség, hogy egyébként van TÁMOP-os kiterjesztés, de egyébként megszüntettem az adósságkezelési szolgáltatást és műfüves pályát fogok építeni a futballpályán. Hát ez egy agyrém, és amikor az ember ezt meghallja, akkor el kell gondolkodnia, hogy szabad-e oda ilyen jellegű forrást vinni, és hogy kinek adom oda ezt a forrást, aki ezt felhasználja. Tehát nem feltétlenül az a legjobb, akit megcélzunk egy ilyen pályázati forrással.

Bihariné Asbóth Emőke: Engem egyfolytában az háborít fel, hogy azonos településen azonos térségben azonos projektek futnak óriási nagy pénzekből, és egymás ellenére. Tehát nem összefogva. Nyilván van rá példa, de hogy nem lehet ezt kiküszöbölni? Nem látják a pályázatelbírálók, hogy ott van egy ugyanolyan. Ha viszont van, akkor együttesen kellene csinálni. Ez bizony emberi tényező, hogy elzárkóznak, nem engedik, kisajátítják.

Bódis Kriszta: Hát itt a mi életben maradásunk a kérdés, mert vége lett az OSI-s támogatásnak, és ennek a modellnek, és hát egyszerűen mi kicsik voltunk ott, szervezetileg. Tizenöt év ide vagy oda, egy egyéves alapítvánnyal. Eljátszani, hogy mi mennyire erősek vagyunk és hogy muszáj velünk együttműködni, mert hogy mi tudjuk, hogy mi van ott Hétesen, mert mi csináljuk – azért ezt elismerte az önkormányzat is. És ez nagyon érdekes, hogy ott lehetett érezni, hogy lehet együttműködni, mert mindenki éhes a szakmai sikerekre – ha értitek, miről beszélek. Az a nagy dolog, hogy meg tudod tartani az erődöt civilként és együttműködő partnerként elismertetni magadat. A következő lépés az az, hogy mi adjuk a lóvét, megcsináljuk, amit mondasz, egy szavad nem lehet. És aztán egy kicsit úgy elrontogatjuk, hogy te már nem tudsz közbeszólni. Csak akkor

tudsz közbeszólni, ha elég erős vagy civilként, és azt mondod, hogy akár úgy szólj közbe, hogy oké, kapirgáljatok itt, de látom, hogy ide kell most valamit kiegészíteni, mert nem elég, hogy kifestjük a házakat, de sajnos itt szociális munka is kell, mi meg akkor civilként oda rakunk be valamit. Ráadásul elismertetni azt, hogy mi nagyon örülünk az együttműködésnek, és addig nem beszélünk arról, amíg a cél közös, hogy kié a micsoda, de azért szétszálazzuk. Tudjuk, hogy ti nem tudtátok volna megcsinálni, ha a mi alapítványunk nincs itt, meg a szakma. De én sem tudtam volna.

Vecsei Miklós: Mi az elmúlt évben annyit gyötrődtünk együtt, amennyit csak emberek gyötrődhetnek, függetlenül attól, hogy az együttlétet a mindennapokban telefonkapcsolat vagy e-mail jelentette-e. Nem tudtuk kikerülni egymást, mert nem lehetett. Pedig ez nagyon komoly, kemény, nem is mindig csak szakmai viták sora. Ennek ellenére tudjuk, hogy ki volt megszólítható, mit tud, milyen erői vannak stb. Azért az gondolom, hogy ezek a párhuzamosságok nagyon gyakran elméleti párhuzamosságok. Lehet, hogy ebben nagyon sok önzés van, de ott, ahol normális emberek dolgoznak, én azt állítom, hogy tízből kilenc emberrel összehaláloztam.

Orsós János: Erre az együttműködésre egy nagyon egyszerű dolgot szeretnék mondani. Nagyon sokszor megkapjuk mi, cigányok, hogy ha a cigányságon belül sincs egység, akkor mit akarunk. Miért nem szavaz mindenki az LMP-re, hát magyarok vagyunk, vagy nem? Ez ilyen egyszerű. Miklósnak teljesen igaza van, hogy hiába működnek egymás mellett programok, azok az emberek, akik napi szinten szembe néznek az éhes szemekkel, egymást felkeresik és köszönnek egymásnak. Ez tényleg így van. Ettől még lehet, hogy nem fogok a Miklóssal mindennap beszélgetni, de a helyeiken működő embereknek, azoknak muszáj. Tényleg.

Berki Judit: Amikor elindul egy pályázat, mindig megnézem az NFÜ honlapon, hogy a kistérségből milyen pályázatokat fogadtak be, én innen szoktam elindulni. De hogy jó példát is tudjak mondani: az nagyon fontos, hogy volt nekünk egy Norvég Alapos támogatási projektünk, és e mellett voltak közoktatás fejlesztési források, amelyeket a helyi kistérségben igénybe vettek az intézmények. És ezeket a forrásokat nagyon keményen megpróbáltuk úgy összehangolni, hogy pluszban tudjunk belevinni egy olyanfajta megsegítést, ami ebbe a pályázatba nem fért bele, és ami tulajdonképpen egy közoktatás fejlesztési rendszerré tudta magát kinőni a Szécsényi kistérségben. És én ezeket tartom fontos dolgoknak, amikor az ember ezekben a kicsi dolgokban tud elérni valamit. De mondhatok mást is: van például egy működő gyerekház és mellette van egy óvoda, vannak források. S a kérdés, hogy miképp lehet még hatékonyabbá tenni egymás munkáját, a kölcsönös segítséggel. De abban igazad van, hogy soha senki nem tudja, vagy én magam sem tudom, hogy ki koordináljon egy ilyen, összehívott megbeszélést. Nekem a múltkor felvetették, hogy kinek lenne ez a dolga. A kistérségnek? Vagy nekünk, civileknek?

Kende Ágnes: Köszönöm szépen a résztvevőknek a beszélgetést.

2. KERESZTAL

Koragyerekkori szolgáltatások – szükségességük, eredményességük, elfogadottságuk²

Darvas Ágnes: Hosszú távú és nem rövid projektekben, hanem valami tényleges gyermekszegénység elleni programban, a gyerekesélyek megteremtésében és ezen belül az ördögi kör, a generációk közötti átörökítés megtörésében gondolkodunk. Már szinte közhely, hogy ez koragyerekkori programok nélkül nem elképzelhető. Most itt, ennél a keresztnél tulajdonképpen három, koragyerekkori program ül, és két oktató-kutató. A *Lépésről Lépésre* az első, mert az most már lassan tizenhárom éves, és az *Ec-pec Alapítványtól* László Zsuzsa képviseli ezt a programot. A következő a lassan tíz éves *Biztos Kezdet Program*, amelynél 2003-ban kezdődtek a modell-kísérletek. Ezt Szomor Éva képviseli. A harmadik a két éve működő „Egy Jó Kezdet” Program, amely a *Roma Education Fund*-hoz kapcsolódik, és amelyet Oláh Nikolett, a projekt magyarországi projekt-kordinátora képvisel.

A keresztnél további, két résztvevője Lannert Judit, a Tárki-TUDOK vezetője és Bányai Emőke, az ELTE-TÁTK oktatója. A Tárki-TUDOK több olyan kutatást is végzett az elmúlt években, amely a kérdéssel foglalkozik, a legutolsó az éppen az UNICEF a Roma Inclusion programjához készített háttér tanulmány. Bányai Emőke az ELTE-TÁTK TÁMOP programjában megvalósított, koragyerekkorra irányuló tananyagfejlesztést képviseli. Ezen kívül Emő volt az első, aki monitorozta a Biztos Kezdet Programokat, még annak kezdetekor.

Miközben tényleg közhelyszerű, hogy koragyerekkori programok nélkül nem képzelhető el a szegénység újratermelődésének ördögi köréből történő hatékony kilépés, mégis azt lehet látni – nemcsak nálunk, hanem máshol is –, hogy nagyon sérülékenyek ezek a programok, nagyon kicsi mögöttük nem a szakmai, hanem a döntéshozói elköteleződés. Konkrétan az angoloknál tavaly év végén arról születtek újságcikkek, hogy 3500 Sure Start ház vagy gyerekház, gyerekközpont van abban a veszélyben, hogy nem tudja tovább folytatni a működését. Pedig ők már túl vannak az első tíz éven és lehet látni azokat az eredményeket, amelyek csak hosszabb távon jelentkeznek. A gazdasági válság következtében most ott is veszélybe került ez az egész program. A másik, ami már sokkal inkább szakmai kérdés, az az, hogy úgy lehet érezni: a magyar programokból és a közmegnyilvánulásokból egyaránt hiányzik az egységes álláspont, arra vonatkozóan, hogy mi is ez az egész, mi folyik itt, oktatás, nevelés, szocializáció-e, vagy valami más. És hogy igazából miről ismerhetők meg ezek a koragyerekkori programok, valamint hogy mennyire csupán a körül forog ez a rendszer, hogy a gyerekeket a fejlődésben kell segíteni, illetve hogy mennyiben tényező ennek a környezete.

²A résztvevők által képviselt programok és szervezetek honlapjai: Egy Jó Kezdet program: <http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html> <http://www.romaeducationfund.hu/good-start-eu-roma-pilot>, Biztos Kezdet Program: <http://www.biztoskezdet.hu/>, Lépésről lépésre Program: <http://www.lepesrollepesre.eoldal.hu/>, Tárki-TUDOK: <http://www.tarki-tudok.hu>

Oláh Nikoletta (Az Egy Jó Kezdet projekt magyarországi projekt koordinátor): Négy országban valósul meg a projekt. A programmenedzser Hegyiné Pallaghy Szilvia, aki mind a négy országban felel a tevékenységekért. Az Európai Unió és a Network of European Foundations támogatásával jött létre a projekt, amelyet 2010. június 4-én kezdtünk, és 2012. június 2-án fogjuk zárni, az eredmények pár hónappal a zárás előtt azonban már jól láthatók. A projekt Macedóniában, Romániában, Szlovákiában és Magyarországon működik. Macedóniában költséges az óvoda, körülbelül 9000 Ft-ot jelent a szülőknek, havonta. Szlovákiában nagyon kevés a férőhely, Romániában pedig közösségi házakban, úgynevezett komplex szolgáltatásokat nyújtunk, és szintén kevés az óvodai férőhely. Magyarországon az óvoda ingyenes, viszont az a helyzet, hogy a hátrányos helyzetű roma gyerekek később kerülnek be az óvodába. Mind a négy országban különböző programokat indítottunk el, azonban vannak hasonló tevékenységek. Magyarországon a projekt egyik erős része az úgynevezett Meséd tevékenység, amelyet az *Egység a Különféleségben Alapítvány* segítségével végzünk. Az ennek keretén belül indított olvasóklubok minden országban működnek, de a foglalkozások tartalma eltérő lehet. A másik fő vonulat az úgynevezett ír minta alapján a *Szülők az óvodában* program (Home Preeschool Community Liason Program), amelynek lényege, hogy a hátrányos helyzetű roma szülő bemegy az óvodába, és ott a saját gyereke csoportjában tart egy foglalkozást. Egy olyan foglalkozást, amelyben a tehetségek, illetve a roma kultúra megismertetése is célja a foglalkozásoknak. Ezt egy tréning előzi meg, és ebben segítségünkre van a Partners Hungary Alapítvány. Az óvónők és a szülők mindvégig szorosan együttműködnek. Ezáltal közel kerül az intézményhez a szülő, és látni fogja, hogy hogyan működik az óvoda, másrésztől pedig az óvoda kapcsolatot teremt a szülővel. És a harmadik fő része a projektnek: a roma mentorok tevékenysége a településeken. Mindegyik településen olyan mentorokat választottunk ki, akiknek nagyon jó a helyismeretük és ismerik már a helyi családokat. Általuk, rajtuk keresztül próbáljuk a koragyerekkori fejlesztést segíteni. A Nyíregyházi Főiskola andragógus és pedagógus szakos hallgatói a kötelező gyakorlatukat a programunkon végzik. Tehát részt vesznek a Meséd és a Szülők az óvodában foglalkozásokon, valamint a mentorokat kísérik, amikor a családlátogatások vannak. Majdnem 120 hallgató végzi a kötelező gyakorlatát a projektben. Eddig Magyarországon körülbelül 850 gyereket értünk el, és körülbelül 200 anya vett részt a Meséd foglalkozásokon.

Darvas Ágnes: A számokon túl, a gyerekek, illetve a szülők életében milyen eredmények, milyen fejlemények tapasztalhatók?

Oláh Nikoletta: Igen, hogy mostani példát mondjak: több mint ötven szülő íratkozott be különböző képzésre, tanfolyamra, hogy folytassa a tanulmányait. Ez nagyon sikeres volt, és ezáltal fejlődött a szülők írás-és olvasás készsége, és a koncentrációs képessége is. Könyveket vittek haza, minden egyes héten, a foglalkozásról. Az anyukák arról számolnak be, hogy most már ők is olvasnak otthon a gyerekeknek, ami nagyban hozzásegíti a gyerekeket a különböző képességek fejlesztésében. Nagyon sikeres volt a beóvodáztatási program is, a mentorokon keresztül. Próbál-

juk elérni azokat a családokat, akikkel egyébként is nagyon nehéz a kapcsolat. Akik könnyen bevonhatók, azok nem feltétlenül azok a családok, akikkel a legnehezebb dolgozni. Úgyhogy feltártuk egy kiegészítő projekt kapcsán azokat a családokat – ez körülbelül húsz gyerek, Nagycseden –, akik soha nem találkoztak még semmiféle intézménnyel. Őket nagyon nehéz volt elérni. Öt gyerek beiratkozott az első beiratkozási napokban az óvodába, és úgy néz ki, hogy további gyermekeket is szintén sikerül beírni.

Szomor Éva: A Biztos Kezdet Programban az első és legfontosabb az a dolog, amit úgy hívunk, hogy prevenció. Ez egy nagyon nehéz ügy, ugyanis nagyon jól tudjuk, hogy a politika számára a prevenció ördögtől való szó, miközben mindenki használja, és miközben mindenki nagyon bólogat rá, csak éppen a politika számára semmire sem való. Mert a prevenció épp azt fejezi ki, hogy majd nyolc év múlva, tíz év múlva meg fogjuk látni, mi minden jó dolog történik. Mert kevés az, hogy tegnapelőtt Battonyán voltam, és azt mondja a battonyai gyerekház projektzárókonferenciáján a kolléga, hogy 176 gyerek fordult meg a házban, és ebből 70 valamennyire rendszeresen, és ők mind óvodás kor előtti gyerekek. Most el lehet kezdeni gondolkodni, hogy ez sok vagy kevés, ez megéri vagy nem éri meg. Én meg azt mondom, hogy 160 vagy 170 olyan gyerek fordult meg, a szülőjével együtt – és ebben ez a fontos a mi programunk szempontjából, és ezt szeretjük elhanyagolni –, aki most már soha többet nem ugyanolyan gyerekként vagy szülőként fog bemenni az óvodába. Itt van köztünk egy icipici különbség – sok különbség van az Egy Jó Kezdettel –, de mi nagyon nem az óvodás korra szerettünk volna – én személy szerint mai napig, szeretnék – koncentrálni, és sajnos ezt nagyon nehéz átvinni. Mert ma Magyarországon – és sajnos nemcsak Magyarországon, hanem nagyon sok helyen a világban, de Magyarországon nagyon erősen – a kisgyerek, akármennyire is erőlködünk, még mindig három évesen születik meg, még mindig három évesen kezdődik, mert azelőtt egy szociális vagy egészségügyi adat vagy ügy csupán. Az, hogy azzal a gyerekkel sok minden történik, az, hogy mi a fontos abban, hogy rendszerességet tanul, a szülőjével együtt, hogy mi a fontos abban, hogy gyerek és szülő megismeri egymást – ezt borzasztó nehéz érvényesíteni. Tulajdonképpen, nagyon érdekes módon, ez Európa több országában is csak egy-két éve kezdődött el, ugyanilyen izgalmasan. Miközben a korai gondoskodás és a korai fejlesztés jóval előbbre tart másutt, mint Magyarországon, ehhez képest az a fajta prevenció, ami azt célozza, hogy gyereknek és szülőnek sok mindent lehet együtt kezdenie, az azért máshol sem rohangászik sokkal előttünk. Csak az a különbség, hogy máshol, a nyugat-európai országokban a kisgyerekkori napközbeni ellátást, 1–6 éves korig egységként kezelik. És ez egy óriási különbség. Ha azt nézzük, amiről itt a Jó Kezdet kapcsán is szó volt, hogy a szülők milyen bizalmi kapcsolatba kerülnek, hogy a családok milyen bizalmi kapcsolatba kerülnek, akár a mentorral, akár az óvodával, akkor van egy olyan lehetőségük, hogy akkor három évig ott is lesznek, és akkor ez a bizalom egyre erősödni fog. Ha tudom azt, hogy ennek van egy folytatása. De ha én bemegek egy akármilyen intézménybe, ahol nem is vagyok ott a gyerekemmel, csak úgy beadom, és tudom, hogy ez maximum egy évig fog tartani,

és jövőre majd valaki mással kell bizalmi kapcsolatot kialakítani, akkor nyilvánvaló, hogy ez olyan nehézségeket állít a hátrányos helyzetű családok vagy a nélkülözésben élő családok elé, amelyek szinte átléphetetlenek. Tehát mindaz, amit elmondtam, benne volt akkor, amikor elkezdtük, elindítottuk a Biztos Kezdet programot. És még egy volt, amitől erre a programra azt is lehetne mondani, hogy nem eléggé sikeres. Biztosan vannak, akik azt mondják, hogy megint milyen pesszimista vagyok, én mégis azt hiszem, hogy ami nem elég sikeres, az pedig a szakmaközi együttműködés. Ez olyan szinten hiányzik a kisgyerekkor és a kisgyerek kapcsán, ami kicsit idősebb gyerekek esetében esetleg nem jellemző. Tehát az a fajta, ha akarom, innováció nincs meg, amely szükséges lenne, és bár nincs kötelezően előírva, a kisgyerekkor körüli témákat csak ezzel tudnánk valahogy egységben kezelni. Jelenleg pedig nem kezeljük egységben. Mindenki menjen a maga útján! Ha kell neki segítség, akkor menjen oda, ahol éppen ezt adják. Ha be kell oltani, akkor menjen oda, ahol ezt megoldják, ha meg egyik sincs, akkor köszöni szépen, maradjon otthon. Tehát ennek a megvalósítása, én megvallom őszintén nem gondoltam bele, hogy ez már hét vagy nyolc év, de hogy ez miért nem tudott átmenni? Mert sose volt igazán gazdája, mert ugyanúgy lökődött mindenféle területek felé, ahogy lökődnek a családok, mert a koragyerekkorral nem tudjuk, hogy kinek kéne foglalkozni vagy kinek nem kéne foglalkozni. És akkor még egy mondatom van, azzal kapcsolatban, ami nagy szíven ütött engem, délelőtt. Európa néhány országában hasonló koragyerekkori programok vannak. Ott gyakran elhangzik az a mondat – és ez már egy unos-untig ismételt gondolat –, hogy minél fiatalabb a kisgyerek, annál magasabb képzettségű szakembernek kell vele vagy a családjával foglalkozni. Ehhez képest a délelőtti kerekasztal során is fölidézett hozzáállás – „legyen mellette két dada és őrizze őket, hogy ne legyen semmi bajuk, meg legyen meleg” –, szóval ez a fajta szemlélet még mindig nagyon erősen tartja magát nálunk. Ebből születik aztán az a „vélemény”, hogy a mi programunk drága, ez a program luxus, ez a program nem vezet sehova.

Nagyon fontos, hogy az angliai, és a világban sokféle működő, koragyerekkori programokhoz képest a magyarországi az egyetlen, ahol nem központi állami pénzből finanszírozzák ezeket. Ezek időszakos programok, projektpénzből megy a finanszírozás. Ez egy nagyon nagy különbség. És a Biztos Kezdet nem is egy nemzetközi program egyik láncszeme.

Lannert Judit: Két kérdést tettél fel az elején, és én fordított sorrendben fogok válaszolni. Kicsit messzebről indulnék, onnan, hogy mi is ez a koragyerekkori rendszer. Amíg ugyanis ezt nem tisztázzuk, addig egy kicsit mellébeszélünk, és csak utána jöhet, hogy ez működik–nem működik. Én nemcsak projektekről és azok hatékonyságáról beszélnék, hanem a kisgyerekkori rendszer hatékonyságáról is, pontosabban arról, hogy miért nem elég hatékony ez a rendszer. Azt gondolom, hogy nincs önmagában „egy darab kisgyerek”. Általában családban van, anyával van, tehát mindenképpen feltételez egy családot is a helyzetbe. A jól működő koragyermekkori rendszernek az lenne a lényege, hogy a hatékonysága révén minél egészségesebb gyerekek kerüljenek az iskolákba,

akik azután majd boldog felnőttek lesznek, hatékony munkaerővé válnak stb. Tehát ennek van egy ilyen vonulata, amelyen végig lehet menni, és meg lehet nézni, hogy a rendszernek milyen elemei vannak. Ezt kezdetjük a terhesgondozással vagy akár a családi életre való felkészítéssel. Utána jön be a kórház, a védőnő, a korai fejlesztők, mert kiderülhet, hogy valami probléma van, időben be kell avatkozni. És így láthatjuk, hogy az egészségügy nagyon domináns szereplője ennek a területnek, miközben ők most itt nincsenek jelen, pedig kéne, hogy itt legyenek, mert nélkűlük nem nagyon megy. Ott a bölcsőde, óvoda – ezek azok a területek, amelyek a koragyerekkorban mindenképp szerepet játszanak, és amelyeken időben kell tudnunk detektálni a problémákat. A rendszernek a szűrő-jelző rendszer is a része, ami pedig hol működik, hol csak kevésbé. Ez a rendszer nemcsak a romákat érinti, és nemcsak a fogyatékos gyerekeket, hanem mindenkit, tehát mindenki mindenhol bármelyik pillanatban belekerülhet. És hogy miért nem elég hatékony? Én most ide hat pontot írtam fel, amelyek ugyan nem egyforma súlyúak, de egyformán lényegesek. Az egyik az, hogy ez olyan komplex rendszer, amely folyamatos kommunikációt igényelne az ágazatok között – leginkább az egészségügy, szociálpolitika és oktatás között –, miközben ezek az ágazatok nagyon különböző nyelvezetűek és eltérő célúak is. Nagyon más a finanszírozásuk is, ami szintén komoly akadályja annak, hogy ezek a szolgáltatások hatékonyan együtt tudjanak működni. Nem mellesleg megjegyezném – már csak a délelőtti beszélgetés miatt is –, hogy nemcsak az ágazatok közötti, de az ágazatokon belüli kommunikáció sem nagyon működik. Én azt gondolom, hogy a szociálpolitika területén élők is magukba nézhetnének néha, hogy ők maguk tényleg jól kooperálnak-e.

A második dolog az, hogy jól tudjuk: nagyon is megtérülő befektetés ez. Vannak erre különböző költség-haszon függvények, amelyek azt mutatják, hogy minél korábban avatkozunk be, annál nagyobb a megtérülés. Az oktatás területén is lehet tudni, hogy nagyjából tizennégy éves korig lehet megtanítani írni-olvasni a gyerekeket, utána már sokkal nehezebb. Akkor sem lehetetlen, de már sokkal nehezebb, sokkal több energiát kíván. Tehát időben és jól kell beavatkozni. A kérdés viszont az, hogy ha beavatkozunk, egészen kicsi korban, akkor mikor lesz meg annak az eredménye? Majd tizenöt-húsz év múlva. És ez mit jelent, a közélet szintjén? Legalább négy-öt politikai ciklust. Tehát olyan hosszú ez a megtérülési idő, hogy ha nincs az a szemlélet, mint például a finnknél – ahol az érettségi reformért egy ember felel, mondjuk tizenöt éven át, és bármilyen kormány van, ő mindig ott marad a helyén –, akkor nehéz végigvinni egy ilyen programot. Pedig itt is volna erre lehetőség, mert megszületett annak idején egy *Legyen jobb a gyermekeknek!* stratégia, amit huszonöt évre terveztek, de most nem hallunk róla. Bennem annak kérdése is felmerült délelőtt, hogy miért nem beszélünk erről. Hogy ha van egy huszonöt éves programunk, amit elfogadott egy akkori kormányzat, akkor miért nem követjük ezt, és miért nem próbáljuk frissíteni?

A harmadik dolog az, hogy egy olyan parlamentben, ahol csak tíz százalék a nő képviselők aránya, abban, azt gondolom, sokkal kevésbé van ott a fejekben, hogy mennyire fontos ez a terület. Én azt gondolom, hogy itt ennél a gender-szemlélet is fontos, és ha több nő lenne a parlament-

ben, akkor ezzel is másképp foglalkoznának, és talán több pénzt csoportosítanának erre a területre.

A negyedik dolog az, hogy itt projektekről beszélünk, de van egy mainstream. Itt vannak bölcsődék, óvodák, kórházak, perinatális központok – tehát egy létező és nem feltétlenül rosszul működő intézményrendszerrel kalkulálhatunk. Az egy komoly dilemma – és a tanodarendszer programnál is lehetett látni, miután én az oktatásról tudok konkrétan példákat mondani –, hogy ha nem működik az iskola, akkor majd teszünk mellé egy olyat, ami működik. Jó megoldásnak tűnhet, de mégis csak az a logikus kérdés, hogy miért nem a már létező iskolát csináljuk meg jobban? Fennáll a veszélye, hogy ezek a projektek egyfajta felmentési lehetőséget adnak a mainstreamnek, mert azt sugallják, hogy nem baj, ha nem csinálják jól a dolgukat. Bocsánat, hogy megint az oktatásból hozom a példákat, de abban egy kicsit otthonosabban mozogok, tehát mondjuk a HÍD Programok esetében is (amiket be akartak vagy akarnak vezetni), azért nagy a kritika, mert felmentést adnak az általános iskoláknak, amikor azt mondják, hogy ha tizennégy éves koráig nem tanult meg írni a gyerek, na akkor a HÍD Programban majd megtanul. Nem, még az iskolában kéne megtanulnia, és ne adjunk ilyen általános felmentéseket. Persze, kellenek az ilyen programok is, mint a Második esély stb., de a mainstreammel ezektől függetlenül is kéne foglalkozni. Én itt tehát egy ilyen veszélyt is látok.

Egyébként az oktatás területén a szektorsemlegesség Nyugat-Európában azt jelenti, hogy ha van egy kötelezően ellátandó szolgáltatás, azt megpályáztatják, és aki a legjobban tudja csinálni – amit persze monitoroznak –, az kapja meg. Lehet, hogy az egy állami vagy önkormányzati cég, de lehet, hogy egy civil fenntartású szervezet lesz. Mi sajnos gyakran nem így gondolkozunk, hanem fenntartjuk az államit is, amellet a területet még projektben is finanszírozzuk, majd csodálkozunk, hogy ezek után végül egyikre sincs pénzünk, és egyik sem tud eléggé hatékony lenni.

Az ötödik dolog az, hogy gyakran nem tudjuk: kínálati vagy keresleti probléma áll-e a dolog mögött. Én azt gondolom, hogy mindkettő fennáll. Például nincs elég óvoda – tehát építünk sok óvodát, építünk sok óvodát, mondják, de nem biztos, hogy ettől több lesz az óvodába járó gyerek épp abban a rétegben, ahol szeretnénk, mert nem feltétlenül csak kínálati probléma van emögött, hanem keresleti is. Ezt az óvodáztatási támogatás részben próbálja orvosolni. Ezek az úgynevezett feltételes pénzügyi transzferek, amelyek valamilyen módon próbálják az embereket motiválni arra, hogy éljenek a szolgáltatás kínálta lehetőségekkel. Ez azonban nemcsak mennyiségi, hanem minőségi probléma is. A gyerekházaknál is tudjuk, hogy ha némelyik gyerekház túl középosztályosra sikeredett, akkor hiába volt ott, nem ment be, akinek szánták. Tehát ezeket is végig kell gondolni, azt is, hogy melyik ágon van nagyobb szükség, és akkor ott kell beavatkozni. Az meg aztán végképp egy öngól, ha úgy motiváljuk az óvodába járásra az embereket, hogy nem teszünk mellé több kínálatot. Nagyon sok helyen megkétszereződött az óvodába járók száma az óvodáztatási támogatás hatására, ugyanakkor az óvodai szobák és az óvónők száma nem kétszereződött meg. Ezzel sikerült túlszűfolt óvodákat létrehozni, épp egy olyan réteg számára, akik számára a kis-

csoportos foglalkozás lenne a legfontosabb. Ezek nincsenek végig gondolva.

És akkor a hatodik dolog az, hogy miért nem terjednek ezek a megoldások – és ez ismét részben reflexió a délelőttre. Többször elhangzott, hogy oda kell menni a helyszínre, csinálni kell, de nincs módszer. Megmondom őszintén, én kutató vagyok, én is éreztem, hogy vannak problémák az elméleti résszel, de ez nem azt jelenti, hogy nincs rá szükség, hanem azt, hogy valószínűleg nem jó. Amennyiben ezek a programok nem rendszeresek, nem átadhatóak, nem ismételhetőek meg, ha nem lesznek belőlük „dobozos termékek”, amelyeket aztán szét lehet osztani, akkor nem fognak terjedni. De mindez csak úgy oldódhat meg, ha valamilyen tudományos megközelítéssel, szándékkal is próbáljuk ezt csinálni. És itt látom – ha már reflektálhatok a délelőttre –, hogy ha a mikro- és makroszint közötti kapcsolódásokat nem teremti meg a szakma (most a szociálpolitikáról beszélek), akkor tényleg csak a mellébeszélés marad, és rengeteg energia megy majd el anélkül, hogy valóban sikerélményt hozna a szakmának.

Bányai Emő: Én is visszakanyarodnék ahhoz az eredeti kérdéshez, hogy miért nem tudnak elterjedni, vagy miért nem tudnak szélesebb körben meggyökerezni ezek a programok. Én egyébként úgy kerülök a képbe, hogy többek között tananyagfejlesztés címszó alatt egy OECD kötetet fordítottunk le, valamint egy koragyerekkori fejlődésről és az ehhez kapcsolódó szolgáltatásokról szóló kötetet készítünk. Különböző programokat néztem át, amelyek ehhez kapcsolódnak, és azt látom itt legfőbb kérdésnek, hogy kinek a felelőssége a még nem iskolás kisgyerek ellátása, hogy kinek a felelőssége az ő gondozása, és hogy milyen állapotban van otthon vagy a szomszédnál, vagy a nagymamánál vagy a bölcsődében. Ez viszont nem egy teljesen eldöntött kérdés. Egész egyszerűen nem futattuk végig azokat a vitákat, amelyek azt mondanák, hogy a felelősség ilyen és ilyen módon oszlik meg a család, a rokonok, a szélesebb ismeretségi háló között; a mamák szervezzék meg, hogy felváltva négyesötös csoportokban adnak ki egy-egy felügyelő mamát, aki a nap vagy a hét különböző napjain vigyáz a gyerekekre. Ez egy véglet. Vagy pedig biztosítsuk mindenkinek, minden gyereknek, aki tanköteles kor alatt van, a koragyerekkori ellátást – ez meg a másik véglet, amit az észak-európai országokban alkalmaznak. Ezek között nagyon nagy a libikóka, nagyok a kilengések, és mindez összekapcsolódik azzal a mozgással is, amelyet az iskolarendszer korai életkorok felé való kinyitásának lehet tekinteni. Bárminnyire is vannak oda-vissza mozgások, a tankötelezettséget kezdetben minden országban rövid időszakokra vezették be. Magyarországon is, az egykori, Eötvös-féle népiskolai törvény hat évre vezette be kötelezően az oktatást. A következő időszakokban mindig voltak előrelépések és visszalépések, de hosszú távon a tendencia az, hogy egyre hosszabb időszakot kell az iskolarendszerben tölteni. Most viszont mintha azt látnánk, hogy az iskolarendszer előre nyit, tehát korábbi életkorban teszi kötelezővé azt, hogy a gyerekek valamiféle, szervezett foglalkozásokban, képzésekben vegyenek részt – olyan helyzetekben, ahol a fejlődésükhöz optimális körülményeket biztosítanak. De ezek nem eldöntött kérdések, változóban vannak. Az első példák negyven évvel ezelőttiek, tehát most jönnek az

első, hosszú távú eredmények, és ezek ellentmondásosak. Mert azt lehet látni, hogy annál a gyereknél, akit beírtak az anyjával együtt egy hat-hetes programba, mindenféle fejlesztő impulzusoknak tették ki, tizenöt hónapos korában nem látszott semmi eltérés, összehasonlítva az ugyanolyan adottságú és társadalmi környezetben élő gyerekekkel, akik nem vettek részt a programban. Aztán tizennyolc hónapos korban ez elkezdett változni, és mire harminchat hónapos lett a gyerek, addigra akkora lett a különbség, hogy azt zongorázni lehetett. Később, amikor véget ért a program és a gyerek bekerült az iskolába, öt év elteltével mintha elfújták volna az eredményeket. Amikor a gyerek felnőtt, akkor azt lehetett látni, hogy viszont sokkal kisebb eséllyel került börtönbe, kevésbé fordult elő, hogy ne talált volna munkát magának, tehát az összes olyan mutató, amellyel valamiféle pozitív eredmény leírható, mégiscsak jobb lett. De ez nem egyenes vonalú és világosan kimutatható változás, hanem nagyon erősen hullámzó. És ez az, amit most, hogy felnőttek azoknál a gyerekek-nél, akik '65–67 környékén az első ilyen programokban részt vettek, már ki lehet mutatni, akiken mérhető, hogy mekkora arányban laknak önkormányzati lakásban vagy laknak saját lakásban, van munkájuk vagy nincs, voltak-e már drogfogyasztás miatt börtönben vagy nem voltak, és hogy milyen az egészségügyi állapotuk. De ez viszonylag még kevés ahhoz, hogy alátámaszthassa, amit az agykutatásból, meg innen-onnan lehet tudni, hogy ami nem történik meg idejében, annak később sokkal kisebb az esélye, hogy egyáltalán megtörténjen. De mindenesetre ezek tényleg az első fecskék, ezek az eredmények viszont még nem elég erősek ahhoz, hogy áttörjék a politika ingerküszöbét, hogy megértessék azt, hogy akkor ez az, amivel foglalkozni kéne.

Darvas Ágnes: a Lépésről Lépésre program az óvodát célozza. Így elméletben jól tudjuk, hogy amennyiben az egész korai életkorra irányuló fejlesztések nem folytatódnak a későbbiekben, ez az egész célzott és szakmai odafigyelés nem folytatódik a további lépcsőfokokon, akkor ennek az egész koragyerekkori szolgáltatásnak a hatása nagyon gyorsan el tud tűnni.

László Zsuzsanna: Alapítványunkat tizenhárom éve a Soros Alapítvány hozta létre, és nemcsak itt, hanem összesen huszonkilenc országban, és tulajdonképpen egy komplex módszertanon alapszik. Egy nemzetközi szakember team dolgozta ki ezt az óvodai és iskolai programot, amit mindenhol úgy hívnak, hogy Lépésről Lépésre. A programban való részvételnek komoly szakmai és tárgyi feltételei vannak, és ha már egy intézmény mindennek megfelelt, akkor fantasztikusan tud működni. De azért ez nem könnyű. Mind a huszonkilenc ország megküzdött a program bevezetésével. Van, ahol jobban sikerült, és van, ahol kevésbé. 2008-ban itt, Magyarországon egyszer csak az derült ki, hogy ez így nem megy, ez egy túlságosan komplex dolog, ezt nem lehet egy az egyben megcsinálni. Miközben mellettünk, Szlovákiában minden második óvoda Lépésről Lépésre óvoda lett, és a módszertant bevitték a minisztériumba. Nálunk több okból is elég döcögősen ment, sőt, akkor ez majdnem megszűnt, mert annyira sok óvoda adta fel, mert egy kicsit túl előre kitalált volt. Persze valahol tényleg jó volt, de az esetek nagy részében elhalványodott.

Ebből a mély gödörből most az látszik továbblépésnek, ha egy kisebb falatot fogunk meg, ami a koragyerekekkel foglalkozó szakemberek minőségbiztosítása. Itt szintén esett már szó arról, hogy arra senki sem figyel igazán. Most ezt a részterületet gondozzuk, mindegyik országban és mindenki a saját országának megfelelően, tehát nem akarunk akkorát harapni, mindenki saját magának csinálja. És azt gondolom, hogy most helyén van a dolog, tehát most jól mennek a dolgok. Amit mi csinálunk, konkrétan, és amiről azt gondoljuk, hogy fontos – és ez megint egy sajátossága a mi programunknak –, az a koragyerekekkel foglalkozó szakembereknek az érzékenyítése, az előítéletek csökkentése, elsősorban az óvodákban. Jó lenne már ezt megelőzően is, de ehhez megint partnerség kell és együttműködés. Most a minőségbiztosításban haladunk lépésről lépésre, egy kicsit lassabban, de biztosabban. Ez egy kicsit más, mint amik itt elhangzottak, ez egy kicsit kisebb falat, de talán kiegészíti a többi.

Szomor Éva: Amikor azt mondjuk, hogy koragyerekkori program, és amikor a gyerekkori programokat csináljuk, akkor többnyire eléggé „csó-látóan” csak a gyerekekre koncentrálnak. A legfontosabb, hogy tudjunk a családokkal olyan kapcsolatot kialakítani, hogy bizalommal legyenek, illetve akarják, értsék a koragyerekkori szakmai támogatás fontosságát – és itt nem arról van szó, hogy be kell őket rángatni, nem arról van szó, hogy lyukat kell beszélni a hasukba, hogy „de menjenek oda” –, viszont ahhoz nagyon hosszú idő kell, ameddig sikerül elérni és meggyőzni őket. Ehhez olyan működés kell, amely meggyőző ezekben a családoknak a szemében, és amelyből megértik, hogy a koragyerekkorban jó igénybe venni bármilyen szolgáltatást. Most a „bármilyet” nem a minőségre értem. Addig borzasztóan nehezen fogunk eljutni egyről a kettőre, amíg ezt nem érjük el, hiszen a jellemző hozzáállás ma az, hogy nem megyünk, mi, köszönjük szépen, jól megvagyunk otthon. És valljuk meg őszintén, hogy ehhez még hozzájön annak szomorú ténye is, hogy bizony a szakemberek hozzáállásán is lenne mit változtatni. Talán érdemes lenne egy olyan felmérést is elkészíteni, hogy azok a kollegák, akik ezekben a programokban dolgoznak, önmagukban mit gondolnak arról, hogy mire is van szüksége egy három év alatti kisgyereknek. Én próbálkoztam ilyen-nel, nem tudományos háttérrel, és elég szomorú eredményt kaptam. Azt valamennyien tudjuk, hogy amit mi sugárzunk, mi közvetítünk, az azért eléggé erőteljesen átmegy, még akkor is, ha mi azt gondoljuk, hogy nem. Szóval sok esetben erősen megkérdőjeleződik ennek a dolognak a hitelessége, a szakemberek attitűdjét nézve.

Darvas Ágnes: Ez nagyon nehéz kérdés, és egy önálló kerekasztal témája lehetne. Harminc évig azt sulykolták a közbeszédben (és ráadásul nemcsak nálunk), hogy a gyerekeknek három éves koráig otthon a helye és kizárólag csak az anyával, aminek pedig természetesen további következményei vannak. Visszatérve a kerekasztal témájához: van egy nagy különbség a Jó Kezdet és a Biztos Kezdet között. A Jó Kezdet esetében – és ez egy állandó probléma a mindenféle projekteknél, még a tanodánál is –, megmondja a kiíró, hogy kiket kell céloznia a programnak. A REF programja kimondottan a szegregátumokban élő, roma gyerekeket célozza, a Biztos Kezdet Program pedig egy úgynevezett területi célzás-

sal a leghátrányosabb helyzetű kistérségekre fókuszál, azon belül is megpróbál a legrosszabb helyzetű településekre, de ott az összes gyerekre. Kérdés, hogy mennyire sikerül így elérnie a leginkább rászorulókat. De ez két nagyon eltérő közelítés, a célcsoportokat illetően. És ez egy örökös vita, mert a döntéshozók ugye azt szeretnék, ha nagyon pontosan csak az a százket gyerek kapná a szolgáltatást, akikről valamilyen okból úgy gondolják, hogy nekik kell megkapniuk. De erről az asztal körül ülők egy kicsit másképp gondolkodnak.

Oláh Nikolett: A hátrányos helyzetű roma és nem roma családok a célcsoportok. A kedvezményezettek nyolcvan százaléka roma. Számos esetben egyébként az apukák is részt vettek az óvodában különböző foglalkozásokon. A mi programunkban kifejezetten erre az említett célcsoportra irányultak a tevékenységek, és a mentorok segítségével ezt a célcsoportot is értük el.

Szomor Éva: Amikor a kezdetekkor egy úgynevezett modellkísérlettel próbálkoztunk, akkor azt is néztük, hogy merrefelé is tudunk célozni és különböző településeken – falu, város, városi negyed. Aztán a későbbiekben, amikor tisztán anyagi okokból be kellett állnunk – ezt nem lehet másképp fogalmazni –, be kellett állnunk egy olyan programba, amelynek van egy európai támogatási háttere, és ezt nem bántuk. Ennek az a lényege, hogy a hátrányos helyzetű településeken, kistérségekben élő, három éves kor alatti gyerekek, illetve családjaik segítségét tűzte ki a program, tehát ha a kiírási részét nézzük, akkor annak egy ilyen csoport volt a támogatottja. Igen ám, de nagyon jól tudjuk, hogy abban a pillanatban, amikor egy ilyen típusú program elindul, két percen belül van egy ilyen szó, amit úgy írunk le, hogy „célcsoport”. Na most számomra ez mindig egy ellentmondás volt, mert ha azt mondjuk, hogy földrajzilag hátrányos helyzetű települések, akkor ki a célcsoport? Mindenki, aki három éves alatti – mondtuk mi. Na de ez nem tud érvényesülni abban a rendszerben, amely közben a mindennapokban működik, mert abban a percben elkezdődik, hogy „hátrányos helyzetű település hátrányos helyzetű családjai”. Ja, hogy ezt sose mondta senki? Attól ez még így ment át, és így van még ma is a köztudatban. És így van az, hogy megkérdezik, hogy a jegyző gyereke bejöhet-e, miközben ugyanabban a faluban él. És ami még szintén nem tudott átmenni, és a mai napig nem tudott átmenni, az az, amiről én az elején próbáltam beszélni: megváltoztatni a szemléletet, és evidenciává tenni, hogy három éves kor előtt nagyon fontos a tevételes beavatkozás, a nagyon rossz körülmények között élő települések családjai számára. Az egész település számára. Ahol semmi nincs, ahol játszótér sincs, ahol játékok sincsenek, nincs könyvtár, nincs semmi. Azok számára biztosítani kell egy olyan terepet, ahol a fejlődés úgy tud végbemenni, mint mindenkinél. Ahol ez mind megvan, mind biztosított. Ettől preventív a program. És a másik probléma, amihez még nem találtuk meg a megoldási kulcsot, az az, hogy a hátrányos helyzetű településeken, ahol együtt élnek cigányok és nem cigányok, a családokat hogyan tudjuk közösen bevinni a gyerekházakba. Bizony ez úgy történt, hogy ha az egyik babakocsi ott volt, akkor a másik nem ment be, és fordítva. Gyönyörűen meg lehetett rajzolni ezeket a hullámhegye-

ket-hullámvölgyeket, ahogyan hol ez a csoport volt többségben, hol az a csoport volt többségben. Biztosan vannak kivételek, akik valamilyen köztes megoldást találtak, de tulajdonképpen nyugodtan elmondhatjuk, hogy ha valami kudarc, akkor ez egy igazi kudarc volt, hogy igazából az a fajta integráció nem tudott létrejönni, ami az egyik nagy célja ennek a programnak.

László Zsuzsanna: Nálunk ezek az óvodák már önműködőek, nagyon sokfelé léteznek az országban. És ők már maguk csinálják a programot. Eredetileg részben egy integrációs program volt, hasonló területen, mint nálatok. Hosszan tudnék beszélni arról, hogy ugyanide lyukadtunk ki, és hogy mivel integrációs program volt a zászlójára tűzve, ezért nagyon sokan nem adták abba az óvodába a gyerekeiket, ahol Lépésről Lépésre program ment, mert „az biztos egy roma óvoda lesz”. Nagyon sok ilyen zsákutcába futottunk, rengeteg kudarccal járt ez. Ennek a programnak szintén ez volt az egyik nagy hátulütője, és nem sikerült.

Lannert Judit: Emögött, lássuk be, az van, hogy nincs sok pénz ezekre a programokra, és ezért az uniós pénzeket használjuk ki. Van egy bizonyos keret, emiatt alkalmazkodni kell bizonyos uniós elvárásokhoz, és akkor ezt lebontják az itthoni intézményi elvárásokra. Tehát mire az a pénz megjelenik, és kiderül, hogy mire lehet elkölteni, addigra már nagyon sok különböző érdek miatt torzul az értelmezési keret. Szerintem a Biztos Kezdet Programnak az se tett jót, hogy kormányzati szinten sosem volt eldöntve, hogy roma program kell-e, vagy szegénység elleni program. Ez egy állandó dilemma, én most nem tenném le egyik mellett sem a voksom, de azt gondolom, hogyha egy program elindul, és ha útközben megváltoztatjuk a célját, akkor az valóban nehezen tud eredményindikátorokat felmutatni, mert állandóan változik a célcsoport, miközben annak pedig lenne egy fejlődési üteme. Így aztán azt gondolom, hogy nem elég rugalmas a rendszer.

Egy másik, mindig felmerülő dilemma, hogy szegregátumban vagy nem szegregátumban nyújtsuk a szolgáltatást. Azt gondolom, hogy ezt tényleg a helyi igényeknek kéne eldönteni, és akkor itt sokféle, újabb probléma felmerül. Az egyik az általános bizalomhiány. Jól látható, hogy azért írják ki így ezeket a fejlesztési projekteket, mert alapvetően nem bíznak benne, hogy a helyiek elindítják, tehát azért ilyen merevek a keretek, hogy bebiztosítsák magukat, mert ők is félnek, hogy fentről majd jól fenéken billentik őket. Ezért hihetetlen mélységekig kiszámolják, hogy mit, hogyan kell teljesíteni, aminek aztán végképp semmi köze a helyi igényekhez. Lehet, hogy az egyiknek pont jó, a másiknak meg egyáltalán nem az. Vecsei Miklós mondta délelőtt, és ezzel egyetértek, hogy nekik volt lehetőségük az OSI-tól egy két éves programban maguknak alakítaniuk a programot, volt lehetőségük hibázni. A másik oldalról nézve meg jól tudjuk, hogy létezik a korrupció, tehát oka is van ennek a bizalomhiánynak, tehát nem gondolom, hogy teljesen alaptalan. De ez egy olyan ördögi kör, ahol a bizalomhiány miatt épp a legfontosabb tényező, a rugalmasság vész el a rendszerből. És hát hibázni nem szabad, az iskolában sem szabad hibázni, ez egy nagy gond, hogy hibátlannak kell lenni. Ennek a másik oldalát nézve pedig azt is tudjuk, hogy hibázni

azért nem szabad, mert kevés a pénzünk, és azt a keveset jól kell elköltenünk. De ebben a szorításban a végén mi történik? Állandóan hibázunk és egyre rosszabbul költjük el a pénzt. Tehát egyrészt hiányzik a rugalmasság, másrészt meg az a szemlélet, hogy a szereplők, a közösségek tényleg problémamegoldásra törekedjenek, és hogy legyen elég muni-ciójuk ehhez, tudjanak valakihez segítségért fordulni. A klienseket kéne megkérdezni, még mielőtt egy programot kiírnak ott fent, hogy mit is kéne csinálni mindezzel.

Darvas Ágnes: Teljesen jogos kritika lehet az is, hogy ehhez a kerekasztalhoz például az egészségügyet, és azt hiszem, a gyerekjólétet is be kellett volna hívni. Mi azonban most elsősorban arra koncentráltunk, hogy a koragyerekkori programokról való tudásunk érjen egy kicsit össze, és kevésbé arra, hogy a társszakmákat bevonjuk. Hadd kérdezem meg ennek kapcsán Nikolettát, Évát és Zsuzsát: nektek milyen tapasztalataitok voltak?

Oláh Nikoletta: Volt olyan település, ahol elindítottuk a projekt tevékenységeket, azonban nem sikerült hosszú távon együttműködni, ezért másik településen kezdtünk el dolgozni. Nyíregyházán csatlakozott nemcsak a Guszev telepen, vagy a Huszár telepen lévő óvoda is, valamint az Aranykörte Óvoda, ahol úgy gondolták, hogy ez a program segíthet, és ők elkezdtek a Szülők az óvodában programot. A többi településen is növekedett a befogadókészség. Polgármesteri fórumokat is létrehozunk, épp a fenntarthatóság miatt. Más részről nagyon fontos az is, hogy gazdaságilag mit jelent a projekt fenntartása az önkormányzatok számára, tehát hogy mennyi pénz kell rá, pontosan. A Szülők az óvodában foglalkozás költsége körülbelül 8000, ez nem jelentős költség. Az intézményvezetők támogatóak, arról számolnak be, hogy az ő saját óvodájukban ez miért fontos, és hogyan változott az óvónői és a szülői attitűd együtt, továbbá hogyan képesek együttműködni. Ettől kezdve a polgármesterek egy kicsit nyitottabban állnak a programunkhoz.

Szomor Éva: És vajon mennyire éri meg, és mennyit kell befektetni, mennyibe kerül ez az önkormányzatnak? Erről az jut eszembe, hogy biztosan vannak még itt olyanok, akik emlékeznek rá, hogy micsoda viták folytak a Biztos Kezdet Program kapcsán – hogy az intézmények mellé tenni, vagy az intézményekbe beletenni. Emlékeztek rá? És mennyire tiltakoztunk – én mindenképpen –, hogy ez ne így legyen. És ma azt gondolom, hogy ha engedtünk volna – nem tudom, hogy tudtuk volna megcsinálni, hogy kerülhetett volna bele bármelyik intézménybe az, amelyik nullától három éves korig tartó életkort céloz meg –, de tehát ha engedünk, akkor talán könnyebb helyzetünk lett volna. Ugyanis már az is önmagában pénzbe kerül, hogy van egy óvoda, és az sem egy könnyű dolog, hogy elkezdeni üzletelni egy kicsit, de még mindig jóval könnyebb, mint egy vadonatúj dologra egy bizonyos pénzösszeget megszerzeni. És ez például egy nagyon sarkalatos kérdés, kulcskérdés.

László Zsuzsanna: Nagyon fontos, hogy erőteljes személyiség legyen például a polgármester. Nekünk az összes óvodánk és minden olyan

szakmai programunk, amit csinálunk, egy erőteljes személyiség segítségével valósul meg.

Bányai Emő: A mostani koragyerekkori kutatásoknak is az az egyik fő kérdése, hogy ha nincs ott az erős személyiség, akkor is tud-e folytatódni a program. Ez valóban egy teljes mértékben személyfüggő dolog. És kérdés, hogy ha egy karizmatikus ember egy adott helyen valami nagyon markáns motivációtól indítva megcsinál valamit, akkor azt – vagy legalább bizonyos elemeit – másutt is meg lehet-e csinálni. Tehát el tud-e szakadni a program a karizmatikus embertől, vagy nem tud elszakadni. Erre sincsenek még egyértelmű válaszok.

Darvas Ágnes: Most jutunk el oda a gyerekházakkal, ahová a tanodákkal jutottunk el, pár évvel ezelőtt. Most még működik negyven-akárhány gyerekház, de körülbelül egy hónapon belül megszűnik a finanszírozásuk, mert lejár a pályázat, és még nem látjuk igazából, csak várjuk, hátha jön még valahonnan pénz, és reménykedünk, hogy lesz valamilyen további finanszírozás, de még semmi sem biztos. Meg az sem egyértelmű, hogy hogyan reagálnak erre a működő házak, tehát hogy mi történik ebben a helyzetben.

Szomor Éva: Ha egy szóval lehetne válaszolni, hogy hogyan reagálnak rá, akkor azt mondom, hogy rosszul, és ha bővebben, akkor nagyon rosszul. Mégpedig azért, mert egyrészt volt egy kötelezettség az önkormányzatok részéről, mint minden EU-s pályázatnál az egy év további szolgáltatásra. Most arról ne beszéljünk, hogy hogy állnak az önkormányzatok és gondolnak-e arra, hogy egy ilyen kisgyerekes programnak, egy ilyen prevenciós programnak mindenképp működnie kéne. Tehát itt ez nagyon rosszul áll. A minisztérium tett egy ígéretet, hogy majd lesz erre egyértelmű válasz, csak az idő nincs még meghatározva, annak ideje, hogy mikor jön egyfajta anyagi segítség. De egyet biztos láthatunk: azok a házak, amelyek harminc hónap alatt – ez a gyakorlatban, tehát effektív munkában csak huszonnégy volt –, akik tehát a huszonnégy hónapos program alatt valóságosan be tudtak ékelődni egy olyanfajta együttműködő, együttgondolkodó rendszerbe, és ebből sajnos nagyon kevés van, azoknál minden biztosítva van, akármennyire nehéz helyzetben van az önkormányzat. Mert ott meg tudták győzni az önkormányzatot akkor is, ha az elején nagyon ellenállt. Ott vannak nehézségeink, ahol nem sikerült ez a beékelődés, vagy ott, ahol a helyi erők kifejezetten ellene mentek. És ez esetben mindegy, hogy milyen erő, tehát hogy szociális, oktatási vagy a közigazgatási, vagy közösen az összes. Ahol nem volt meg az a fajta együttműködés, és ahol a szülők nem váltak elfogadóakká, ott baj van. Nagyon sok helyen a szülők azok, akik rávették az önkormányzatot arra, hogy akármilyen áron, de próbálkozzon, mert nekik erre szükségük van.

Koska Éva: Baranyában vagyok négy kistélepülés gyerekházában mentor. Én látom a megújulás lehetőségét, mert van két házam, ahol már ebben a fenntartási időszakban vagyunk. Ezekben látom, hogy nem kötik az indikátorok, nem kötik az elvárások, viszont nincs is annyi pénz.

Mi, mentorok azt is tudjuk, hogy rengeteg olyan dologra lett pénz, amit esetleg másképp is lehetett volna hasznosítani, és a szűkösség most kreativitást hoz elő az emberekből. Az egyik házamat például most épp a megújulás jellemzi. Azzal teljes mértékben egyetérték, hogy annak van most biztos jövője, aki beépült a helyi közösségbe, és el tudta fogadtatni magát. És annak, akinek ezt nem tudja elérni, nem ezt az utat választotta és nem is törekedett erre, valószínűleg ki kell esnie ebből a körből. Nekem az a legfőbb bajom, hogy ma Magyarországon a teljesítményt sehol sem úgy értékeljük, ahogyan kéne. Nem teszünk különbséget a forráselosztáskor sem – tehát hogy az a ház minőséget mutatott fel és jó programot valósít meg, azt támogatjuk, és azt a házat, ahol ez nem történt meg, azt nem támogatjuk tovább, hanem vállaljuk, hogy sikertelen volt. Az ő sikertelenségükben én is benne vagyok mentorként, mind-egyikünk benne van. Nem, mi mindenkit támogatni fogunk mindenben, meg sikeres záró-konferenciák lesznek, mert az az érdekünk ebben az országban, hogy ne látszódjon, ha valahol kudarcaink is vannak. Pedig ez így nem visz előre semmit. Még mindig ott tartunk, hogy képtelenség elengedni, ami nem működik, és kimondani, hogy csak a teljesítményt kell értékelni és támogatni.

Somorjai Ildikó: Én gyerekház mentorként azt látom, hogy a Biztos Kezdet Program kísérleti szakasza utáni indulás óta, amikor a harmincöt gyerekház indult, a munkát nagyon-nagyon jól követő dokumentációs rendszerrel tudtak működni a házak. És ez a dokumentációs rendszer azóta is megvan, az összes hibájával együtt. Ugyanakkor viszont azt gondolom, hogy mint az EU-s pályázatoknál és az ESZA-hoz tartozó programoknál szokás, hangsúlyosan csak a gazdasági ellenőrzés jelenik meg, illetve nagyon erőteljesen az úgynevezett PEJ beadására hagyatkozik az ESZA. Nincsen érdemben tartalmi monitoring, nincsenek tartalmi, helyszíni ellenőrzések, támogatások, nincs, ami menet közben rá tudna mutatni, hogy a programban milyen elcsúszások vannak. Egészen odáig, hogy a programtól akár félúton meg lehetne vonni a támogatást. Igenis kell rendszeres időközönként szakmai követés, szakmai ellenőrzés, hogy mennyire sikerült például megtalálni azt a harminc gyereket, amelyik soha semmilyen intézményhez nem kapcsolódott még.

Azt gondolom, hogy a mélyszegénység mérséklését célul kitűző programok borzasztó fontosak. Persze kell konkrét lépéseket tenni annak érdekében, hogy legyen kártyás óra és hogy a villanyszámlát ki tudják fizetni, időben, meg a gyerekek éhezését is meg kell előzni. Na de ezek a gyerekek most gyerekek, tehát most kell hozzáférniük bizonyos fajta szolgáltatásokhoz is. Ezeknek egyszerre kell működniük, különösen azokon a településeken, ahol semmi sincsen. Ha úgy tetszik, akkor a gyerekházakban vannak olyan programelemek, amelyek nem fogják csökkenteni a mélyszegénységet, de legalább néhány, alapvető hiányt csökkenteni tudnak, mert azért a tízóraihoz csak kerül valamilyen vitamin, csak kerül eléjük több, mint ami otthon kerülne. Azt gondolom, hogy lehet ezt külön innen megközelíteni, meg onnan megközelíteni, de a kettőnek együtt kell mennie.

Lannert Judit: Én nem tudom, hogy mi lesz a Biztos Kezdet házakkal, de amikor az ilyen „dobozolt elemekről” beszélünk, akkor lehetnek olyan kötelező elemek, mint amilyen például a belső, szakmai monitoring, vagy értékelés, amelyek nem szűkítik a projekt lehetőségeit, de ha nincsenek benne, akkor nem indulhat a program. A Biztos Kezdetben is volt egyfajta mentor rendszer, ez is lehet kötelező elem. Jó példa egy ilyenre a Dobbantó Program, ahol volt rendszeres monitoring értékelés. Azt gondolom, hogy ezek olyan elemek, amelyek nem is kerülnek olyan nagyon sokba, de biztos, hogy működnek és növelik a projekt hatékonyságát.

Darvas Ágnes: Itt most be kell fejeznünk – köszönet a résztvevőknek és a közönségnek. Folytatjuk!

4. SEKCIÓ

Új eszközök, módszerek és megközelítések a segítő szakmákban

Hegyesi Gábor összefoglalója a szekció munkájáról

A 4. szekció címe a TÁMOP program eredeti pályázatában is hasonló megfogalmazásban szereplő – és természetesen megvalósult – eredményekre utal, vagyis: **Új eszközök, módszerek és megközelítések a segítő szakmákban.**

A konferencia koncepciójának megfelelően a szekciót szervezők örömmel adtak teret és időt a programban részt nem vevő, de a szakmát eredményeikkel gazdagító új eszközök, módszerek és megközelítések képviselőinek – hallgatóknak és már a szakmájukat gyakorló szakembereknek, egyaránt. Ennek következtében egy hihetetlenül gazdag programot ülhettek – vitatkozhattak-beszélgethettek-nézhetek – végig a résztvevők, akik valószínűleg mégis úgy érezhették, hogy semmire nem maradt elég idő. Így a blokk a bemutatkozások és megmutatások programjaként maradhat meg az emlékezetünkben, miközben – remélhetőleg – minél több módon hasznosulni és ismétlődni fognak a jónak talált **eszközök, módszerek és megközelítések.**

Az első program közvetlenül a kifejezetten érdekes plenáris ülés után, a fordítások miatt azonban alapos késéssel kezdődött, és ezt a címet viselte: **A minőség szerepe a szociális szektorban – jó és rossz tapasztalatok, érdekek és érdekeltek, tervezők és használók.** Szerző ugyanis a TÁMOP keretében dolgozott ki egy harminc órás, választható tárgyat, a **Minőségügy a szociális szektorban és szervezetekben** címmel. Az első, csoportos megbeszélés ehhez a témához kapcsolódott, amely pedig az alábbi előfeltevésekből indult ki:

A minőségi rendszerek szociális szektorba való bevezetésének igénye a többi területhez képest viszonylag későn, csupán tíz-tizenöt éve kezdődött el Magyarországon. Ebben az időszakban azonban több kormányzati program is lezajlott, és a szakma elméleti és gyakorlati képviselői anyagok sokaságát készítették el. Ugyanakkor nem történt meg az áttörés, mert a létrejött anyagok ugyan gazdagították a szakirodalmat, de a szellemiségük, javaslataik sehol sem érvényesültek, sőt, a szervezetek maguk is ambivalens módon viszonyulnak a „minőségirányítási rendszerekhez”. Miután az állam nem kívánt és nem tudott forrásokat biztosítani erre a célra, nem tette kötelezővé a rendszerek bevezetését, így a szociális szervezetek maguk döntötték el, hogy mit tegyenek. Sok szervezet – főként azok, amelyek ilyen vagy olyan ok miatt versenyhelyzetbe kerültek – érdekének tartotta, hogy valamilyen minőségirányítási-

minőségbiztosítási modellel rendelkezzen, mások viszont feleslegesnek, bonyolultnak, drágának, bürokratikusnak tartották ezt.

Éppen ezért a beszélgetés egyik céljával azt tűztük ki, hogy jobban megértsük, mi a folyton leálló „minőségi forradalom” oka, és tekintsük át, mégis mit értünk el az elmúlt években, és igyekezzünk értékelni a mai helyzetet a továbbfejlődés szempontjából. A nagyon sokirányú és komplex témakört a terv szerint több szakértő rövid bevezető előadása vezette fel, kifejezetten azért, hogy azután közösen megvitassuk a tapasztalatainkat. Be kell látnunk azonban, hogy alulbecsültük ennek időigényét, ezért már a szakértők bevezető előadásai is csak rohamtempóban hangozhattak el, és alig maradt idő ezek közös feldolgozására. Mindenesetre az a túl feszesre tervezett program keretein belül is kiderült, hogy a téma nagyon fontos, és hogy tele van megválaszolatlan kérdésekkel. Éppen ezért jó, ha az ott jelen nem lévők is megismerik a nagyon fontos témákat összefoglaló szakértők nevét és legfőbb gondolatait.

Az első előadó Kozma Judit, a Miskolci Egyetem egyetemi docense volt, aki ebben a csoportban az elmúlt évek legfontosabb kormányzati minőségügyi programja, a SZMI/NCSSZI TÁMOP 5.4.1 (Szociális szolgáltatások modernizációja) program volt vezetőjeként foglalta össze a program legfontosabb céljait, struktúráját, eredményeit.

Itt hívjuk fel a T. Olvasó figyelmét, hogy miután a program által létrehozott standardok és eredmények megismerhetők az intézet honlapján, itt most ezeket részletesen nem ismertetem. Ezután Havas Pálma, a Fővárosi Önkormányzat Kamaraerdei úti Idősek Otthona minőségirányítási vezetője a terep oldaláról elemezte az általuk bevezetett ISO 9001-es szabvány előnyeit és nehézségeit, a bevezetéshez szükséges vezetői elkötelezettség és a dolgozók általános, minőség iránti elkötelezettsége és a stabil személyzet fontosságát. Ez azonban egyre nehezebb, mert a minőségi munkavégzés feltételei, mint az egyre csökkenő központi költségvetési és felügyeleti támogatás, a megfelelő szakképzettség és a magánszektorral versenyképes bérek hiánya miatti fluktuáció hihetetlenül megnehezítik már a szervezeten belül is a minőségirányítási rendszer szakszerű működtetését. Ilyen körülmények között még fontosabbak az évenkénti elégedettségi felmérések és a közös intézményi minőségcélok megfogalmazása. Az ötödik éve tartó folyamatos megszorítások és elvonások azonban már kimerítették az intézmény tartalékait, és mindenki belefáradt az őket sújtó adminisztrációs és fizikai terhek növekedésébe, amelyhez nominális és reálbér kereset csökkenés is járul. A terhelhető kollégák jutalmazására rendelkezésre álló bértömeg pedig minimális.

Ebben a hangulatban Szabó Kálmán, a Szövetség a Kiválóságért Egylet szakembere próbálta biztatni a szervezeteket, hogy éljenek azzal a lehetőséggel, amelyet a kiválósági díjra való felkészülés kínál, mert ennek során módjuk nyílhat egy minőségirányítási rendszer kidolgozásra is.

Temesváry Zsolt, aki Kozma Judit kollégájaként vett részt a fenti programban, a számítógépes rendszer modernizációjáról beszélt, röviden. Azt, hogy ez mennyiben fogja szolgálni a kliensek, illetve a szociális szolgáltató szervezetek érdekeit, a jövő fogja megmutatni. *Hervainé Szabó Gyöngyvér*, a Kodolányi János Főiskola stratégiai rektorhelyettese arról számolt be, hogy a főiskola több, oktatási minőségdíjat is elnyert. Ők egy

sikeres pedagógiai minőségirányítási szakirányt dolgoztak ki és működtetnek a főiskolájukon.

Péteri János biztosítási szakértő a szociális és egészségügyi minőségi kultúra és együttműködés hiányáról beszélt.

E cikk szerzője pedig, mint a TÁMOP 5.4.4 program résztvevője, röviden jelezte a szociális minőségmenedzser tárgy bevezetésének tervét, amely halvány visszfénye a 2003-ban a minőségügy területén lefolytatott, másik nagy kormányzati próbálkozásnak, a SZOLID minőségi javaslataiban megfogalmazott programnak, amelynek akkor programvezetője volt. Az akkor készült szakértői anyagok szintén olvashatók az interneten, és ma is vállalhatóak.

Ahogy az lenni szokott: a hiány a kreativitásnak is kedvezett, ezért az idő szűke miatt torzóra sikeredett vita pótlására hirtelen megalakult a Minőség Klub, a témában érdeklődő és a későbbiekben a megkezdett beszélgetést folytatni kívánó résztvevők önkéntes továbbképzésére. Így sikerült feloldani a feszültséget, és jó szívvel folytathatóvá vált a program is. (A Klub azóta megtartotta első ülését, és pedig a Kodolányi Főiskola vendégeként, ahol Hervainé Szabó Gyöngyvér érdekes előadását hallgatták majd vitatták meg a jelenlévők.)

A minőségi panel után került sor *Sarcevic Bea*: Szociális szolgáltatások a Vajdaságban című előadására. A szerző összefoglalója az alábbiakban szó szerint olvasható:

Sarcevic Bea: Mindenkit más belső meghajtó erő motivál abban, hogy definiálja álmait, céljait és megmagyarázza cselekedeteit. Az én belső driverem a szerelmem a szülőhazám iránt. A Vajdaságban a 2011-es népszámlálás első adatai alapján több mint száztizenötezer emberrel kevesebben élnek, mint kilenc évvel ezelőtt, így a vajdasági lakosok száma nem haladja meg a két milliót sem (1 916 889 lakos).¹ A vajdasági magyarság száma is évről évre csökken. A kilencvenes évek elején majdnem ötvenezerrel többen vallották magukat magyarnak, mint a kétezres évek elején (2002-es népszámlálás: 339 461 vajdasági magyar lakos), ez a szám azonban várhatóan tovább csökken. Elfogynak a vajdasági magyarok. Gyenge a népszaporulat, magas a beolvadás, identitásvesztés és a kívándorlás. A vajdasági magyar nem hisz és nem bízik a pozitív változásokban, a politikában csalódott, bizalmatlan és félelmei vannak. Külhomban látja a „jobb és szebb világot”. A Vajdaság Autonóm Tartományban huszonöt különböző etnikai csoport él és hat hivatalos nyelv van, amely sokszínűvé és még gazdagabbá teszi az országot és a térség kultúráját, de egyben nagyobb odafigyelést igényel a népcsoportok külön-külön kulturális, nyelvi, hagyományi és összetartozás tudatának ápolására.

A vajdasági lakosság átlagkeresete a Szerbia Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján adók és járulékok nélkül háromszázhuszonkét euró, 2012 januárjában (1 euró = 110 RSD). A minimálbér egy óra munkáért 0,8 euró, tehát napi nyolc óra munkáért havi 150 euró munkabér jár. 2010-ben mélyszegénységben élt a szerbiai lakosok 9,2 százaléka, és nekik kevesebb mint havi 77 euró bevételből kellett megélniük. A 2010-es

¹ Szerbia Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai

Szerbia Nemzeti Statisztikai Hivatal adataiból kiderül, hogy a Vajdaságban átlagosan a munkanélküliség magasabb (24,2%), mint Szerbiában, ahol 23,7%. A 2011-es Statisztikai Hivatal adatai arról is beszámolnak, hogy Szerbiában ezzel együtt a Vajdaságban is a 25–39 év között a legnagyobb a munkanélküliség, ezen belül is a legszámottevőbb az állástalanok aránya. A legtöbb foglalkoztatott pedig a 35–54 év közötti lakosok között van. A „jövő generációja” cselleng, motiválatlan, reményvesztett, Pán Péterek. Munkámban fiatalokkal foglalkozom és nap, mint nap tapasztalom, hogy mekkora arányban terjed a deviáns magatartás, a rossz problémamegoldó modell és a kábító szerek, káros szenvedélyek.

Szerbiában 2011. április 12-én hatályba lépett az „új” Szociális törvény, és felváltotta a majdnem húsz éven át uralkodó „rég”i törvényt. A két törvény szerkezetében és tartalmilag is különböző. Fontos szerepet kap az etikai kódex, a kamara szerepe, fontossága és a jog gyakorlásának lehetőségei is. Az újonnan hatályba lépett Szociális törvény szociális szolgáltatásokat és anyagi támogatásokat biztosít a szociális védelemre szoruló polgárok és családok számára. A szociális szolgáltatások csoportjába tartozik:

- Értékelési és tervezési szolgáltatás: első interjú, kapcsolat felvétel, egyéni esetkezelés, és magába foglalja a kapcsolat felvételtől az állapot felmérésen és a szükségletek feltárásán keresztül a segítő folyamatot.
- Napi szolgáltatások közösségben: napközi, házi segítségnyújtás stb., vagyis olyan ellátások, amelyek segítik a szolgáltatást igénybe vevő családban maradását, és biztosítja számára a napközbeni ellátást.
- Támogató szolgáltatások az önálló életvitelre: ilyen a lakhatási támogatás, különböző képzések, személyes segítségnyújtás, képessé tétel az önálló életre, öngondoskodásra.
- Tanácsadó: terápiás, szociális és oktatási szolgálat, tanácsadás és támogatás a szülőknél, nevelőszülőknél és az örökbefogadó szülőknél. Fogyatékkal élők támogatása, a családi kapcsolatok fenntartása, család-egyesítés, család terápia, mediáció, SOS telefonok és egyéb tanácsadói és oktatási szolgáltatások.
- Szálláshelyi szolgáltatások: elsegíti a családban, intézményben, menhelyen való elhelyezést.

A következő anyagi támogatásokat sorolja fel az „új” törvény:

- Pénzbeli szociális támogatás
- Támogatás más személy ápolásáért
- Extra juttatás más személy ápolásáért, gondozásáért
- Munkára való alkalmassá tétel támogatása
- Egyszeri pénzbeli vagy természetbeni támogatás

A szerbiai és a vajdasági lakosok között is évről évre egyre többen igénylik a szociális ellátások valamelyik formáját. 2010-ben összesen több mint százötvenötezer vajdasági (155 852) részesült szociális ellátásban. A Vajdaságban 2010-ben 41 Szociális Központ és 27 Szociális Intézmény volt.

Munkásságom célja megismertetni a vajdasági ember életét, illetve feltárni és pontos képet kapni a szociális helyzetről. Előadásom második fele egy előkutatás részeredményeiről szól. A Szabadkai Városi Szoci-

ális Munkaközpont szociális szakembereivel készült fókuszcsoportos interjú célja a kutatás eredményeinek feltárása és a jövő lehetőségeinek megárgyalása volt. Fontosnak tartom, hogy ha arról beszélünk, miként is lehetne a szociális szektorra pozitívan hatni, akkor kikérjük az érintett szociális szakemberek véleményét is. Esetemben kiderült, hogy a szabadkai szociális szakemberek túlterheltek, hiszen nagy klienskörrel foglalkoznak (2011-ben 9966 személy igényelt szociális ellátást). Van olyan szakember, aki havonta négyszázötven rászorulóval is dolgozik. A Szabadkai Városi Szociális Munkaközpontban összesen huszonnégy szociális munkás, hét pszichológus, hat pedagógus, egy speciális pedagógus, egy szociológus, öt jogász és tizennégy kisegítő szakember dolgozik. Gyakran nyelvi problémákkal küszködnek, hiszen Szerbiában csak Belgrádban van szociális munkás képzés és az is egyedül szerb nyelven. A vajdasági lakosok között pedig nem mindenki beszél folyékonyan a szerbet. A Szabadkán élő, kicsivel több, mint száznegyvenezer lakosból (140 358) az etnikai eloszlásban a magyar lakosok aránya a legnagyobb (57 092 lakos), ezért a Szociális Központ kénytelen fordítokat alkalmazni a nyelvi akadályok leküzdése érdekében. A szociális szakemberek elégedettek az „új” szociális törvénnyel, hiszen az az európai uniós trendeket követi, de a hatását még nem látják. A szociális szférában dolgozók nincsenek megelégedve, és, ha lehetőségük lenne, változtatnának: a továbbképzési lehetőségeken, a szociális szakma alulfizettségén és rossz hírnevén. A szociális szakértők a Vajdaságban a legnagyobb szociális problémának tartják a szegénységet, a munkanélküliséget és az értéktelenség érzését, ami ezekből ered.

Eddigi kutató munkáim megerősítettek abban, hogy fontos lenne elkészíteni a Vajdaságról egy szociális problémákat feltáró térképet, amely a szociális szférában dolgozók, a nonprofit szektor és az érintettek véleményére támaszkodna. Ezenkívül nagy szükségét látom a magyar szociális képzés létrehozásának, az esetkezelés hatékonyabbá tétele érdekében. A szociális képzés a magyar ajkú fiatalok körében új reményt és lehetőségeket adna. (Az adatok forrásai: Szociális törvény 24/2011; Sarcevic Bea: *Pillanatkép a Vajdaságból Szociális helyzet a Vajdaságban*. Szociálpolitika szak MA szakdolgozat, 2012. Konzulens: Szécsi J.; Sarcevic Bea: *Szociális munkás képzés megvalósítási javaslata a Vajdaságban*. Projektelemezés, Szociálpolitika szak, 2012. Konzulens: Tausz K.)

Ezután az izgalmas, elméleti előadás után egy ízig-vérig gyakorlatias workshop következett. *Barcy Magdolna, Hegyi-Halmos Nóra és Kenderfi Miklós* vezetésével. Utóbbi jóvoltából egy érdekes játékban vehettünk részt: mindenki kapott egy családfa-rajzot, amelyet a saját családjának adataival tölthetett ki, majd részt vehettünk egy személyes benyomásokot tartalmazó beszélgetésben. A jelenlevők sok mindent ekkor érthettek meg a saját családjuk történetéből, illetve azokról a hatásokról, amelyeket a családjuk a saját életükre is gyakorolt, de mindezek mellett sokak számára egy általános „aha”-élményt is hoztak ezek a felismerések.

Ismét egy más műfaj következett: a *Szoclámpás csoport*² programja. A beszámolót a program felelőse, *Kondor Zsuzsa* és *Esztergályos Attila*, a csoport tagjai készítették. Íme, az ő összefoglalásuk:

„A csoport egy szociális munkás és szociálpolitikus hallgatókból álló, szakmai közösség. Célunk, hogy újgenerációs multimédiás eszközökkel rávilágítsunk a szociális szakmát érintő különböző kérdésekre, problémákra. Tevékenységünk során keressük azokat az új utakat, megoldásokat, amelyekkel a szociális munkát és a szociális problémákat közelebb hozhatjuk a laikusokhoz és az egyéb szakmák képviselőihez. A konferencián is ez a megközelítés volt számunkra az irányadó. Így került be a programunkba egy, a szociális munka és média kapcsolatát újragondoló rész, a *Szociopoly*, *Bass Lászlóval*, és a *Roll Dance Budapest Kerekesszékes Kombi Táncgyűttes*. Három videó is felvonult, a multimédiás vonalat erősítve, és sejtetve, hogy milyen sokféle célra is alkalmas lehet ez a fajta eszköz a szakmában. Két kisfilm foglalkozott magával a szociális munkával, eltérő szemszögeket felvillantva. Az egyik a laikus, utcán elérhető tömeget kérdezte meg a szakmánkról.³ A minta természetesen nem reprezentatív, de mélyen elgondolkodtatta a Szoclámpás csoportot arról, hogy hogyan lehetne a szociális munkát mint szakmát megismertetni a szélesebb közönséggel. Ennek nyomán a Szoclámpás csoport filmje, *Dezső Nóra*, *Varga Nóra* és *Esztergályos Attila* prezentációjával kiegészítve, igyekezett szakmai, de mégis közérthető választ adni, arra a kérdésre, hogy »Miről is szól szerintünk a szociális munka?«A videót mindezidáig több mint 1500-an nézték meg. Őszintén reméljük, hogy akik látták, azokhoz közelebb került a szociális szakma, és hogy sikerült elérnünk azt a célunkat, hogy minél pozitívabb színben tüntessük fel az ebben a szférában dolgozó nem mindennapi embereket. A harmadik videó, *Szajkó András* munkája pedig a szociális problémák közül a szegénység mélységeibe engedett betekintést, személyes élettörténetek bemutatásán keresztül. Szintén a mélyszegénységbe kalauzolt el bennünket *Bass László* a *Szociopoly* segítségével, ahol játszva tanulhattuk meg a szomorú leckét, hogy talán mégsem lehet olyan vidáman megélni ma Magyarországon a segélyekből.

A programok kiválasztásánál azonban nemcsak eszközeinkkel, de témaválasztásunkkal is próbáltunk reflektálni az aktualitásokra, ezért a programunk szerves részét képezte egy szociális munka etikai dilemmáival foglalkozó kerekasztal beszélgetés is. Fő témáink az elköteleződési dilemma, és a radikális szociális munka eszköztárának az Etikai Kódexhez való viszonyulása voltak. Meghívott vendégeink voltak *Pál Tibor* és *Ohly Éva* a 3SZ Etikai Kollégiumának képviselőitében, az *Új Szemlélet csoport*, a *Város Mindenkié csoport* és a *Szimpla csoport* képviselői. A résztvevők sokfélesége izgalmas vitákat eredményezett, amelynek nyomán a felek remélhetőleg jobban megértették egymás álláspontját, mint azelőtt. Fontosnak tartjuk azt, hogy a szociális szakmát érintő és megosztó dilemmák felszínre kerüljenek és a szakma képviselői és érdeklődők eszmét cserélnek ilyen és ehhez hasonló keretek között.

² A csoport kapcsolattartó felülete : <http://www.facebook.com/#!/Szoclampas>

³ Elérhető a következő linken a film: <http://www.youtube.com/watch?v=rFN9uRmjk5I&feature=related>

Az intellektuális programok után, méltó lezárása volt a Konferenciának a sokszínűséget tovább erősítő Roll Dance fergeteges táncelőadása.”

Barcy Magdolna – Kenderfi Miklós – Hegyi-Halmos Nóra workshopja

A zárókonferencia 4. szekciójában (**Új eszközök, módszerek és megközelítések a segítő szakmákban**) Barcy Magdolna, Kenderfi Miklós és Hegyi-Halmos Nóra tolmácsolásában a projekt I. „Munkaerő-piaci reintegráció területén nehézségekkel küzdőkkel kapcsolatos képzések” Módszerek modulblokkjának három tananyaga egy rövid workshop keretében mutatkozott be. A fejlesztés eredményeinek rövid bemutatása után a workshop munkája a munkaerőpiacon szükséges kulcskompetenciákra irányult, érintve az alapkompenciákat (írni-olvasni tudás, számolás képessége, szövegértés képessége), a generikus vagy általános képességeket, a társas- vagy interperszonális képességeket, az információs és kommunikációs technológia ismeretét, valamint az idegen nyelvek kompetenciáját.

A workshop fókuszában a pályaorientációs ismeretek kiemelkedő szerepe állt, hiszen a munkaerőpiacon hátrányos helyzetű csoportok esetében gyakran szembesülünk azzal a problémával, hogy ezen ismereteik rendkívül hiányosak.

Barcy Magdolna arról beszélt a résztvevőknek, hogy miként alkalmazható a csoportokkal foglalkozó, fejlesztő és segítő módszereket bemutató tananyaga a gyakorlatban. Mikor és hogyan segítsünk? Hogyan hatnak a tréningek, mitől jó egy csoportvezető, mikor melyik csoportmódszert válasszuk? Milyen fejlesztő, támogató eljárásokhoz nyúlhatunk, ha egyéneket, s milyeneket, ha csoportokat vagy egész közösségeket akarunk segíteni? Az egészséges emberek fejlesztésére és támogatására szolgáló pszichológiai módszerek tárházát sorakoztatta fel, egyfajta színes ízelítőt adva a leglényegesebb műfajokból: az elméleti alapoktól a gyakorlati alkalmazásig, kiegészítve az egyes módszerek hatásmechanizmusaival, az alkalmazás körülményeivel is. Az elkészült tananyag alapján szó esett a segítő folyamat kereteiről, a segítő kívánatos attitűdjeiről és igen sokféle eljárásról (a team-munkától az önsegítő csoportokon át a workshopokig). Beszélgettünk tréningekről, személyiségfejlesztő csoportokról, interaktív tanulásról, tanácsadásról és szupervízióról, és olyan izgalmas rendezvényekről is, mint amilyenek a csoportanalitikus indíttatású, kis- és nagycsoportokat váltó rendezvények (az ún. Tavistock-konferenciák vagy a magyar Pszichoterápiás Hétvég), amelyekkel a hatalom, a vezetés és a befolyás szerepét lehet kiválóan tanulmányozni. A közösségépítés változatos formái (pl. népfőiskola, párbeszéd körök), illetve az alternatív konfliktuskezelés (mediáció, resztoratív technikák) módszerei is szerepeltek a bemutatásban. Az előadást a csoportokkal foglalkozó hatásvizsgálatok eredményeinek felidézésével zárta a szerző, olyan kérdéseket feszegetve, mint pl. a „hogyan és mire hat egy csoport?”, „milyen veszélyei vannak a csoportoknak?”, illetve a „milyen csoportban lehet leginkább változni?” problémája.

A szóban forgó tanulmány hamarosan nyomtatásban is megjelenik az Akadémiai Kiadó gondozásában, *Csoportok mint a fejlesztés, segítés eszközei. Módszerek egyéneknek, csoportoknak és közösségeknek* címmel.

A *pályorientáció szerepe a társadalmi integrációban* című kötethez kapcsolódóan Kenderfi Miklós vezetésével egy pályaismeret bővítést célzó csoportfoglalkozáson vettek részt az érdeklődők. Az alkalmazott „Pályafa” eszköz egyfajta családfa, amely lehetővé teszi a felmenők és a rokonok foglalkozásainak vizuális megjelenítését. Az ábrán keresztül létrejön egy olyan, a családi hagyományokhoz is köthető pályalista, amelynek feldolgozása akár az önismereti elemek nézőpontjából (különös tekintettel az értékekre, érdeklődésre, vagy képességre), akár a szorosan vett pályaismeret nézőpontjából (tevékenység, eszköz, tárgy, kapcsolatok, munkaidő, végzettség, munkaerő-piaci helyzet, fizetés stb.) is elvégezhető.

Kenderfi Miklós *A csoportfoglalkozás mint a pályaismeret bővítésének lehetősége* című előadásában mutatott rá a projekt keretében összeállított kötet jelentőségére.

A hazai és a nemzetközi szakirodalom tanulmányozása során gyakran találkozunk olyan kifejezésekkel, mint amilyen pl. a „tudásalapú társadalom”, az „információs társadalom” az „életen át tartó tanulás” (lifelong learning, rövidítve LLL) stb. Ezek is jelzik, hogy a XXI. század új kihívásokat állít a felnövekvő nemzedékek elé. Világszerte tapasztalható, hogy a gazdaság fejlődésének következtében új szakmák születnek, régiek tűnnek el, az egyének alkalmazkodnia kell a változásokhoz, az átalakult munkaerő-piaci igényekhez. Ennek az alkalmazkodásnak egyik legjobb módja az, ha újra képzésbe lép és elsajátítja azokat az új ismereteket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy tudása piacképes maradjon. Élete során tehát újra és újra előfordulhatnak tanulási periódusok, és ezért alapvető, hogy tudjon önállóan tanulni, el tudjon igazodni az információáradatban, meg tudja szerezni és fel tudja újítani azt a képzettséget, amelyre az adott helyzetben szüksége van. Az utóbbi évtizedekben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a pályaválasztás nem egy életre szóló, egyszeri, visszavonhatatlan esemény az egyén életében, hanem olyan folyamat, amelyben döntések sora várható, amelyben a változtatásra, megújulásra való képességgel kell részt vennie. Nemcsak a pályák fejlődnek, alakulnak át, hanem az egyén pályairányultsága is változhat az élete során. Mivel nem egy egyszeri, diszkrét pontnak tekintjük a pálya kiválasztását, ezért újabban a pályaválasztás fogalma helyett sokan célszerűbbnek tartják a *pályorientáció* kifejezés használatát.

A pályorientáció a hazai szakmai köztudatban úgy él, mint valami tisztázott elmélet és gyakorlat, amely van és virágzik. Am ha közelebről vizsgáljuk, hamar kiderül, hogy mást-mást gondolunk erről. Legtöbbször a pályaválasztás szinonímjaként kezelik, vagy a szakmai orientációval keverik. Gyakran szolgáltatások kiterjedt hálózatát értik rajta, olykor a személyiségfejlesztő módszerek alkalmazását, máskor iskolai foglalkozásokra gondolnak, vagy készségekre és ismeretekre, amelyeket a fiatalokkal kell elsajátíttatni. Mindannyian egyetértenek viszont abban, hogy ez valamiféle ismeretszerzés, annak érdekében, hogy a fiatalok el tudjanak igazodni a világban, képesek legyenek tudatosan tervezni a pályájukat.

A kilencvenes évek derekától a pályaválasztás helyett a szakirodalom egyre inkább a pályorientáció fogalmát használja, amely már az élet-

pálya tervezés fontosságát hangsúlyozza. Ez azt jelenti, hogy a pályaválasztást folyamatként kezeli, amely a lényegénél fogva kisebb-nagyobb döntésekből épül fel. E döntéssorozatot nevezi a szakirodalom pályaaorientációnak. Szilágyi szerint ez a folyamat „a tanuló egyéni igényeinek figyelembevételével segíti a megfelelő pálya kiválasztását, kiterjedt információnyújtás révén”. Akármilyen jellegű is az információ, a legfontosabb, hogy a fiatalok megtanuljanak célokban gondolkodni, pályát tervezni.

A pályaaorientáció tartalma röviden abban jelölhető meg, hogy a pályaválasztás előtt álló fiatal folyamatosan ismerkedik önmagával, valamint tájékozódik a különböző pályákról és azok körülményeiről. Ide tartozik, hogy képet kap a munka világában kiemelt jelentőségű személyiségjellemzőiről, valamint a lehetőségeiről. A pályaaorientáció ismeretanyaga tehát pszichológiai alapokra épül, hiszen személyiségtulajdonságokat elemeztet.

A pályaaorientáció fogalma nem statikus, hanem a folyamatos változást, jó esetben a fejlődésbe vetett hitet sugallja. A pályaaorientáció végül is a pályák világában való tájékozódás, a személy egyéni igényeinek megfelelően. A pályaaorientáció tartalmilag tehát először a pályák, majd később a munka világában való, eligazodásra felkészítő folyamat, amely azon az individuális szűrőn keresztül realizálódik, amely az adott személyiséget meghatározza, így elsősorban az érdeklődése, a képességei, a munkamódja és az értékei hálózatában. Mindezek alapján mondhatjuk, hogy a pályaaorientáció tartalma interdiszciplináris szemléletben tartalmaz pszichológiai, közgazdasági, jogi és munkatudományi ismereteket.

A pályaaorientáció korszerű értelmezése felerősíti az egyén felelősségét és szabadságát is az életpálya-építésben, amely egy olyan, egész életen át tartó folyamat, amelynek során az egyén fokozatosan megérti a munka világához való viszonyát. A folyamat tanítható és tanulható. Az életpálya-építésre való felkészítés olyan képességeket ad a személynek, amelyek ezt követően az egész élet során felhasználhatóak, az oktatási vagy a foglalkozási lehetőségek értelmezésekor, választásakor.

Több szerző is megfogalmazza a fiatal korban átfogó életpálya-építési program kialakításának igényét, hiszen ennek segítségével már a gyermekkortól kezdve szélesíthető a látókör. Ennek során tágulhat a tanuló pályaismerete, a képzésekről szerzett információik mélyülhetnek, így jobban megérthetik az iskola és a munka közötti kapcsolatot. Ez jelentené azt az alapot, amelyre a későbbi életszakaszokban támaszkodhatnának. Egy ilyenfajta program során az egyének megtanulják, miként mérjék fel a saját érdeklődési körüket, képességeiket, valamint ismerjék fel a számukra fontos dolgokat, és hogyan lássanak rá az ismereteik minőségére is. Dinamikusan változó világunkban az életpálya alakításához szükséges feltételek is folyamatosan változnak. A társadalomba való beilleszkedés záloga a változásokhoz való alkalmazkodás képessége. Az európai közösség foglalkoztatáspolitikája a rugalmas-biztonság (flexicurity) és munkavállalói alkalmazkodóképesség (adaptability) fejlesztésének előtérbe helyezésével reagált az új helyzetre.

A világméretű versenyben való helytállást, a társadalom tagjainak jólétét csak az emberi tudás szüntelen fejlesztésén keresztül lehet biztosítani. Amennyiben sikeresek és boldogok akarunk lenni, úgy törekednünk kell új és újabb tudások megszerzésére. Tudatosítani kell, hogy

életpályánk során akár többször is pályát módosíthatunk (vagy arra kényszerülhetünk), és ezek mind döntések sorozatával járnak együtt. Ennek megfelelően szükséges egy olyan humán szolgáltatási rendszer biztosítása, amely az LLL koncepciója és a változtató képesség elvárása alapján támogatja az egyént az életpályáján való boldogulásában. Ennek megfelelően a pályaorientáció új angol megnevezése a teljes életpályatámogatás érzékeltetésére a „vocational orientation” helyett „lifelong guidance” (LLG), ami életen át tartó támogató rendszert jelent. Ezt az egész szakmai életutat támogató pályaorientációt hívjuk magyarul életpálya-tanácsadásnak.

Az egyén számára ideális pálya megtalálása megköveteli a személyiségtulajdonságok és a választható foglalkozások széles körű ismeretét. A pályaválasztás előtt álló fiatalok vagy a pályamódosításra készülőkényszerülő felnőttek többnyire keveset tudnak önmagukról, és eleve szűkös ismerettel rendelkeznek a pályák világáról. Sokszor csak a felsorolás szintjén ismernek foglalkozásokat, alig tudnak valamit azok valódi tartalmáról, követelményeiről, miközben a gazdasági változások sora, a technika gyors fejlődése amúgy is folyamatosan alakítja, átszervezi a meglévő szakmai struktúrát. A pályát vagy képzést választó egyén számára egyre nehezebbé válik az, hogy segítség nélkül eligazodjék a foglalkozások között. A pályaismeret nagy jelentőséggel bír a pályaorientációs folyamatban, és mint objektív ismeret, támogatja a személyiségnek megfelelő pálya kiválasztását. A pályaismeret tehát az egyes pályák tárgyi és személyi tényezőinek, lényeges és jellemző tulajdonságainak, legfontosabb követelményeinek ismeretét jelenti, annak érdekében, hogy az egyén érdeklődése, képességei, munkamódja, munkához kapcsolódó értékei és a választott pálya megfeleltethetők legyenek egymásnak. Ezen ismeretek megszerzése egy igen széles körű, sokirányú tevékenység. A pályaismeret az orientáción belül eszközrendszerként jelenik meg. Eszköz, mert olyan információk rejlnek benne, amelyek szűkítik-tágítják a pályák körét. Ezen információk magukba foglalják a pályák, foglalkozások tartalmát, követelményeit. Az egyén személyiségének ismerete és a pályákra vonatkozó információk összhangja segíthet hozzá a legmegfelelőbb pálya kiválasztásához, a jó döntés meghozatalához.

A pályaorientáció folyamatának egyik kiindulási pontja lehet az egyén érdeklődése. A „szeretem az embereket” nyitó mondat első megközelítésben számtalan választható pálya lehetőségét kínálja, hiszen nagyon sok emberközeli foglalkozás létezik. Tovább haladva a vizsgálódásban, fel kell tenni a „hogyan?” kérdését is. „Bizonyos távolságból” pl. bolti eladóként vagy tanárként; vagy „meg is érinteném őket” masszörként, kozmetikusként; „akkor is szeretem őket, ha betegek, ha magatehetetlen gyerekek vagy öregek”; „tudnám-e gyógyítani őket orvosként, gondozni” ápolóként; „elfogadnám-e őket, ha fogyatékossgal élő személyek, tudnék-e gyogyepedagógusként, konduktorként dolgozni; szívesen foglalkoznék-e szociális munkásként pl. hajléktalanokkal?” bármilyen segítőként. A kérdésselvetés hatására a lehetőségek közül több is kieshet, mert pl. magasabb vagy alacsonyabb iskolai végzettségre törekszem, bizonyos élethelyzetektől idegenkedem, ugyanakkor újabb és újabb ötletek is felmerülhetnek. Hasonló változás figyelhető meg, ha más személyiségtulajdonságok vagy a pályákhoz kapcsolódó jellemzők, követelmények

oldaláról közelítünk a kérdéshez. A jó kézügyesség pl. sok foglalkozás gyakorlásához nélkülözhetetlen követelmény. Az, hogy végül valaki ezt a képességét, mint sebész, grafikus, fodrász, cukrász, vagy ötvös stb. hasznosítja-e, az az egyén egyéb képességeitől (pl. általános tanulási képesség), személyiségtulajdonságaitól valamint a választási lehetőségként felmerülő foglalkozások tartalmától, követelményeitől is függ. A pályaismeret segítségével lehet mérlegelni, hogy az egyén számára fontos értékek (pl. altruizmus, önérvényesítés, változatosság) mely foglalkozások gyakorlása során jelennek meg hangsúlyosan.

Az emberek jó része első megközelítésben a szabadban végzett munkát előnyben részesítené mindaddig, amíg nem szembesül azzal, hogy ez a munkamód szélsőséges, kedvezőtlen időjárási viszonyok között is, többségében kint folytatott tevékenységeket feltételez, pl. geológusként, kertészmérnökként, mezőgazdasági technikusként, erdőművelőként, vadászként. A munkamód ellentétpárjai között fontos kiemelni a nagyvonalú, illetve aprólékos munka kérdését. Többségében aprólékos munkamód jellemzi pl. egy fogorvos, egy könyvelő, egy villanyszerelő tevékenységét, ezekhez képest nagyvonalúnak tekinthetjük egy tanár, egy kertész vagy egy kőműves munkáját. A nagyvonalúnak tekintett foglalkozásokban is vannak olyan tevékenységelemek, amelyek aprólékos-ságot igényelnek (pl. a kertésznél az oltás, szemzés aprólékos munka) és viszont.

Az egyes foglalkozások jól leírhatók, jellemezhetők a végzett tevékenységekkel, a munkatevékenység során használt eszközökkel, valamint a munka anyagával. A tevékenység a pályaismeret hangsúlyos eleme, az adott foglalkozás váza, az abban végzett cselekvések szemléletes, pontos és részletes bemutatása. A tevékenységre jellemző igék sokfélesége képszerű módon mutatja be a foglalkozást, fontos kiindulópontja lehet az önismereti jellemzőkhöz való kapcsolódásnak is. Az ember akkor elégedett a munkavégzés során, ha ott olyan tevékenységekkel találkozik, amelyeket örömmel végez. A foglalkozások, munkatevékenységek különböző eszközök használatát igénylik. Ezek az eszközök lehetnek tárgyak, szerszámok, gépek, de ugyancsak munkaeszköz lehet a beszéd, a kommunikáció, a mások meghallgatása is. Az emberek általában azokkal az eszközökkel dolgoznak szívesen, amelyek használatában elég ügyesnek bizonyulnak. A munka anyaga lehet a nyersanyag, a munka folyamat közbülső anyaga és a munka eredményként létrejött késztermék is. A különböző anyagokhoz való viszony a pályaválasztás meghatározó eleme lehet. Nem véletlenül lesz valaki pl. épp kovács, pék vagy tanár, hanem azért, mert kihívást lát a fém megmunkálásában, szívesen dolgozik a lágy tésztával, vagy számára a másik emberrel való foglalkozás a legvonzóbb.

A pályaismeret bővítésének célja, hogy a felsorolás jellegű, felszínes tudás helyett minél több foglalkozásról egyre mélyebb ismeretre tegyenek szert a döntés előtt állók. Az ezt célzó tevékenységek módszerei között szerepel többek között a felvilágosítás, az előadás, a filmvetítés, a pályaleírások bemutatása, látogatások szervezése, csoportos beszélgetés és a csoportfoglalkozás. Ez utóbbi hatékony módszer, amely változatos, színes, új megvilágítású lehetőséget teremthet a különböző foglalkozások tartalmának, követelményeinek, az azokban szerzett tapasztalatok, a

bennük rejlő lehetőségek megismerésére. A csoportfoglalkozások során a hangsúly nem a kész ismeretek átadásán, hanem a résztvevők meglévő ismereteinek mobilizálásán, képességeik fejlesztésén és szemléletének formásán van. A cél minden esetben az, hogy az adott célcsoporthoz igazodva, változatos munkaformákat és feladattípusokat alkalmazva, a pályák világával kapcsolatosan minél szélesebb körű információáramlás jöjjön létre.

A workshop harmadik előadója, *Hegyi-Halmos Nóra* röviden ismertette a hátrányos helyzetű felnőttekkel hivatásszerűen vagy önkéntes munkában foglalkozó szakemberek (szociális munkások, pedagógusok, andragógusok, önkéntes szociális segítők, ifjúságsegítők stb.) számára készített kötetét. A könyv célja, hogy andragógiai megközelítésben tekintse át a képezhetőség, foglalkoztathatóvá tétel kérdéskörét, valamint olyan módszertani eszköztárat adjon, amely a kliensek munkaerőpiacra való visszavezetését segíti.

A szerző az előadásában kitért arra, hogy a tudásalapú társadalom és gazdaság igényének megjelenése középpontba állította az élethosszig tartó tanulás kérdését, és elengedhetelenné tette a felnőttkori tanulást, a felnőttképzés stratégiai kezelését. A szakképzettség, az iskolázottság egyre nagyobb jelentőségű a munkahely megszerzésénél és megőrzésénél. A hagyományos értelemben vett iskoláztatás ideje nem elegendő ahhoz, hogy a társadalom széles rétegei -- tartósan, vagy időlegesen -- megállják a helyüket a munkaerőpiacon. A megoldás kulcsa mindenki számára a folyamatos tanulásban, a tudás menedzselésében, az ismeretek és kompetenciák állandó frissítésében rejlik. A képzetlen vagy alacsony képzettségű munkaerő fokozottan ki van téve a munkanélküliség és a társadalmi kirekesztés kockázatának.

Európa számos országában egyre inkább reflektorfénybe kerülnek a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek, főként azok, amelyek eddigi életútjuk során nem tudtak szakképzettséget szerezni, korán elhagyták az iskolarendszert, vagyis alulképzettek és rendszerint alulmotiváltak. Számukra a munkaerőpiacon való elhelyezkedés és foglalkoztathatóvá tétel első számú feltétele a felnőttkori tanulás, a felnőttképzés által kínált át- és továbbképző programokon való sikeres részvétel. A felnőttkori tanulás sikere azonban attól függ, hogy a felnőttoktatók képesek-e a rendszerint tanulási kudarcokkal érkező felnőtt tanulók tanulási képességeit felmérni és fejleszteni, illetve motiválni őket a kitartó tanulásra.

A *Foglalkoztathatóvá tétel és képezhetőség fejlesztése* című tananyag tartalmaz alapvető andragógiai ismereteket (az andragógia fogalma, célja, feladata és intézményrendszere; a felnőtt tanuló speciális jellemzői, tanulási képessége, motivációi, sajátos időszerkezetük; a felnőtt oktató speciális kompetenciái), munkaerő-piaci ismereteket (foglalkoztatás, munkaerőpiac, munkanélküliség alapkérdései; foglalkoztathatóság készségei, munkaerő-piaci alapkompenciák; előzetes tudásbeszámítás kérdései), valamint módszertani fejezetében előadó és résztvevő központú, felnőttoktatásban, felnőttképzésben jól használható módszereket. *Hegyi-Halmos Nóra* ismertette a kötetben részletesen bemutatott, a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatására irányuló konkrét programot, valamint a megvalósult projekt tapasztalatait is.

TÁMOP-5.4.4 és TÁMOP-4.1.2 zárókonferencia

A Barcy Magdolna, Kenderfi Miklós és Hegyi-Halmos Nóra vezetésével megtartott workshop révén az érdeklődők bepillantást nyerhettek azokba a módszerekbe, amelyeket a közeljövőben az ELTE több karán meghirdetendő kurzusok keretében el is sajátíthatnak a hallgatók.

esély

2012/3

Social Policy Journal

CONTENTS

Key issues in contemporary Hungarian social policy and the potential for change

*Conference organized by the Faculty of Social Sciences of Eötvös Loránd
University, Hilscher Rezső Social Policy Association, Gyere Association
and CArE Europe*

- 3 Foreword
- 5 **Section 1. Transition from institutional to recovery-oriented
community care: challenges throughout Europe**
- 5 **Zsolt Bugarszki:** Introduction
- 7 **Jan Pfeiffer:** Developments in Central and Eastern Europe with
regard to transition from Institutional to Community Care
- 13 **Robert van Voren:** Reform of the mental health system
in Eastern Europe and in the former Soviet Republics
- 17 **Jean-Pierre Wilken:** Developments in Western Europe with
regard to transition from traditional to recovery oriented care
- 21 **Dirk den Hollander:** Recognition of power and the power
of recognition
- 27 **Section 2. Reforms sabotaged. Why have failed the
comprehensive social policy reform initiatives in Hungary?**
- 27 Keynote speech by Péter Gyóri and the roundtable
- 50 **Éva Kónig:** From idea to realization or the trickling reforms
- 63 **Section 3. Conversations about the chances of kids**
- 68 Roundtable 1. Programs for giving kids a chance – differences
and similarities
- 87 Roundtable 2. Early childhood services – their necessity, efficiency
and recognition
- 102 **Section 4. New means, methods and approaches in helping
professions**
- 102 Summary of the section's work by Gábor Hegyesi
- 108 Workshop lead by Magdolna Barcy, Miklós Kenderfi
and Nóra Hegyi-Halmos